

Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése

CSELEKVŐ
közösségek
aktív közösségi szerepvállalás

EFOP-1.3.1-15-2016-00001

Kutatási jelentés

Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése

Szerkesztette | Ponyi László, Arapovics Mária, Bódog András

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

CSELEKVŐ
közösségek
aktív közösségi szerepvállalás

EFOP-1.3.1-15-2016-00001

Kutatási jelentés

Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése

Szerkesztette | Ponyi László, Arapovics Mária, Bódog András

Budapest, 2019.

Felelős kiadó:

Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ

NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet

Budapest, 2019.

A kutatás megvalósítói a Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. és az Országos Széchényi Könyvtár Cselekvő közösségek projekt kutató-fejlesztő csoportjai.

Szakmai vezetők és a kutatócsoportok tagjai:

NMI Művelődési Intézet Nkft.: Fodor Tamás, Beke Márton, Dóri Éva, Ponyi László, Juhász-Nagy Ibolya, Kuthy-Megyesi Judit, Kondor Zsuzsa, Sólyom Barbara, Kapcsos Bálint

Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ: Arapovics Mária, Szu Annamária, Molnárné Németh Lilla

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet: Fehér Miklós, Gulyás Enikő, Giczi András Béla, Tóth Máté, Bódog András

Szerkesztette:

Ponyi László, Arapovics Mária, Bódog András

Olvasószerkesztők:

Juhász-Nagy Ibolya, Kuthy-Megyesi Judit, Sólyom Barbara

Kutatási összefoglaló: Arapovics Mária, Ponyi László

Szakterületi elemzések:

Közművelődési szakterület: Ponyi László

Muzeális szakterület: Arapovics Mária, Szu Annamária, Németh Lilla

Könyvtári szakterület: Tóth Máté, Bódog András

Lektorálta: Sebestény István

Grafika, tördelés: Király Zoltán

A projekt kedvezményezettje: a Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ mint konzorciumvezető, valamint konzorciumi partnerei: NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg 2016. 09. 16. és 2019. 09. 15. között.

nyomdai változat: ISBN 978-615-5123-78-8

online változat: ISBN 978-615-5123-79-5

Tartalomjegyzék

1. KUTATÁSI ÖSSZEFOGLALÓ

1.1. A kutatás célja	5
1.2. A kutatás indoklása és előzménye	5
1.3. A kutatás módszertana	6
1.4. A kutatás kérdései	8
1.5. Kutatási eredmények a három szakterület vonatkozásában	9

2. KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK REPREZENTATÍV FELMÉRÉSÉNEK EREDMÉNYEI

Bevezetés	19
2.1. A közművelődési terület módszertana	21
2.2. Demográfiai adatok	24
2.3. A vizsgált intézmények jellemzői	27
2.4. Intézményi partnerségek	34
2.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás	39
2.6. Önkéntesség	43
2.7. Iskolai Közösségi Szolgálat	48
2.8. Az esélyegyenlőség biztosítása	50
2.9. Összegzés	63
2.10. Irodalom	65

3. KÖNYVTÁRAK REPREZENTATÍV FELMÉRÉSÉNEK EREDMÉNYEI

Bevezetés	67
3.1. A könyvtári terület módszertana	68
3.2. Demográfiai adatok	70
3.3. A vizsgált intézmények jellemzői	71
3.4. Intézményi partnerségek	74
3.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás	81
3.6. Önkéntesség	88
3.7. Iskolai Közösségi Szolgálat	92
3.8. Az esélyegyenlőség biztosítása	94
3.9. Összegzés	106
3.10. Irodalom	106

4. A MUZEÁLIS INTÉZMÉNYEK REPRESENTATÍV FELMÉRÉSÉNEK EREDMÉNYEI

Bevezetés	109
4.1. A muzeális intézmények módszertana	110
4.2. Demográfiai adatok	112
4.3. A vizsgált intézmények jellemzői	113
4.4. Intézményi partnerségek	115
4.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás	123
4.6. Önkéntesség	131
4.7. Iskolai közösségi Szolgálat	135
4.8. Az esélyegyenlőség biztosítása	138
4.9. Összegzés	145
4.10. Irodalom	147

5. MELLÉKLET

Kérdőív – Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése	149
--	-----

1. Kutatási összefoglaló

Arapovics Mária – Ponyi László

1.1. A kutatás célja

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kiemelt projekt keretében létrejövő *Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése* („Kulturális intézmények reprezentatív felmérése” munkacímű) kutatás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. és az Országos Széchényi Könyvtár konzorciuma által valósult meg. Az Európai Unió támogatásával létrejövő Cselekvő közösségek projekt célja a helyi társadalmi aktivitások segítése, a lakosok, a települési önkormányzatok, valamint a kulturális intézmények közötti kapcsolatok erősítése, a települések kulturális szervezetei közötti együttműködés kultúrájának magasabb szintre emelése, továbbá, hogy szakmai támogatást biztosítson a helyi közösségfejlesztési folyamatok megvalósításában. Mindezen célok elérésének fontos alapja, hogy országos felmérésekkel vizsgáljuk a kulturális intézményrendszer működését és közösségi folyamatait.

A reprezentatív felmérés legfőbb célja az volt, hogy átfogó képet kapjunk a magyarországi múzeumi, könyvtári és közművelődési intézmények társadalmi-közösségi beágyazottságáról, egyrészt arról, hogy milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségeik hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére, másrészt hogy milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket. Jelen kutatási jelentés a reprezentatív kérdőíves vizsgálat eredményeinek elemző bemutatása.

1.2. A kutatás indoklása és előzménye

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság erőteljesen megingatta az eurózána országait és nyilvánvalóvá tette, hogy Európa versenyképessége érdekében a fenntarthatóság és a társadalmi kohézió erősítése jelentheti a piacgazdaság fejlődését. A kulturális intézmények tevékenységükből adódóan és jellegüknél fogva a társadalmi folyamatokban végbemenő változásokra válaszolnak. A múzeumoknak, könyvtáraknak és a közművelődési intézményeknek nélkülözhetetlen szerepük van a helyi identitás erősítésében és a társadalmi tőke növelésében, ezért a Cselekvő közösségek projekt fő célkitűzése hazánkban a közösségfejlesztő folyamatok támogatása és a

kulturális intézményrendszer közösségi részvételen alapuló működtetéséhez ajánlások megfogalmazása.

A reprezentatív felmérést azt tette szükségessé, hogy bár a kulturális intézmények működéséről minden évben készül statisztika,¹ de ez nem terjed ki a muzeális intézmények, könyvtárak és közművelődési intézmények társadalmi szerepvállalására. Kutatásunkat tehát az indokolta, hogy még nem készült átfogó kutatás hazánkban a kulturális intézmények civil közösségi és partneri együttműködéseinek vizsgálatára, az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat menedzsmentjének, valamint az esélyegyenlőségi elvek megvalósításának felmérésére.

A kutatást befolyásolták az European Values Survey 2008,² valamint KSH szubjektív jóllét vizsgálatának nemzetközi összehasonlító eredményei,³ és meghatározták a Közösségfejlesztők Egyesülete által végzett közbizalomra irányuló nagy mintás civil felmérések. Kutatásunk közvetlen előzményének tekinthetők a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ a „TÁMOP-7.2.1-11/K-2014-0001 Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program tervezésének és szakmai-módszertani megalapozásának támogatása a program eredményességének növelése érdekében” című pályázat keretében a nagyobb támogatási keretű, illetve társadalmi kihatású EFOP konstrukciókat megalapozó céllal készített tanulmányok és felmérések.⁴

A *Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése* elsőként vizsgálja egységes szempontrendszer alapján a múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények társadalmi beágyazottságának jellemzőit.

1.3. A kutatás módszertana

A kutatás megalapozására helyzetelemző szakterületi vizsgálatokat végeztünk, és a fenti felmérések mellett figyelembe vettük a Cselekvő közösségek projekt Megvalósíthatósági Tanulmányának összefoglaló helyzetelemzéseit is, amely összefoglalja a mindhárom szakterületre vonatkozó statisztikai adatokat és nemzetközi trendeket. A konceptualizálás és operacionalizálás tekintetében az adatgyűjtés elméleti alapjai, fogalmai egyrészt az 1997. évi CXL. törvény a vizsgálat időszakában hatályos mellékletéből,⁵ másrészt a Projekt keretében, szakértők által írt, szerkesztett

1 http://www.ksh.hu/stadat_eves_2_7.

2 Csepeli György – Prazsák Gergő. Az el nem múltó feudalizmus. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=261%3Aaz-el-nem-mulo-feudalizmus.

3 https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/jollet_nemzetkozi.pdf.2017.05.09. 14.44.

4 A múzeumi terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/teszt-almenupont-01.html>, a közművelődési terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/kozmuvelodesi-terulet.html>, és a könyvtári terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/konyvtari-terulet.html>.

5 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 1. számú melléklet az 1997. évi CXL. törvényhez, Fogalmak.

„Közösségfejlesztési módszertani útmutató” részét képező Fogalomtárból származnak.⁶

A kutatásban primer adatgyűjtésként standardizált kérdőívet alkalmaztunk. Egy-egy intézményből egy képviselőt kerestünk fel, az intézmény vezetőjét vagy a helyettesét. A kérdőív kidolgozása során kiemelt figyelmet kaptak a Cselekvő közösségek projekt keretében szakértők bevonásával kidolgozott módszertani dokumentumok közül a társadalmiasítást, önkéntességet és esélyegyenlőséget tárgyaló módszertani útmutatók.⁷ A megkérdezett intézmények, illetve képviselőik a lekérdezés előtt felkérést kaptak a kutatási folyamatban való részvételre és tájékoztatásban részesültek annak részleteiről. A kérdőívek felvételét a Cselekvő közösségek projekt keretében alkalmazott kulturális közösségfejlesztő mentorok végezték személyes megkeresés útján. Az adatok felvétele 2017. június – szeptember között valósult meg. Az eredményeket online felületen rögzítettük.

A kutatás elemzési egységeit a Magyarországon működő, közfeladatot ellátó, a hatályos jogszabályoknak megfelelően alapító okirattal, szervezeti és működési szabályzattal, vagy működési engedéllyel rendelkező, folyamatos szolgáltatást nyújtó, a 2015. évi kulturális statisztikában szereplő kulturális intézmények adták. Rétegzett mintavétel történt a három szakterület intézménytípusa körében, ezek a könyvtári, közművelődési, muzeális intézmények. Ezt követően az egyes szakterületekre jellemző intézményi struktúra, illetve a területi sajátosságok figyelembevételével történt a további mintavételi eljárás.

A közművelődési területen közművelődési intézményeket és közösségi színtereket vizsgáltunk. A kulturális törvény alapján közművelődési intézményeken a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerveket vagy egyéb fenntartású intézményeket értettünk. A közösségi színterek pedig a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület).

Könyvtári oldalról azokból a nyilvános könyvtári státusszal rendelkező intézményekből indultunk ki, amelyek közvetlenül lakossági igényeket elégítenek ki települési vagy országos szinten. A vizsgálatban szerepelt a nemzeti könyvtár és a

6 Arapovics Mária – Vercseg Ilona (szerk.): Közösségfejlesztés módszertani útmutató. Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest, 2017. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.

7 <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/utmutatok/>.

közkönyvtárak valamennyi szintje, a legkisebb szolgáltatóhelyektől kezdve egészen a megyei hatókörű városi könyvtárak szintjéig.

A múzeumi területen a kulturális törvény besorolásának megfelelően országos múzeum, országos szakmúzeum, megyei hatókörű városi múzeum, területi múzeum, tematikus múzeum, közérdekű muzeális gyűjtemény és közérdekű muzeális kiállítás is bekerült a reprezentatív mintába.

A vizsgálat mintája az egyes kulturális intézménytípusok vonatkozásában és összesen (2015):

Intézménytípus	Alapsokaság a statisztikai adatszolgáltatók alapján	Válaszadók	
		%	Db
Könyvtári intézmények	3371	13	451
Muzeális intézmények	713	36,6	261
Közművelődési intézmények és közösségi színterek	3431	17,6	604
Összesen:	7515	17,5	1316

1. sz. táblázat: A vizsgálat mintája az egyes kulturális intézménytípusok vonatkozásában

A kapott eredmények feldolgozása a Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) statisztikai elemzőprogrammal történt. A beérkezett válaszokból az alap- és keresztábrákat az NMI Művelődési Intézet Cselekvő közösségek projekt kutató-fejlesztő csoportja készítette el.

Az adatok tisztítását és a szakterületi elemzéseket a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, az NMI Művelődési Intézet Nkft. és az Országos Széchényi Könyvtár Cselekvő közösségek projektben dolgozó kutatócsoportok munkatársai végezték. A kutatás szakterületi módszertani leírását és a mintavételi eljárás részleteit a szakterületi eredményeket bemutató fejezetek ismertetik bővebben.

1.4. A kutatás kérdései

A kulturális intézményrendszer ezen reprezentatív felmérésének a fő célja országos helyzetelemzés elkészítése a közművelődési, muzeális és könyvtári területen. Olyan kutatás lebonyolítása, amely feltárja, bemutatja és elemzi a kulturális intézmények lokális szintű közösségi, társadalmi beágyazottságát. A kutatási célok között szerepelt e kulturális intézmények tevékenységi körének vizsgálata, azok helyi társadalomra gyakorolt hatásának, szerepének, hasznosságának bemutatása. Fontos cél volt még az intézmények közösségi részvételi jellegének, társadalmiasíthatóságának vizsgálata is, a település közösségi, társadalmi hálójába való beágyazottságuk mértékének elemzése és értékelése. Markáns kutatási célként fogalmazódott meg

továbbá az intézményi önkéntesség vizsgálata és az esélyegyenlőség megjelenésének, illetve különböző formáinak kimutatása és elemzése is.

A vizsgálat az alábbi kutatási kérdésekre kereste a válaszokat:

- Milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségeik hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére?
- Milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket?
- Milyen eszközökkel segítik elő az intézmények a lokális közösségek megerősödését, a helyi társadalmak összetartozását, tágabban értelmezve milyen hatásokat gyakorolnak a kulturális intézmények a helyi társadalomra?
- A kulturális intézményekben dolgozók mennyiben tekintik feladatuknak, küldetésüknek helyi szinten a társadalmi kohézió erősítését, valamint a közösségfejlesztést?
- Milyen konkrét együttműködés figyelhető meg a helyi közösségek és a településen működő kulturális intézmény között?
- Miben nyilvánul meg az együttműködés a helyi közösség és a kulturális intézmény között?
- Mennyire vonja be a helyi kisközösségeket, csoportokat az adott kulturális intézmény a működésébe?
- Van-e az intézményben önkéntes? Milyen keretek között történik a foglalkoztatásuk?
- Az esélyegyenlőségi szempontokat figyelembe veszi-e működésében és tevékenységében a kulturális intézmény?
- Mennyiben és milyen módon képes hozzájárulni az intézmény a társadalmi kohézió erősítéséhez lokális szinten?

1.5. Kutatási eredmények a három szakterület vonatkozásában

A kutatás legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy sikerült számszerűsíteni olyan jellemzőket, amelyek eddig kiestek a vizsgálódások köréből, és amelyek a későbbiekben felhasználhatók lesznek a szakterületek stratégiai szintű fejlesztésének támogatására.

A kutatás során a bevont intézmények száma szerinti sorrendet követve mutatjuk be a közművelődési, könyvtári és múzeumi terület felméréseinek legfőbb eredményeit és következtetéseit.

Intézményi partnerségek

Felmérésünk elsőként ad képet arról, hogy a múzeumok, a könyvtárak és a közművelődési intézmények milyen kapcsolati hálóval erősítik meg működésüket, milyen

a társadalmi beágyazottságuk. Az kutatás arra mutat rá, hogy mindhárom szakterület erős társadalmi kapcsolatokkal rendelkezik.

Az adatok összességében meggyőzően bizonyítják a közművelődési intézmények, illetve a közösségi szinterek kiterjedt kapcsolatrendszerét és mély társadalmi beágyazottságát a településeiken. A közművelődés intézményei a civil szervezetekkel állnak a legszorosabb kapcsolatban. Az intézmények és a közösségi szinterek működésének történelmileg kialakult alapvető és lényegi sajátossága a helyi civil szervezetekkel történő partneri együttműködés. Az együttműködés formái közül a megkérdezett szervezetekben a legnagyobb arányban (87%) a civil közösségek részére történő helyiség biztosítása jelentkezik. A válaszadó intézmények 52%-a székhelyként, telephelyként is szolgál a civilek számára. Meghatározó azoknak a civil szervezeteknek az aránya, amelyek kulturális és szabadidős tevékenységre veszik igénybe a közösségi szintereket (77%). Ezt követik a sport, az oktatás és a környezetvédelmet fő célként megjelölő szervezetek. További markáns együttműködési forma még a szinterek és a civil szervezetek kapcsolatában a közös rendezvények szervezése és a közös pályázati programok lebonyolítása is. A szinterekben dolgozó szakemberek szakmai és módszertani segítségnyújtása is jellemző tevékenységként jelentkezik. A civil szervezeteket követően a közművelődés szinterei a legnagyobb arányban, sorrendben a települési önkormányzatokkal, az alapfokú oktatási intézményekkel, az óvodákkal és a könyvtárakkal állnak még szoros kapcsolatban.

A könyvtárak esetében a legfontosabb partnerek az önkormányzatok, vagyis a fenntartók. A könyvtárak számos egyéb szervezettel állhatnak kapcsolatban, de ezek közül egyértelműen a saját szakmai hálózatok jelentősége a legnagyobb. A közművelődési szerep felvállalása a kisebb intézményekben jellemző. Elsősorban a megyei hatókörű városi könyvtárak körében tipikus, hogy kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. A közoktatás szereplői közül az alap- és középfokú oktatási intézmények szereplőivel való együttműködések mondhatók általánosnak, de a könyvtárhasználatra nevelés szempontjából először az óvodásokat tekintik célcsoportnak a könyvtárak. A különféle civil szervezetek, az egyesületek és az oktatási intézmények egyértelműen a magyar könyvtárak legfontosabb, nem fenntartói értelemben vett együttműködési partnerei. Általában elmondható, hogy minél nagyobb a szolgálандó közösség, annál több potenciális partnerrel kerül kapcsolatba az intézmény. Súlyozott átlag alapján a hazai könyvtárak négy vállalkozással és 3-3 civil szervezettel, egyéb nem formális szervezettel állnak partnerségben. A legkisebb könyvtárak is kapcsolatban vannak a helyben elérhető egy-két újsággal, rádióval, televízióval vagy elektronikus médiummal. Sajnos megállapítást nyert, hogy a legkevésbé jellemző az egyéb közgyűteményekkel, közművelődési intézményekkel való kapcsolattartás. Ez egyaránt jelentheti a közgyűteményi, közművelődési szférán belüli kapcsolattartói hiányosságokat, és a könyvtárak közvetlen közönségének más jellegű prioritásait is.

A muzeális intézmények a helyi társadalomba beágyazottan, a helyi sajtóval, az iskolákkal, az önkormányzatokkal, civil szervezetekkel és más intézményekkel együttműködve, de számos szempontból fejlesztendő módon működnek. A múzeumok

együtödének van közművelődési megállapodásra vonatkozó dokumentuma. A múzeumok legnagyobb arányban alapfokú oktatási intézményekkel, civil szervezetekkel és az elektronikus sajtóval, továbbá nyomtatott helyi médiummal állnak együttműködésben. Ezek mellett az óvodák és a középfokú oktatási intézmények jelentik a főbb partnerkapcsolataikat. Érdekes adat, hogy másik muzeális intézménnyel több mint kétharmaduknak van együttműködése, közművelődési intézménnyel hasonló számú intézménynek, míg nyilvános könyvtárral több mint felének. A muzeális intézmények fele azt jelezte, hogy tagja valamely szakmai hálózatnak.

A muzeális intézmények három legfontosabb együttműködő partnere – az összes válaszadó esetében – a települési önkormányzat, és a második, illetve a harmadik helyen is valamely civil szervezeti együttműködés áll. Az intézmények és a partnereik kapcsolataira az erős kötődés jellemző.

Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás

A közösségi részvételen alapuló működés jeleit már tapasztaljuk, de a társadalmiasított mód még nem vált gyakorlattá a kulturális intézményekben.

Hagyományosan a közművelődési szakterület egyik legfontosabb feladata a helyi művelődő közösségek sokoldalú támogatása. Azonban már jóval ritkábban fordul elő a civilek tudatos bevonása a stratégiai tervezési folyamatokba. Kis számban mutathatók ki a közművelődési intézményrendszerben a rendszeresen működtetett civil tanácsadó testületek. A megkérdezett intézmények döntő hányadának (86,6%) nincs rögzítve a működést szabályozó dokumentumaiban, hogy milyen módon vonják be a helyi lakosságot az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe. Pozitív tapasztalat azonban, hogy a bevont intézmények 70%-a már megkérdezte a látogatóit a tevékenységével kapcsolatban. A közművelődési intézmények társadalmi szerepvállalását jól érzékelteti, hogy a vizsgált intézmények munkatársai főként a helyi Értéktár Bizottságokban (27,5%) és a képviselő-testületek kulturális ügyekkel foglalkozó szakbizottságaiban vállaltak szerepet (23,5%). A további társadalmiasítással kapcsolatos lépések és folyamatok generálásának, illetve továbbfejlesztésének fontos állomása lehet a civil szervezetek még nagyobb számban történő bevonása részben a stratégiai, részben a közép- és rövidtávú tervezési folyamatokba. A társadalmiasítási folyamatok ösztönzésére további országos és területi szakmai-módszertani programokra lesz szükség.

A hazai könyvtárak több mint negyedében székhelyet kapnak a helyi civil szervezetek. A közösségi kapcsolatokhoz hasonlóan jelentősen az átlag fölé emelkedik az arány az önálló működésű intézmények esetében. A hazai könyvtárak csaknem fele (45%) kap valamilyen támogatást civil szervezetektől. Az elégedettségi és igényfelmérések legnépszerűbb formája a lakossági fórum, falugyűlés (32%). A másik legelterjedtebb módszer (27%) országos szinten az online vagy papíralapon történő írásos felmérés, ez főleg a nagyobb, önálló intézmények sajátossága. A kérdőívre adott válaszok szerint mindez azonban nem jelenik meg az intézményi

alapdokumentumokban. Sajnos az is megállapítást nyert, hogy jelenleg csupán a hazai könyvtárak nagyjából 40%-a ismeri településeik helyi közösségfejlesztési folyamatait, ugyanis 96%-uk nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy az intézmény milyen szerepet vállalt a közösségfejlesztői folyamatokban. Valamennyi könyvtártípus esetében a könyvtárosok társadalmi szerepvállalásának legjellemzőbb területe természetesen a kultúra. Azonban minél kisebb a könyvtár, annál jellemzőbb, hogy dolgozói a kultúrától eltérő területeken is aktív szerepet vállalnak a helyi közösség életében.

A múzeumok szoros kapcsolatban állnak az önkormányzatokkal és civil szervezetekkel, de a közösségi részvételi együttműködés jellemzően nem rögzített módon történik. Múzeumi területen a megkérdezett intézmények döntő többségének nincs rögzítve a működést szabályozó dokumentumában, hogy milyen módon vonják be a helyi lakosságot az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe. A muzeális intézmények több mint fele szolgál valamely helyi civil szervezet székhelyéül, telephelyéül vagy központjául. Az érintett civil szervezetek jellemzően kulturális és szabadidős célú tevékenységet végeznek. Különösen a közérdekű muzeális gyűjtemények partnerkapcsolata erős, melyeknek 40%-a ad helyet informális közösségnek, s hasonló arányban szerveznek együtt rendezvényeket. Ugyanakkor az intézményi stratégia és munkaterv készítésébe, véleményezésébe csupán a múzeumok 15% körüli aránya vonja be a civileket és közösségeiket.

A reprezentatív felmérés adatai szerint a muzeális intézmények munkatársai legnagyobb számban a Helyi Értéktár Bizottságokban vannak jelen, e testületbe a múzeumok 42%-a küld képviselőt.

Önkéntesség

Az önkéntesek fogadása különösen a múzeumi és a közművelődési területen vált népszerűvé, de mindhárom szakterületen látható módon megjelenik.

A közművelődési tevékenység egyik fontos, a társadalmi tőke intenzív jelenlétét is mutató jellemzője, indikátora, hogy az intézmények körül olyan önkéntesekből álló holdudvar, önkéntes közösség szerveződik, amely nagyban segíti az intézmények munkáját. A vizsgált közművelődési közösségi színterek és intézmények többségében, közel 60%-ában tevékenykednek önkéntesek. A közösségi színterekben az önkéntesek nagyobb része nem rendelkezik szerződéses jogviszonnyal. A megkérdezett intézmények csupán 24%-a bejegyzett közérdekű önkéntes tevékenységet végző szervezet (KÖT). Megjegyzendő, hogy a közművelődés intézményeiben a vizsgálatot megelőző évben nőtt meg a bejegyzett KÖT intézmények száma. Ez részben az önkéntes törvény közművelődési területen való térnyerésének, részben pedig az NMI Művelődési Intézet e téren jelentkező innovatív, országos szakmai tevékenységének köszönhető. Az adatok alapján az önkéntesek sokoldalú és összetett tevékenységgel segítik az intézmények munkáját. Markáns feladatként a technikai feladatok ellátása, a rendezvényszervezés, a kézműves foglalkozásokba való besegítés, az

adminisztráció, a dokumentálás és a tájékoztatás jelentkezik. Az önkéntesek fontos, azonban inkább kisegítő feladatokat látnak el az intézményrendszerben. Az intézmények túlnyomó többsége (93%) nem rendelkezik önkéntes stratégiával. Ennek a dokumentumnak az elkészítése, megléte elsősorban a társadalmiasítási folyamatok magasabb szintjén álló szervezetekre jellemző. Az önkénteseket fogadó, azonban be nem jegyzett közművelődési szervezetek számaránya magas (76%).

Könyvtári területen szerte a világon nagy hagyományai vannak az önkéntes munkának, amelyhez képest némileg elmaradnak Magyarország könyvtárai. Mind a magyar társadalom önkéntes munkához való viszonya, mind pedig a könyvtárak önkéntesek iránti fogadókészsége fejlesztendő terület lesz az elkövetkező években. A könyvtárak csupán 36%-a nyilatkozott úgy, hogy dolgoznak önkéntesek is a könyvtárban, és ezeknek csak a töredéke teszi ezt egy leírt stratégia mentén. Bár az önkéntes stratégia csak az intézményeknek egy nagyon kis százalékában jelenik meg, a velük kapcsolatos feladatok tudatosulása – különösen a nagyobb intézmények esetében – előfordul. Okkal feltételezhetjük, hogy a fogalmi zavarok következtében ebbe a számba több intézmény is beleértette az iskolai közösségi szolgálatos diákokat is. A Könyvtári Szolgáltató Rendszer (KSZR) keretében és a községi könyvtárakban jelen lévő önkéntesek viszonylag nagy száma vélhetően annak tudható be, hogy a könyvtáros bérezés nélkül kénytelen végezni a munkáját, amely súlyos költségvetési gondokat sejtet.

Reprezentatív felmérésünk adatai szerint a magyar múzeumokban ismertté és elfogadottá vált az önkéntesek bevonása a múzeum működésébe. A muzeális intézmények kétharmadában (67%) tevékenykednek önkéntesek. Bár a múzeumok nagy számban fogadnak önkénteseket, önkéntes stratégiával csak alig 15%-uk rendelkezik, és ezek túlnyomó többségben a nagyobb állománnyal rendelkező országos múzeumok. A vizsgálat rámutat, hogy a muzeális intézmények munkatársai nagyon elégedettek az önkéntesek munkájával kapcsolatosan. A múzeumok jelentős hányada, az intézmények 80%-a fogadja önkénteseit önkéntes szerződés keretében. Az önkéntesek leggyakrabban technikai feladatokat látnak el, a jellemző tevékenységek sorában ezt követi a tájékoztatás, az adatrögzítés, a tárlatvezetés, a kézműves foglalkozások tartása és a rendezvényszervezés. A megfelelő számú szakalkalmazotti létszámra vezethető vissza az az eredmény, hogy a vizsgált múzeumok többsége csak 1-3 önkéntesnek ad feladatot, és csak a nagy intézményekre jellemző a 10 feletti önkéntes fogadása. A múzeumoknak csupán negyedében dolgozik önkéntes koordinátori munkakört betöltő munkatárs.

Iskolai Közösségi Szolgálat

Az iskolai közösségi szolgálatos diákok fogadása mindhárom szakterületen egyre népszerűbbé válik.

Közművelődési területen az adatközlő szervezetek 60%-a IKSZ fogadószervezet. Az intézményeknek legnagyobb arányban 1-3 iskolával van együttműködési

megállapodása e téren. A megkérdezettek több mint fele az elmúlt évben 10-nél több IKSZ-es diákot fogadott, ezek negyede húsznál is többet. Ahogy az önkéntesek gyakori tevékenységeinél, itt is látjuk, hogy milyen típusú feladatokban van és lehet szükség külsős segítőkre a közösségi színterekben. Az IKSZ-es diákok leggyakoribb feladatai tulajdonképpen megegyeznek az önkéntesekével, ezek jellemzően: technikai feladatok, asszisztálás, rendezvényszervezési teendők, kézműves foglalkozás. Az intézmények a diákokat lényegében a szakértelmet, felelősséget nem igénylő, a szolgálat időszakában jelentkező, nagy tapasztalatot nem követelő feladatokba tudják bevonni. Az adatközlő intézmények 90%-ában nem jelentkezik rendszeres tevékenységként az IKSZ-es diákok felkészítése. Összességében a diákok hasznos és értelmes feladatokat láttak el, a megkérdezettek legnagyobb hányada (81,5%) elégedett volt a diákok munkavégzésével.

A kérdőívet kitöltő könyvtárak közel fele (46%) fogad iskolai közösségi szolgálatos diákokat. Szembetűnő a tagkönyvtárak, fiókkönyvtárak lényegesebb nagyobb, több mint kétszeres mennyiségű IKSZ-fogadása, amely jelenség oka valószínűleg ezen könyvtárak városi mivoltához, s egyben az oktatási intézmények többségének elhelyezkedéséhez köthető. A diákok túlnyomó többsége az összes intézménytípusban könyvtári szaktudást nem igénylő kiegészítő feladatokat lát el. A rendezvényszervezés is magas számban képviselteti magát, valamint az egyéb kiegészítő feladatokon túl még gyakori megbízás a kézműves foglalkozások lebonyolítása.

A múzeumok esetében jelen kutatásunkat megelőzően még nem rendelkeztünk átfogó adattal az iskolai közösségi szolgálatos tevékenységgel kapcsolatosan. Reprezentatív felmérésünk szerint a múzeumok közel kétharmadában fogadnak iskolai közösségi szolgálatos középiskolásokat. A muzeális intézmények negyede több mint 20 középiskolást fogad, többségük 10 feletti diáknak tud feladatot adni. Ugyanakkor a diákok fogadására alkalmas koordinátori munkakörben foglalkoztatott munkatárs csupán az intézmények 40%-ában van, ami igencsak megterheli a dolgozókat és a közösségi szolgálat hatékonyságát sem igazán segíti. A muzeális intézmények többféle tevékenységet kínálnak az iskolai közösségi szolgálatos diákoknak. Ezek túlnyomórészt technikai, adminisztratív, adatrögzítéshez, dokumentáláshoz köthető, de ugyancsak sok intézményre jellemző az érdekesnek ígérkező, tájékoztatáshoz, tárlatvezetéshez is köthető tevékenység. A múzeumok munkatársai többnyire elégedettek a középiskolások közösségi szolgálatával. Az 50 órás közösségi szolgálatra való felkészítésre kevés időt szánnak a múzeumok, ami azzal is magyarázható, hogy a diákok közül sokan csak néhány órás gyakorlatot teljesítenek egy helyen.

Az esélyegyenlőség biztosítása

Az intézmények fizikai akadálymentesítése a vártnál sokkal rosszabb eredményt hozott mindhárom szakterületen, az intézmények tevékenységében viszont jelen vannak az esélyegyenlőségi programok.

A megkérdezett közművelődési intézmények döntő többsége (92,5%) fizikailag nem akadálymentesített. Szűkös anyagi lehetőségeik ellenére igyekeznek lépésről lépésre megvalósítani azokat a fejlesztéseket, amelyek az intézményük teljes akadálymentesítése irányába mutatnak. Ezek közül a leggyakoribb beruházás az akadálymentes WC, a rámpa és az akadálymentes látogatóirányító-rendszer. A közművelődési intézmények és a közösségi színterek elsősorban az idősek, a kisgyermekes anyák, a fogyatékossgal élő személyek, a nagycsaládosok és a romák számára nyújtanak esélyegyenlőséget előmozdító programokat és szolgáltatásokat. A szervezetek életében ma már erőteljesen jelentkeznek az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok és szolgáltatások. A közművelődési intézmények ez irányú tevékenységei nem egy esetben arra a felmerülő szükségletre reagálnak, amit az adott település szociális, egészségügyi és oktatási problémái, hiányosságai okoznak. A részletes adatokból azonban az is látható, hogy tovább lehet és tovább kell fejleszteni a közművelődés intézményrendszerében ezt a típusú szakmai orientációt. A társadalmi felelősség, a hátrányos helyzetű csoportok segítése a társadalmi integrációs folyamatokban, az ezekkel kapcsolatos feladatellátás nem csak jogszabályi kötelezettségen kell, hogy alapuljon, hanem alapvető szakmai szemléletváltást is igényel.

A könyvtárak és szolgáltatóhelyeik akadálymentesítése továbbra is sürgető, és nagyon sok intézményt érintő kérdés, mivel a pozitívabb eredmények ellenére a magyar könyvtárak több mint felében – különös tekintettel a kistelepülési intézményekre – máig megoldatlan kérdés az akadálymentesség. Elszomorító tény, hogy a hazai könyvtári intézmények több mint felében gyakorlatilag nem segítik a hátrányos helyzetű csoportokat. Itt is megfigyelhető, hogy minél nagyobb egy könyvtár, annál inkább szerepet vállal ezen a területen is.

A muzeális intézmények válaszadóinak közel 95%-a szerint intézményük fizikailag egyáltalán nem akadálymentes. Viszont valamivel kedvezőbb képet mutat a muzeális intézmények infokommunikációs akadálymentessége. A megoldások közül legnagyobb arányban akadálymentesített mosdóval, rámpával és lifttel rendelkeznek a múzeumok, ugyanakkor a jeltolmács, a különböző nyomtatott információs anyagok és a hangos térkép csak csekély muzeális intézményben található meg. A különböző esélyegyenlőségű célcsoportok számára megvalósított ismeretterjesztő vagy szórakoztató program/szolgáltatás közül legtöbbször a fogyatékossgal élő hátrányos helyzetűek részesülnek, de számottevő az idősek, a romák és a nagycsaládosok számára szervezett program is.

A kutatás eredményei alátámasztották a Cselekvő közösségek projektben elindított szakmai-módszertani fejlesztési kezdeményezéseket, mint a módszertani

útmutatók fejlesztése, szakmai segédanyagok készítése, folyamatos mentori tanácsadás biztosítása, képzések, szakmai tanulmányutak szakalkalmazottak részére. Ezen túlmenően rámutattak azokra a gyengeségekre – humán erőforrások-hiány, akadálymentesítés, közösségi részvételi társadalmiasítást segítő stratégiák, folyamatos kutatások hiánya –, amelyek e kulturális ágazat nagyobb arányú, célzottabb és folyamatos támogatásával enyhíthetők.

Az eredmények a 2017 nyarán módosított 1997. évi CXL. törvény társadalmi szerepvállalásra vonatkozó újabb alapelvei teljesítésének nehézségeire mutatnak rá és egyúttal megalapozzák, meghatározzák a fejlesztés irányait is.

Irodalom

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. 2019. 05. 09.

A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. (2019) (szerk. Arapovics Mária – Beke Márton – Dóri Éva – Tóth Máté) Módszertani útmutató 2019. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.

A szubjektív jóllét vizsgálatának eredményei nemzetközi összehasonlításban (2015): In: Statisztikai Tükör 2015/39. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/jollet_nemzetkozi.pdf. 2017.05.09. 14.44.

Csepeli György – Prazsák Gergő (2010): Az el nem múlt feudalizmus. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=261%3A-az-el-nem-mulo-feudalizmus. 2019. 05. 09.

Esélyegyenlőségi módszertani útmutató – háttéranyag. (2017) (szerk. Csongor Anna). online kiadvány. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/csk_utmutato_eselyegyenloseg_20170331.pdf. 2019. 05. 09.

Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) tervezésének és szakmai – módszertani megalapozásának támogatása a program eredményességének növelése érdekében című TÁMOP-7.2.1-11/K-2014-001 projekt. A múzeumi terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/teszt-almenupont-01.html>, a közművelődési terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/kozmuvelodesi-terulet.html>, és a könyvtári terület tanulmányai: <http://mokk.skanzen.hu/konyvtari-terulet.html>. 2019. 05. 09.

Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez (2017) (szerk. Csordás Izabella): Módszertani útmutató 2019. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest.

Közösségfejlesztés módszertani útmutató. (2017)(szerk. Arapovics Mária – Vercseg Ilona): Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és

Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.,
Országos Széchényi Könyvtár.

Közösségfejlesztési folyamatok mérése-értékelése módszertani útmutató 2017.
(szerk. Molnár Aranka). online kiadvány. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_meres_ertekeles_20170331-2.pdf. 2019. 05. 09.

http://www.ksh.hu/stadat_eves_2_7.2, 2019. 05. 09.

2. Közművelődési intézmények reprezentatív felmérésének eredményei

Ponyi László

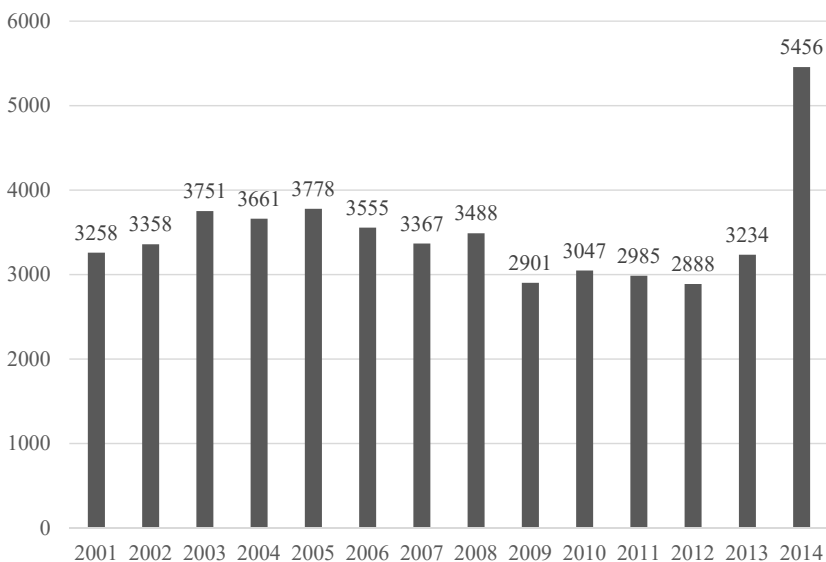
Bevezetés

A Cselekvő közösségek projekt átfogó céljai és monitoring kutató-fejlesztő tevékenységei alapján vizsgálatunk a közművelődési intézmények és közösségi szinterek lokális szintű közösségi, társadalmi beágyazottságának bemutatására és elemzésére törekedett. Vizsgáltuk a közművelődési szervezetek, azok szakembereinek helyi társadalomra gyakorolt hatását, szerepét és hasznosságát is. Feltártuk és elemeztük az intézményi önkéntesség, a közművelődési szervezetek és az önkéntesség viszonyrendszerét, valamint a társadalmi esélyegyenlőség megteremtését célzó tevékenységek és infrastruktúra a vizsgált időszakban mutatkozó állapotát.

A közművelődési intézmények, közösségi szinterek tevékenységi körét a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény közművelődésről szóló fejezete szabályozza (továbbiakban Kultv.).¹ Az ebben foglaltak alapján végzik közművelődési tevékenységüket a fenntartó önkormányzatok, civil szervezetek és egyéb feladatellátók. Meg kell jegyeznünk, hogy a Kultv. közművelődési fejezete 2018. január 1-től jelentős mértékben módosult. A jogszabályi hivatkozásoknál jelezzük, hogy a vizsgálat időszakában hatályos, vagy a 2018. január 1-től megváltozott jogszabályra hivatkozunk az egyes vizsgálati eredmények vonatkozásában. A jogszabályban leírt tevékenységhez, illetve alapszolgáltatásokhoz igazodik az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) is, amelynek adatsoraiból tudtunk következtetéseket levonni a közművelődési intézmények és szinterek működésére és szervezetére vonatkozóan.²

1 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

2 A kulturális intézmények kötelező adatszolgáltatását az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló 288/2009. (XII.15.) Kormányrendelet írja elő. Az OSAP rendszerében minden év elején a közművelődési tevékenységet végző szervezeteknek adatlapot kell benyújtani az előző évi tevékenységük legfontosabb paramétereiről (OSAP 1438, adatszolgáltatók köre: valamennyi alapfeladatként közművelődési tevékenységet folytató költségvetési szerv, társadalmi civil szervezet, alapítvány, közalapítvány, gazdasági társaság, vállalkozás, egyéni vállalkozás).

1. sz. ábra: Közművelődési statisztikai adatlapot beküldők száma 2001-2014 (db)

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

Az adatszolgáltatók számának 2009. évi csökkenése elsősorban a papíralapú adatszolgáltatásról az elektronikus felületre való átállással járó nehézségek miatt következett be. (Talata-Dudás 2011.) A fenti ábra alapján látható, hogy a korábbiaktól szignifikáns eltérést mutat a 2014-es adat, hiszen mintegy 70%-kal nőtt az adatszolgáltatók aránya. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a közművelődési statisztikai adatszolgáltatásért felelős Nemzeti Művelődési Intézet, a korábbi időszaktól eltérően, fokozottabban részesítette szakmai-módszertani segítségben az adatszolgáltatókat. Az intézet alkalmazottjai a felmerülő problémák, az adatlapokkal kapcsolatos értelmezési zavarok esetén közvetlenül is felvették a kapcsolatot az adatszolgáltatókkal. Az is ösztönzőleg hatott a statisztika nagyobb arányú beadására, hogy az intézet által generált III. Közfoglalkoztatási Programban csak azok a szervezetek vehettek részt, amelyek teljesítették a közművelődési statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségüket. Mindezeknek köszönhetően a 2014-es statisztika lényegében teljeskörűen mutatja Magyarország közművelődési intézményi ellátottságát (lefedettségi mutató 99,8%).³

³ Fentiek miatt kell megjegyeznünk, hogy az adatgyűjtésben bekövetkezett minőségi módszertani változásnak köszönhetően, a 2014-es és 2015-ös évek adatai csak ennek a ténynek a figyelembevételével hasonlíthatók össze a korábbi évek adataival.

2.1. A közművelődési terület módszertana

A 2015. évben statisztikai adatlapot beküldő, közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek 12%-a közművelődési intézmény, 49%-a közösségi színtér és 39%-a egyéb szervezet (pl. olyan civil szervezetek, egyesületek, alapítványok, amelyek ugyan nem tartanak fenn közösségi színteret, de közművelődési feladatot is ellátnak).

A statisztikai adatlapot beküldő szervezetek adatai alapján 2015-ben az országban legnagyobb arányban a közösségi színterek voltak jelen (82%), a közművelődési intézmények aránya csupán 17%. Ez azt jelenti, hogy az ország többségében aprófalvas településszerkezetére is tekintettel a közművelődési feladatellátás elsősorban a lényegesen olcsóbb, egyszerűbb szervezetet és működést, kevesebb humánerőforrást igénylő közösségi színtereken keresztül valósult meg. Az ilyen típusú feladatellátás főként a kistelepülésekre jellemző. Lényegesen kevesebb a közművelődési intézmények aránya, amelyek többnyire a nagyobb települések (városok, fővárosi kerületek) közművelődési feladatellátását jellemzik. Az adatközlők 1%-a jelezte csupán, hogy a településükön nincs sem közösségi színtér, sem intézmény.

A lekérdezés időszakában (2017. július – augusztus) hatályos Kultv. közművelődési fejezete számos lehetőséget adott arra nézve, hogy milyen intézményi formák tölthetik be a közművelődési intézmény szerepét (művelődési ház, közösségi ház, ifjúsági-, gyermekház, Általános Művelődési Központ, többfunkciós kulturális létesítmény). Azonban a szervezeti formák, elnevezések és tartalmak sokszínűsége ellenére a vizsgálat alapvető elvárásai alapján két nagy csoportra tudtuk szűkíteni őket: közművelődési intézményekre és közösségi színterekre.⁴ A Kultv. alapján közművelődési intézményeken a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastruktúrális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szervezet vagy egyéb fenntartású intézményeket értettük. A közösségi színterek pedig a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület).

Az empirikus vizsgálat lefolytatásához – a két nagy szervezeti típus vonatkozásában – a 2015. évi közművelődési statisztikában álltak rendelkezésre megfelelő adatsorok. A kutatási célok elérésének biztosításához többszörösen rétegzett mintavételi eljárást használtunk. A vizsgálatban a kérdőív változóinak analízisénel a komparativitás, a több szempontú megközelítés és elemzés érdekében a közösségi színterek és közművelődési intézmények vizsgálatát településtípuson-

⁴ Tanulmányunkban a közművelődési intézményeket és közművelődési közösségi színtereket alkalmanként összefoglaló néven közművelődési szervezeteknek, közművelődési közösségi tereknek, közművelődési intézményrendszernek is hívjuk.

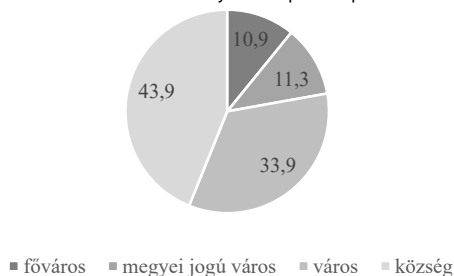
kénti, valamint megyei összehasonlításban is elvégeztük. Mindezeket figyelembe véve alakítottuk a mintavételnél a különböző alapsokaságra vonatkozó százalékos arányokat és számokat. A kutatás folyamatának megtervezésénél számunkra az egyik legfontosabb szempontként a reprezentatív minta összeállítása jelentkezett. Úgy gondoljuk, hogy a mintában szereplő közművelődési intézmények és szinterek összességükben, főbb tulajdonságaikban tükrözik azok sajátosságait.

A 2015. évre vonatkozó közművelődési statisztika alapján a vizsgált évben összesen 3 431 közművelődési intézmény és közművelődési közösségi szintér működött. A rendelkezésre álló adatok szerint az alábbi minta került kiválasztásra:

	Főváros	Megyei jogú város	Város	Község	Összesen
Alapsokaság	47	101	301	231	680
Mintavétel	50% / 24	24,7% / 25	24,9% / 75	42% / 97	32,5%/221

2.sz. táblázat: Közművelődési intézmények (db)

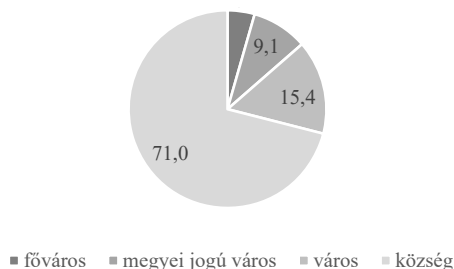
2.sz. ábra: A vizsgált közművelődési intézmények településtípusonkénti megoszlása (%) n=221

Az országban összességében 680 közművelődési intézmény működött a 2015. évben. Ebből az alapsokaságból összesen 221 db-ot, vagyis az intézmények 32,5%-át vontuk be. Ezekből a legtöbb intézmény községekben volt található (44%). Városokban működött a vizsgált intézmények 34%-a, míg a megyei jogú városok közművelődési intézményei 11,3%-kal képviselték magukat. A fővárosban az intézmények 11%-a működött.

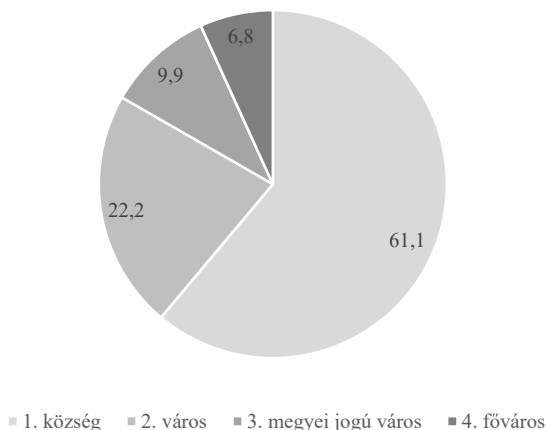
	Főváros	Megyei jogú város	Város	Község	Összesen
Alapsokaság	17	35	62	2637	2751
Mintavétel	100% / 17	100% / 35	95,2% / 59	10,3% / 272	14% / 383

3. sz. táblázat: Közművelődési közösségi szinterek (db)

3. sz. ábra: A vizsgált közművelődési közösségi szinterek településtípusonkénti megoszlása [%]
n=383

Össességében 2 751 közművelődési közösségi szintér volt található az országban a 2015. évi statisztika alapján. Ebből 383 darabot, a szinterek 14%-át vontuk be a vizsgálatba. A közösségi szinterek túlnyomó többsége, a közművelődési gyakorlatnak megfelelően, a kistelepüléseken volt található (71%). Városokban 15,4%, megyei jogú városokban pedig 9,1%-a működött. A legkevesebb közösségi szintert a fővárosból vontuk be (4,4%). Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy a Kultv. alapján a fővárosi kerületi önkormányzatai közművelődési intézményeket biztosítanak a feladat ellátására.⁵ Másrészt a fővárosban a korábban önállóan működő közösségi szintereket az intézményi összevonások során közművelődési intézményekhez csatolták és a továbbiakban azok telephelyeként működtek.

4. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása településtípus szerint [%]

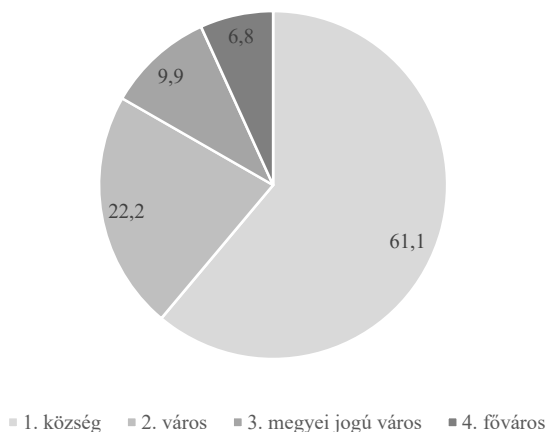
A reprezentatív, súlyozott és rétegzett mintavétel szempontjainak megfelelően a vizsgált közművelődési intézmények, közösségi szinterek 61%-a községekben volt található. Városokban 22%-a, megyei jogú városokban pedig 10%-a. A fővárosban a vizsgálatba bevont szinterek 10%-a működött. A régiók tekintetében egyenletes

⁵ Kultv. 78/I. § (1) megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben a települési önkormányzat a 77. § (1) bekezdésében foglalt feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít.

eloszlásról beszélhetünk. A válaszadók Magyarország mind a hét régiójából 10% felett képviselték magukat. A rétegzett, több szempontú mintaválasztás alapján a legtöbb válasz Pest megyéből (12,7%) a legkevesebb válasz Komárom-Esztergom megyéből (3%) érkezett.

A kutatásba mindösszesen 604 közművelődési intézményt és közösségi színteret vontunk be. A bevont intézmények száma így országos viszonylatban az intézmények és színterek 17,6%-át jelentette. Az országban található 680 közművelődési intézményből valamennyi, OSAP-adatszolgáltatást nyújtó nem önkormányzati fenntartású szervezetet is bevontuk (94 db). Hasonlóan a közművelődési intézményekhez, a közösségi színterek esetében is a 2 751 közművelődési közösségi színter valamennyi, OSAP-adatszolgáltatást nyújtó nem önkormányzati fenntartású szervezetét vizsgáltuk (105 db). Így összesen 199 nem önkormányzati fenntartású közművelődési intézményt és színteret tanulmányoztunk. A vizsgálatban 152 db integrált közösségi és szolgáltató teret (IKSZT) elemeztünk, ebből 11 közművelődési intézményként, 141 pedig közösségi színtérként működött. A vizsgálatba 11 db Agora típusú intézményt is bevontunk.

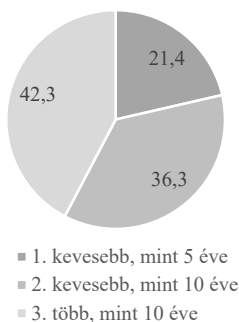
2.2. Demográfiai adatok

5. sz. ábra: A válaszadók megoszlása beosztás szerint (%) n=604

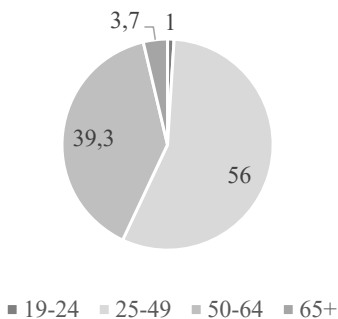
A kérdőíveket elsősorban igazgatók és más vezető beosztású munkatársak töltötték ki (78%). Nem vezető beosztású válaszadó a megkérdezettek közel 22%-a volt. A kutatás a kezdetektől az intézményvezetőket tekintette elsődleges célcsoportnak, így nem meglepő a vezetők magas száma a válaszadók tekintetében. A magas intéz-

ményvezetői számarány mutatja azt is, hogy a vezetők komolyan vették a kérést és nem delegálták tovább a feladatot a beosztottak részére.⁶

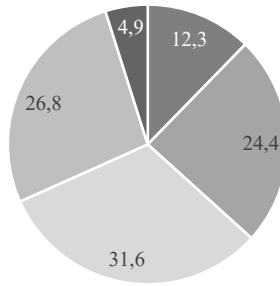
6. sz. ábra: A munkavégzés időtartama (%) n=604

A válaszadók legnépesebb csoportja (42,3%) több mint 10 éve dolgozott az adott közművelődési intézményben. A válaszadók 21,4%-a több mint 5, de kevesebb mint 10 éve tevékenykedett a szervezetben. A kérdőívet kitöltők 67%-a nő és 33%-a férfi. Hasonlóan más kulturális szakterületekhez, a közművelődési területen is magasabb a nők számaránya a munkavállalók között. Az adatok alapján a nők magasabb számaránya a vezetői pozíciók betöltése esetén is jelentkezik.

7. sz. ábra: Születési év (%) n=604

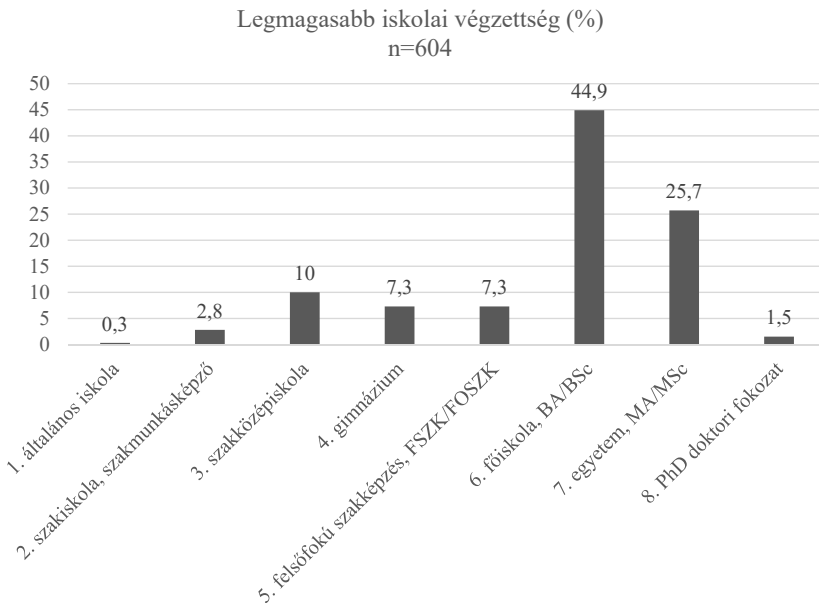
⁶ A 2016-os statisztikai adatok alapján 5977 kitöltő között csupán 1096 vezető beosztású töltötte fel az adatlapot (18,3%), a feltöltők 81,7%-a (4881 fő) nem vezető beosztásban dolgozott.

■ 18-35 ■ 36-45 ■ 46-55 ■ 56-64 ■ 65+

8. sz. ábra: Vezető beosztásúak életkori megoszlása (%) n=414

A válaszadók legnagyobb arányban a 25-49 évesek közül kerültek ki (56%), ezt követi az 50-64 év közötti válaszadók aránya (39%). A vezető beosztású válaszadók korcsoport szerinti megoszlása alapján főként a 46-55 év közöttiek (31,6 %) vettek részt a vizsgálatban, ezt követi az 56-64 év közötti (27%) és a 36-45 év közötti korcsoport 24,4%-kal. A vezetői beosztás tehát alapvetően ezekben a korcsoportokban jellemző a szakterületen.

9. sz. ábra: A vezető beosztásúak megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

A kutatás elsősorban a magasabb, illetve a magasabb vezetők által kijelölt egyéb vezetőket szólította meg. Éppen ezért nem meglepetés, hogy a válaszadók között a főiskolai (45%) és az egyetemi (25,7%) végzettségűek vannak jelen a legnagyobb arányban. A szakiskolát, szakközépiskolát, gimnáziumot végzettek elsősorban a kistérségek közösségi szintjére válaszadói. Ezek a településeken részben az adott közösségi szint sajátosságai, részben a felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező szakemberek hiánya magyarázza azt, hogy a válaszadók nem rendelkeztek felsőfokú végzettséggel. Ezt a hiányt ismeri el és lényegében kezeli a kulturális törvény hatályos változata, amikor a közösségi szint vezetője részére közművelődési szakképzettséggel rendelkező érettségi végzettséget ír elő. A PhD/ doktori fokozattal rendelkező ugyancsak ritkán fordul elő a válaszadók közül (1,5%). Összességében pozitívként értékelhetjük, hogy a válaszadók több mint 72%-a felsőfokú végzettséggel és kis mértékben ugyan, de PhD doktori fokozattal is rendelkezett.

2.3. A vizsgált intézmények jellemzői

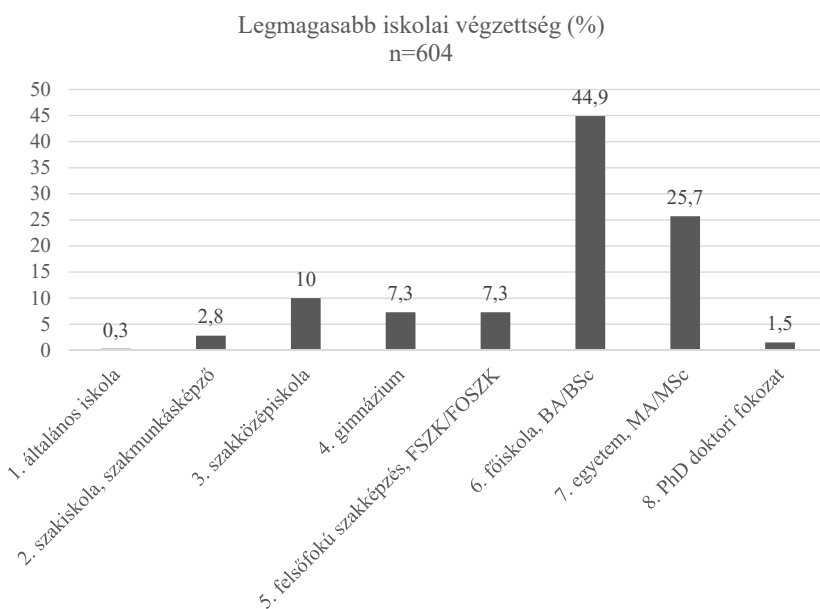
Szervezet típusa	db	%
Települési önkormányzat	1628	51
Közművelődési célú társadalmi szervezet	930	29
Önállóan működő, de gazdaságilag nem önálló közművelődési intézmény	231	7
Többfunkciójú intézmény szervezeti egysége	143	5
Önállóan működő és gazdálkodó közművelődési intézmény	139	4
Gazdasági szervezet (kft., nonprofit kft., egyéni vállalkozás stb.)	119	4
Összesen	3190	100

10. sz. táblázat: Közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek típusai (2014)

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A közművelődési feladatellátásban meghatározó a települési önkormányzatok szerepe. A táblázat alapján is látható, hogy a rendelkezésre álló adatok szerint a közművelődési feladatellátók (3190 db) több mint fele települési önkormányzat

(51%).⁷ Meghatározó szerepük továbbra is a törvényi kötelezésnek,⁸ illetve annak köszönhető, hogy az esetek többségében ők rendelkeznek az üzemeltetéshez, fenntartáshoz és finanszírozáshoz szükséges erőforrásokkal. A következő, a feladatot közművelődési alaptevékenységként ellátó típus a társadalmi szervezet, mely 29%-os aránnyal követi a települési önkormányzatokat. Ez a forma elsősorban a kistelepülések kulturális gyakorlatában jelentkezik. A fentiekől arányában messze elmarad a többfunkciójú intézmény szervezeti egységeként működő feladatellátás (5%). Ez a típus az elsősorban költségtakarékossági megfontolások okán létrejövő intézményi összevonások következtében alakult ki és terjed az ország településein. Az önállóan működő és gazdálkodó szervezeti típus, ahogy korábban is jeleztük, elsősorban a városok közművelődési feladatellátását jellemzi (4%). Kevésnek mondható és elsősorban a városokra jellemző a gazdasági szervezet által végzett feladatellátás is (4%).

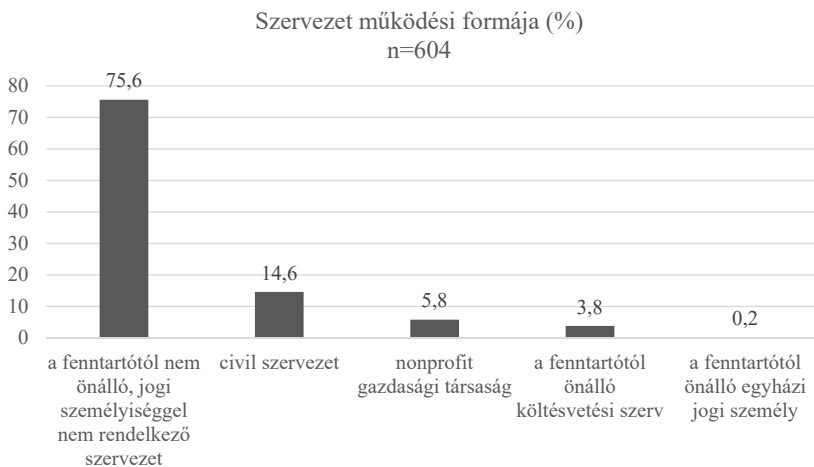

10. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása az intézményt fenntartó szervezet típusa szerint (%) n=604

⁷ A 2014-es adatokat annak szemléltetéséeként mutatjuk be, hogy milyen arányban vesznek részt a különböző szervezetek a közművelődési feladatellátásban.

⁸ Kultv. 78/I. § (1) Megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben a települési önkormányzat a 77. § (1) bekezdésében foglalt feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít. Községben az önkormányzat közösségi szintet vagy közművelődési intézményt biztosít. 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól 13. § (1) A helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó helyi önkormányzati feladatok: 7. kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása; filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatása, a kulturális örökség helyi védelme; a helyi közművelődési tevékenység támogatása.

A fenti adatokkal összefüggésben a vizsgálatunkban is megkérdezett intézmények túlnyomó többsége (76%) települési önkormányzatok fenntartásában működik. Ezt követik jóval alacsonyabb aránnyal azok az intézmények, amelyeket civil szervezetek tartanak fenn (15%). Gazdasági társaságok a vizsgált intézmények 5%-ában tartottak fenn közművelődési szintereket.

11. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása működési forma szerint [%] n=604

Az országos tendenciáknak megfelelően a megkérdezett intézmények legnagyobb csoportja a fenntartótól nem önálló, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteké (75,6%).

„A közművelődési statisztika 2015. évi jelentése alapján, a közművelődési intézményeknek nemcsak az arányuk, hanem a számuk is csökkent, a – többnyire pénzügyi okokból végrehajtott - összevonások, többfunkciós intézménnyé vagy szintérré alakítások miatt. Az intézmények egy kisebb részét nonprofit gazdasági társasággá alakította a fenntartó. Ez a jelenség elsősorban a nagyobb városokra, a megyei jogú városokra jellemző. Mindemellett egy törvényi változás is hozzájárult az önállóan gazdálkodó és működő intézmények számának csökkenéséhez.⁹ Olyan átalakítás is történt, amelynek következtében nagy települési/kerületi közgyűjteményi, közművelődési

⁹ A Magyarország 2015. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2014. évi XCIX. tv. 2015. január 1. hatállyal módosította az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV törvény (továbbiakban: Áht.) egyes pontjait. Az Áht. 10. §-a új (4/a) bekezdéssel egészült ki, mely szerint a gazdasági szervezet feladatait, ha a költségvetési szerv éves átlagos statisztikai állományi létszáma a 100 főt nem éri el, az irányító szerv, az államháztartás önkormányzati alrendszerében az önkormányzati hivatal vagy – az irányító szerv döntése alapján – az irányító szerv irányítása alá tartozó más költségvetési szerv látja el. Emiatt az önkormányzati intézményhálózatban elindult egy átrendeződés, amelynek következtében megszűnt a korábban önállóan gazdálkodó költségvetési intézmények gazdasági önállósága, illetve az intézmények nonprofit vállalkozási formában folytatják tovább a tevékenységüket. (Országos statisztikai összefoglaló 2016, 8-9.)

és sport „gyűjtő” intézménnyé (azaz többfunkciós intézmény szervezeti egységévé) vált a művelődési központ.” (Országos statisztikai összefoglaló 2016, 8-9. Nemzeti Művelődési Intézet)

A vizsgált ábra adatai lényegében a fent jelzett változásokat követik le. A vizsgálatba bevontakból közel azonos arányt képviseltek azon szervezetek, amelyeknek volt (46,9%), illetve amelyeknek nem volt önkormányzattal kötött közművelődési megállapodása. A minta kialakításánál fontos szempontként jelentkezett, hogy a kutatásban azt is vizsgálni kívántuk, hogy a nem önkormányzati fenntartású színterek magukkal hoznak-e nagyobb mértékű társadalmiasítoottsági szintet. Éppen ezért a minta kiválasztásánál a nem önkormányzati fenntartású intézményeket is beemeltünk a vizsgálati körbe, melyet a későbbi elemzések során tudunk majd összehasonlítani az önkormányzati fenntartású közösségi színterekkel. A nem önkormányzati fenntartású intézmények, szervezetek esetében a közművelődési feladatellátás vállalásával és ellátásával kapcsolatban közművelődési megállapodást kell kötni a települési önkormányzatokkal. Lényegében ezért magas azoknak a szervezeteknek a száma a mintában, amelyek rendelkeznek közművelődési megállapodással.

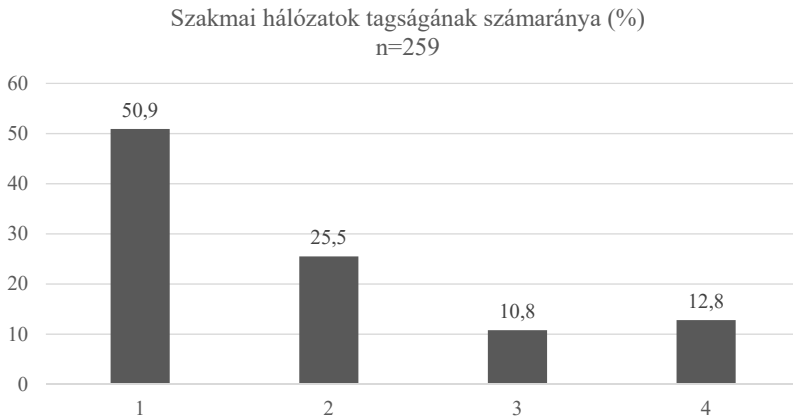

12. sz. ábra: Megállapodás nélkül működő szervezetek megoszlása működési forma szerint (%) n=321

A megkérdezett szervezetek esetében többségben voltak az önkormányzattal kötött közművelődési megállapodással nem rendelkezők (87,2%). Az intézményfenntartó vagy közösségi színteret önmaguk működtető települési önkormányzatok esetében nem releváns a közművelődési megállapodás megkötése.

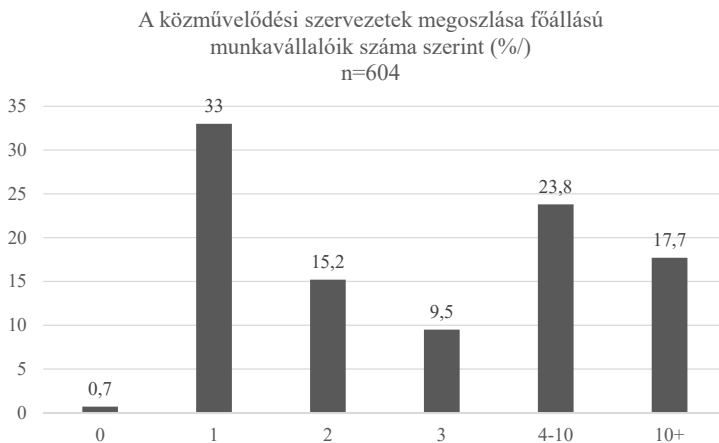
Szakmai hálózati tagság

A válaszadók nagyobb hányada (57%) nem tagja szakmai hálózatnak, szervezetnek. Feltételezzük, hogy főként a nem önkormányzati fenntartású közművelődési szervezetek nem tagjai a közművelődés-szakmai szervezeteknek. Azt is gondoljuk, hogy az egyéb kategóriába sorolt statisztikai adatszolgáltatók többségükben nem is ismerik ezeket a szervezeteket, illetve kis számban ismerhetik ugyan őket, azonban nem tartják fontosnak a csatlakozást.

13. sz. ábra: A szakmai hálózatban részt vevő közművelődési szervezetek megoszlása az alapján, hogy hány hálózatnak tagja (%) n=259

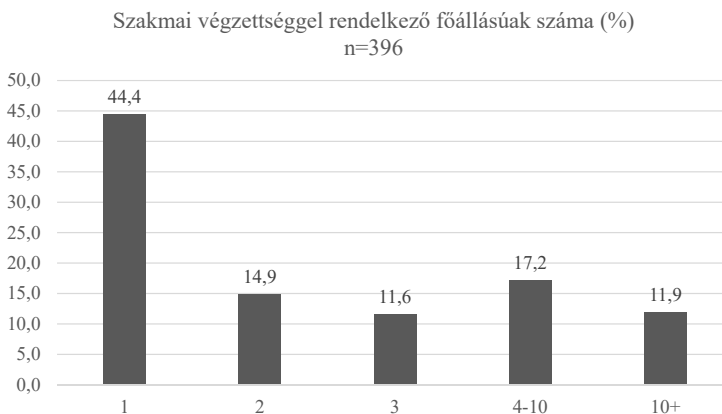
Azon válaszadók, akik tagjai valamilyen szakmai hálózatnak vagy szervezetnek, leggyakrabban egy (51%), illetve két (25,5%) hálózathoz tartoznak. A kérdőív nem nevesíti ugyan a szakmai szervezeteket, feltételezzük azonban, hogy jellemzően a két legnagyobb, legismertebb szervezetről, a Magyar Népművelők Egyesületéről és a Kulturális Központok Országos Szövetségéről lehet szó. Ennek oka, hogy hazánkban a közösségi művelődés szakterületnek e két civil szervezet a legnagyobb szakembereket tömörítő közössége.

14. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása főállású munkavállalóik száma szerint (%) n=604

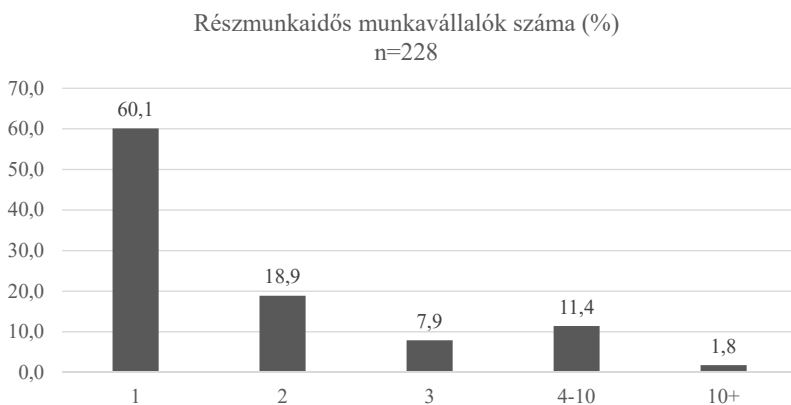
A válaszadó szervezetek közül a legtöbbszörnek (33%) 1 főállású munkavállalója volt. A kistérségeken működő közművelődési közösségi szintű szervezetek többségében „egyszemélyesek.” Ahogy a nagyobb lélekszámú települések irányába haladunk, úgy nő a közművelődési szervezetek és a benne főállásban foglalkoztatottak száma. A válaszadók között a legkisebb arányban (0,7%) azon szervezetek szerepeltek, amelyeknek nem áll rendelkezésükre főállású munkavállaló.

Szakmai végzettségek

15. sz. ábra: Szakmai végzettségű főállású foglalkoztatottal rendelkező közművelődési intézmények megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint (%) n=396

Azokban a szervezetekben a legmagasabb a szakmai végzettséggel rendelkezők száma, amelyek egy főt foglalkoztatnak (44,4%). Úgy gondoljuk, hogy a fenntartók részéről az egyszemélyes „intézmények” esetében is alapvető elvárásként jelentkezik a szakmai minimumvégzettség megléte. Ezt erősítette meg a kulturális törvény közművelődési fejezetének 2018. január 1-től hatályos változata, és az abban leírtakat kibontó, a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szinterek követelményeiről szóló 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet is. A nevezett jogszabályok alapján a közművelődési közösségi szinterekben is kötelező a közművelődési szakmai végzettség.¹⁰ A főállású munkavállalókkal bíró szervezetek legnagyobb csoportja 1 fő szakmai végzettséggel rendelkező munkatárssal dolgozott. A szervezetek csupán 2%-ának főállású munkavállalója nem rendelkezett szakmai végzettséggel.

16. sz. ábra: Részmunkaidős munkavállalókkal rendelkező közművelődési intézmények megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint [%] n=228

A megkérdezettek többségének (60,1%) 1 részmunkaidős munkavállalója volt. 10-nél több részmunkaidős munkavállalóval csupán a vizsgált szervezetek 1,8%-a rendelkezett.

¹⁰ A rendelet 3. fejezete (12. § (1) alapján, a közösségi szintéren a feladatellátó a közművelődési alapszolgáltatások zavartalan biztosítása érdekében legalább egy, legalább középfokú közművelődési szakképzettséggel (szakképesítéssel) rendelkező szakembert foglalkoztat. A jogszabályi elvárást 2021. január 1-jéig kell teljesíteni.

2.4. Intézményi partnerségek

A különböző típusú partnerekkel kapcsolattal rendelkező
közművelődési szervezetek száma (db)

17. sz. ábra: A különböző típusú partnerekkel kapcsolattal rendelkező
közművelődési szervezetek száma (db)

Partneri együttműködések száma a partnerek típusa szerint (db)

18. sz. ábra: Partneri együttműködések száma a partnerek típusa szerint (db)

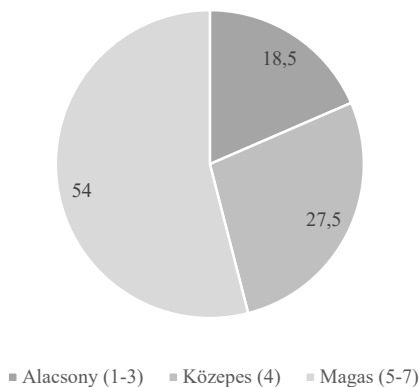
A 17. ábra alapján a megkérdezett intézmények közül a legtöbben civil szervezetekkel (384 db) álltak kapcsolatban. Ugyancsak ez a mutató a legmagasabb a 18. ábrában is, amelyben a partneri kapcsolatokat, különböző együttműködések változatait és mennyiségét mutatjuk be (3560 db).

Az adatok alapján itt is látható, hogy a közművelődés hagyományos, történelmileg kialakult viszonylatban is értelmezhető partnerei és szövetségesei a civil közösségek. A közművelődési szervezetek egyik legfontosabb, alapvető működési sajátossága a civil közösségekkel megvalósuló közös programok szervezése, tevékenységük támogatása, a partneri viszonyok kialakítása és ápolása. A civil szervezetek lényegében ma is a közművelődés stratégiai partnereinek számítanak.

Meggyőzően mutatja a közművelődési szervezetek gazdag kapcsolatrendszerét, erős társadalmi beágyazottságát, hogy települési önkormányzatokkal/társulásokkal (379 intézmény), alapfokú oktatási intézményekkel (369 intézmény), óvodákkal (358 intézmény), nyilvános könyvtárakkal, könyvtári szolgáltatóhelyekkel vagy könyvtárbuszokkal (355 intézmény) és a települési önkormányzat polgármesteri hivatalával (281 intézmény) állnak együttműködési viszonyban.

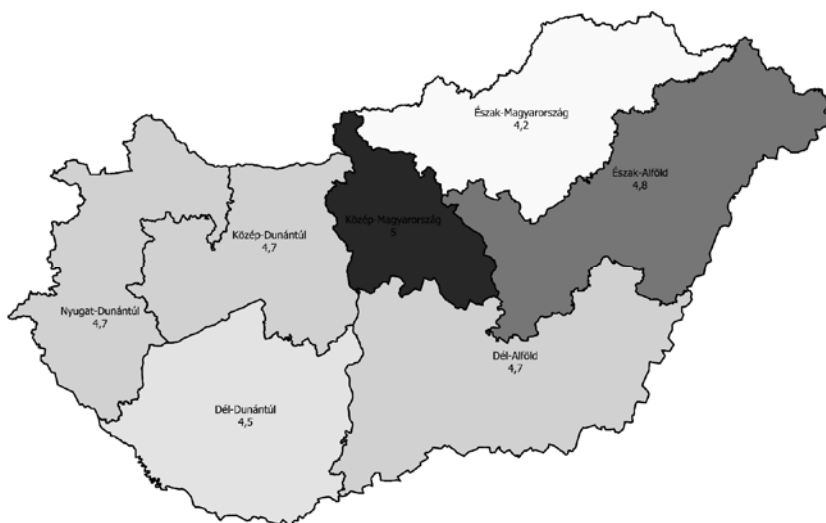
Az együttműködések formai és tartalmi gazdagságát szemlélteti az is, hogy ugyan kisebb számban, de együttműködő partnerként, megjelenik kisebbségi önkormányzat, vállalkozó, kisebbségi közösségi szintér, nyilvános internetszolgáltatóhely, levéltár, galéria, kiállítóterem, muzeális intézmény, mozi(terem), színház, nyári színház, bábszínház, táborhely, közösségi használatra is alkalmas vendéglátóegység, sportlétesítmény, szociális intézmény, egészségügyi intézmény (orvosi rendelő, kórház stb.), bölcsőde, középfokú oktatási intézmény, felsőoktatási intézmény, művészeti iskola, egyéb képzőhely (pl. felnőttképzés), turisztikai szervezet, turisztikai információs pont, helyi tévé és rádió.

Az adatok meggyőzően bizonyítják a közművelődési intézmények és közösségi szinterek kiterjedt kapcsolatrendszerét a település civil közösségeivel, intézményeivel és egyéb szervezeteivel. Ezek a számok a közművelődési szervezetek helyi társadalmakba való erős beágyazottságát jelzik.

19. sz. ábra: Település közösségeinek megoszlása a közéleti aktivitás szerint [%] n=604

A megkérdezett intézmények válaszadói többségükben magasnak értékelték a településük közösségének közéleti, kulturális aktivitását (54%). A megkérdezettek 27,5%-a a települése közösségének közéleti, kulturális aktivitását közepesnek értékelte, és csupán 18,5%-a minősítette alacsonynak.

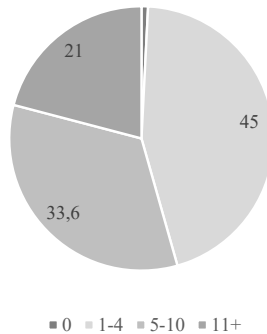

1. sz. térkép: A település közössége közéleti, kulturális aktivitása megítélésének átlaga régiós megoszlásban
 (Az 1-es: a nagyon alacsony aktivitás, a 7-es: a kiemelkedően magas aktivitás)

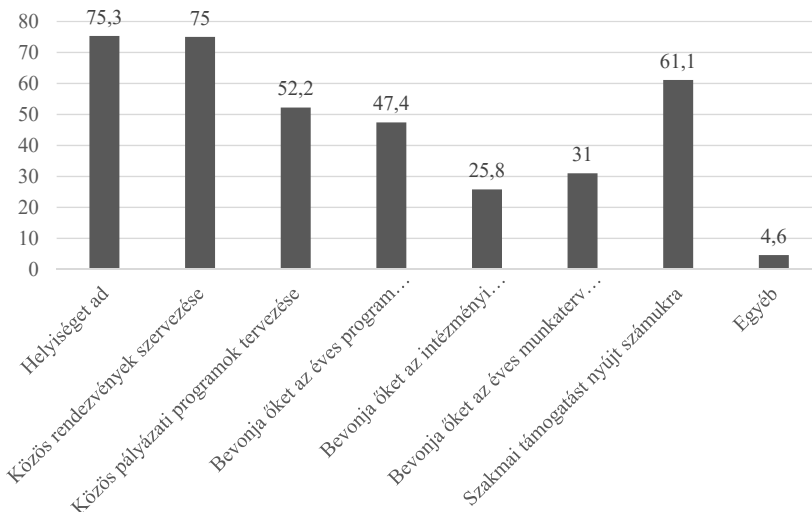
A térkép alapján Észak-Magyarország (4,2) és a Dél-Dunántúl (4,5) kulturális aktivitásának megítélése a legalacsonyabb, míg Közép-Magyarország, benne Budapest a legmagasabb (5). A régiók, azon belül a megyék társadalmi-gazdasági fejlettsége szorosan összefügg a településeik közéleti, kulturális aktivitásával, illetve azok kulturális szakemberek általi megítélésével. Észak-Magyarországon, de a Dél-Dunántúlon is jellemzők a gazdasági problémák, a munkanélküliség, az aprófalvas településszerkezet, illetve az ezekből adódó megélhetési problémák. A szegénység alapvetően rányomja bélyegét a települések közösségi életére, közéleti és kulturális aktivitására. Az ezeken a településeken élő lakosok elsődleges problémája a távolabb fekvő munkahelyekre való ingázás, a megélhetés biztosítása, az életfeltételek reprodukálása, a munkanélküliségből adódó problémák kezelése.

A közművelődés hagyományosan egyik legfontosabb feladata a település önszerveződő közösségeivel és civil szervezeteivel való együttműködések és szakmai partnerség kialakítása. Ennek egyik alapvető eleme az, hogy a közművelődési szervezetek helyiséget biztosítsanak a településükön működő, elsősorban művelődni

szándékozó közösségeknek. A megkérdezett közművelődési szervezetek döntő többsége (87%) ad helyet a civil szervezetek számára (511 db).

20. sz. ábra: A közművelődési szervezetek megoszlása aszerint, hogy hány civil szervezet számára biztosítanak helyiséget (%) n=511

21. sz. ábra: Azon közművelődési szervezetek aránya, melyeknél léteznek a különböző együttműködési formák formális (bejegyzett) civil szervezetekkel és/vagy informális helyi közösségekkel (%)

A vizsgálat időszakában hatályos Kulturális törvény írta elő az ismeretszerző, az amatőr alkotó, a művelődő közösségek tevékenységének támogatását, a helyi társadalom kapcsolatrendszerének, közösségi életének, érdekérvényesítésének segítését, a szabadidő kulturális célú eltöltéséhez a feltételek biztosítását. Ez a feladat lényegében nem változott 2018. január 1-jét követően sem.¹¹ A törvény hatályos változata

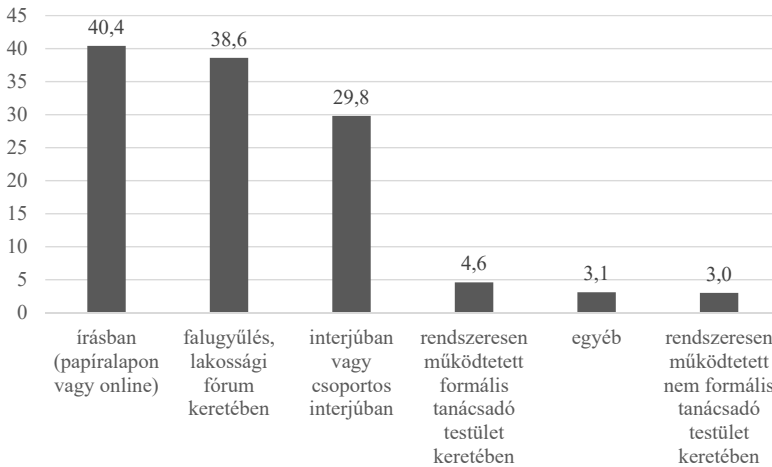
¹¹ Kulturális törvény vizsgálat időszakában hatályos megállapításai (87 § d) e) és g) pontok, és az új hatályos változat 76. § (3) a).

a kulturális alapszolgáltatások között ugyancsak feladatul szabja az amatőr alkotó- és előadóművészeti tevékenység feltételeinek biztosítását, a művelődő közösségek létrejöttének elősegítését, működésük támogatását, fejlődésük segítségét, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítását. A helyiséget adó szervezetek legtöbbször 1-4 (45%), illetve 5-10 (33,6%) helyi civil közösség számára biztosított helyiséget. A szervezetek 21%-a 11 vagy 11-nél több civil közösségnek is helyet adott.

A megkérdezett intézmények és a helyi formális (cégbíróság által bejegyzett), illetve informális civil közösségek tevékenysége sokféle módon kapcsolódik egymáshoz. A stratégiai partnerséget is meggyőzően bizonyítja, hogy a civil szervezetek közös rendezvények szervezésével színesítik a kulturális, közművelődési kínálatot. A helyszín biztosítása mellett a legnépszerűbb együttműködési forma a tipikusnak is mondható közös rendezvények szervezése. A vizsgált szervezetek 75%-a bonyolít közös rendezvényt a közösségi szintekben működő civilekkel. A civil szervezetek működéséhez, fenntartásához, rendezvényeihez nyújtott szakmai támogatás szintén a kooperáció jellemző formája (61%). A közös programok, projektek megvalósításához elengedhetetlen a közös pályázati programokban történő együttműködés (52%). A vizsgált intézmények majdnem fele (47,4%-a) bevonja a civileket az éves program véleményezésébe. Ez számunkra meglepő és nagyon pozitív eredmény, hiszen az éves program összeállítása alapvetően intézményi hatáskör. Korábban inkább az volt jellemzőnek mondható az együttműködés terén, hogy az éves munkaterv összeállításába vonják be a civileket, akik a tervezési időszakban jelezhetik az elképzeléseiket az éves programsorozat összeállításával kapcsolatban. A közösségi szintek munkaterveinek véleményezése, elfogadása a települési önkormányzatok feladat- és hatáskörébe tartozik. Éppen ezért ugyancsak örömdetes tény, hogy bár nem kötelezően elvárt feladata a közösségi szinteknek a munkaterv civilek általi véleményeztetése, mégis a vizsgált szervezetek több mint 30%-a megteszi ezt. Az intézményi stratégia véleményezésébe a szervezetek közel 26%-a vonja be a civil szervezeteket.

A közművelődési intézmények és közművelődési közösségi szintek munkájába a helyi civil szervezetek, művelődő közösségek sokféle módon kapcsolódnak be. Nemcsak konkrét együttműködésekről, hanem a jövőre irányuló közös célokról, partnerségről és részben egymásrataltságról is beszélhetünk. Az adatok alapján gazdag, összetett és mindkét fél érdekeit szolgálja a közművelődési intézmények, szintek civilekkel való partnerségi kapcsolata. Ugyanakkor még ebből a szempontból is van tennivaló. A további társadalmiasítással kapcsolatos lépések és folyamatok generálásának, illetve további fejlesztésének fontos állomása lehet a stratégiai tervezési folyamatokba is a civil szervezetek még nagyobb számban való bevonása.

2.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás

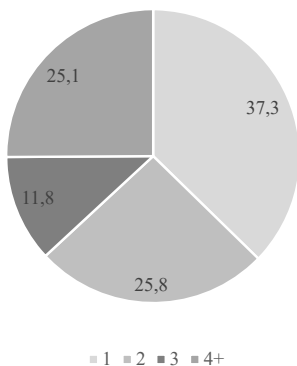
22. sz. ábra: Intézmény látogatóinak megkérdezése, bevonásuk formája, ezek előfordulási aránya a közművelődési szervezetek körében (%)

A vizsgálatba bevont közművelődési szervezetek 70%-a kérdezte meg a látogatóit a tevékenységével kapcsolatban. Ezek a közművelődési intézmények, közösségi színterek leggyakrabban a legegyszerűbb, legnépszerűbb vizsgálati eszközt, a papír-vagy online alapú kérdőívet választották (40,4%). Voltak olyanok, akik falugyűlések, lakossági fórumok keretében (38,6%), illetve egyéni vagy csoportos interjú formájában tették meg ezt (30%).

A társadalmiasítási, bevonási folyamatok magasabb szintjének tekinthető rendszeresen működtetett formális (4,6%) vagy nem formális tanácsadó testületek (3%) még kis számban fordulnak elő a közművelődési intézményrendszerben. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a társadalmiasítási, bevonási folyamatok ezen része egyáltalán nem működik a megkérdezett szervezetek 30%-ában, 181 szervezet esetében.

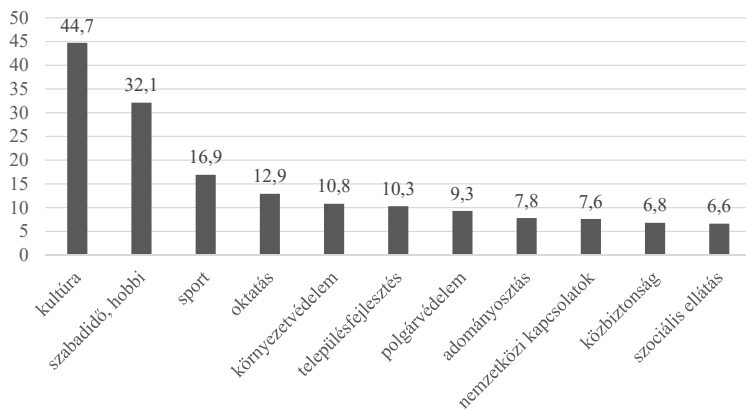
A megkérdezett intézmények döntő hányadának (85,6%) nincs a működést szabályozó dokumentumában rögzítve a helyi lakosság bevonásának módja az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe. Az együttműködés gazdag formáit találjuk a civil közösségek és a közművelődési szervezetek között, azonban a civilek bevonása a stratégiai tervezési folyamatokba már jóval ritkábban fordul elő. Ennek dokumentálása - mivel az nem is alapul jogszabályi kötelezettségen - még ritkább. A társadalmiasítás, a helyi lakosság, a civil szervezetek még teljesebb bevonása a közművelődési folyamatok tervezésébe szemléletváltást is igényel az intézményrendszerben dolgozó közművelődési szakemberek részéről. Úgy gondoljuk, akadályozhatja ezt a folyamatot egyes intézményekben a dolgozók szakmai „arisztokratizmusa”, illetve általában a jogszabályi előírások hiánya, a

minőségbiztosítási folyamatok kezdeti szakasza, és az, hogy a terület a tudatos társadalmiasítási folyamatoknak és azok dokumentálásának kezdeti időszakában jár. Nem terjedtek el és nem hasznosultak még azok a szakmai-módszertani útmutatók sem, amelyek az elmúlt időszakban láttak napvilágot (Beke 2017, Csordás 2017, Arapovics et al. 2019).

23. sz. ábra: Az intézmény bejegyzett székhelye helyi civil szervezeteknek (%) n=314

A válaszadó intézmények több mint felére (52%, 314 db) jellemző, hogy székhelyként, telephelyként is szolgálnak helyi civil szervezetek számára. A közművelődési szervezetek ahogy helyiséget biztosítanak a civil szervezeteknek, ugyanúgy többségükben engedélyezik a civilek számára azt is, hogy székhelyükként nevezzék meg az intézmény címét az alap- és egyéb dokumentumaikban. A megkérdezett intézmények legnagyobb hányada (37,3%) egy helyi civil szervezetnek biztosít székhelyet. Úgy gondoljuk, a civil szervezetek száma összefüggésben van a települések nagyságával, adottságaival. A kisebb lélekszámú településeken kevesebb civil szervezet működik, még nagyobb lélekszám esetén a civil szervezetek, ezzel együtt az intézményt székhelyként használó civil szervezetek számaránya is magasabb.

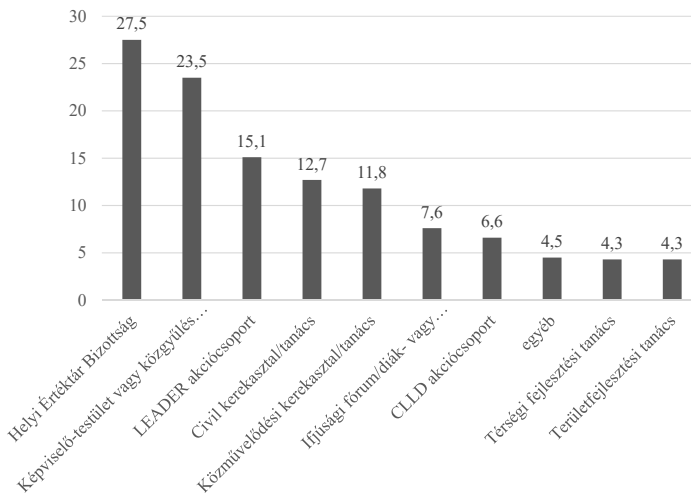

24. sz. ábra: Bejegyzett civil szervezetek megoszlása tevékenységi terület szerint (%)

Az ábra alapján – a szervezetek több tevékenységi területet is bejelölhettek – meghatározó azoknak a kluboknak, köröknek, szakköröknek a száma, amelyek érdeklődési körük alapján, az alapintézmény kulturális, közművelődési profiljának megfelelően találják meg a helyüket a közművelődési közösségi terekben (kultúra és szabadidő együtt 77%). A megkérdezett közművelődési szervezetekben bejelentett székhellyel rendelkező civil szervezetek legnagyobb csoportjai a kultúra (44,7%) és a szabadidő, hobbi (32,1%) területén működnek. Ahogy az intézmények kulturális alaptevékenységétől egyre távolabb eső aktivitások irányába haladunk, úgy csökken a bejegyzett civil szervezetek aránya is.

A közművelődési intézmények és szinterek döntő hányadát (84,3%) ténylegesen nem támogatják anyagilag a civil szervezetek. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen ezeket a civil szervezeteket, művelődő közösségeket az esetek többségében a forráshiány, a szerény, takarékos költségvetés jellemzi. Egyes esetben a civil szervezetek részéről a támogatás egy formájának nevezhető az is, hogy a helyiségek, termék használatáért alkalmanként, vagy rendszeresen bérleti díjat tudnak fizetni. Fentieknek megfelelően csupán a közművelődési szervezetek 15,7%-a gazdálkodik civilektől származó forrásból is. Azon közművelődési intézmények, amelyek a mintában anyagi hozzájárulást kaptak civilszervezeteiktől, többségében (66,3%) egy civil szervezettől kapták a támogatást. Meg kell jegyeznünk, hogy a civil szervezetek programjaikkal, önkéntes tevékenységükkel, a rendelkezésükre álló társadalmi és kulturális tőkéjükkel kiegészítik, elmélyítik, gazdagabbá teszik a közművelődési feladatok ellátását, fontos és alapvető szövetségei a közművelődés intézményrendszerének.

Az intézménynek és munkatársainak társadalmi/közéleti szerepvállalása

25. sz. ábra: Munkatársak részvételi aránya közéleti szerepvállalásainak szintereiben [%]

A megkérdezett intézmények munkatársai legnagyobb arányban a helyi értéktár bizottságokban (27,5%), és a képviselő-testületek vagy közgyűlések kulturális ügyekkel foglalkozó bizottságaiban (23,5%) vállaltak szerepet. A munkatársak intézményük kulturális, közművelődési alaptevékenysége alapján is szinte természetes módon delegált tagjai a helyi értéktár bizottságoknak. A közművelődési terület lényegében már az értéktári tevékenység kezdeti időszakában bekapcsolódott a településeken a szervezési folyamatokba.¹² Az úgynevezett Hungarikum törvény korábban hatályos változatában szerepelt az a kitétel, hogy az értéktár vonja be munkájába a helyi, illetve megyei közművelődési feladatellátás országos módszertani intézményét, továbbá értékek gyűjtésével, megőrzésével, hasznosításával foglalkozó országos és területi illetékességű szakmai és civil szervezeteket. A hatályos Kultv. 77. § (3) a) alapján a közművelődés intézményeinek feladata többek között, hogy segíti a közösségi tevékenységeket, a művelődő közösségek működését, ösztönzi a társadalmi összetartozást és a közösségek kulturális értékteremtésben való aktív részvételét. A 85. § f) szerint ugyancsak feladat a területi feladatellátásban a területi szintű értéktárak összeállításának módszertani segítése, a területi kulturális regiszter gondozása, az adott terület és a főváros szellemi, tárgyi, természeti kulturális örökségének, környezeti, művészeti, közművelődési sajátosságainak bemutatása, közreműködés a digitális archívum működtetésében.

Az is érthető, hogy a települési döntéshozó szervekben is megjelennek a kulturális, közművelődési szakemberek, akiknek elsősorban kulturális, közművelődési témákban számítanak a véleményére. Úgy gondoljuk, hogy ez alapvetően a kistérségeken fordul elő nagyobb számban, ahol kevés az értelmiségiek, ezen belül is a kulturális szakemberek száma. A civil szervezetek és a közművelődési szakma sokoldalú együttműködését az is mutatja, hogy a településeken funkcionáló civil kerekasztalokban, tanácsokban is részt vesznek a közművelődési intézmények, színterek munkatársai. A LEADER akciócsoportokban való részvételt az azokban megjelenő kulturális, közművelődési aspektusok indokolják. Ahogy távolodunk a szűkebb értelemben vett közművelődési szakmai profiltól, úgy csökken a különböző szervezetekben részt vevő közművelődési szakemberek száma. A térségi Területfejlesztési Tanácsokban az esetek többségében kulturális tárgyú napirendi pontok tárgyalásába külsős szakértőként vonnak be közművelődési szakembereket. A

¹² A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény.

legritkább szerepvállalás a Térségi fejlesztési és a Területfejlesztési tanácsokban (4,3%) volt megfigyelhető.

2.6. Önkéntesség

A Cselekvő közösségek projekt módszertani útmutatójában olvasható, hogy mely intézmények tekinthetők társadalmiasított intézménynek:

„...azon intézmények működnek társadalmiasított formában, amelyek „aktivitásainak meghatározásában, megvalósításában és értékelésében a település, településrész lakosai tevékenyen részt vesznek, és ezek beépítésre kerülnek az intézmény belső működését meghatározó dokumentumokba”. Azaz, egy olyan működési mód, amely a helyi lakosokat és közösségeiket, azok igényeit, érdeklődését, szándékait helyezi a középpontba, egyúttal megkérdezi és aktív cselekvőként, a tevékenységek formálójaként és megvalósítójaként be is vonja őket, továbbá ennek módszerei, eszközei rögzítettek, mindenki számára megismerhetők és adott esetben formálhatók, alakíthatók is.” (Beke 2017:5)

Az önkéntesség fogalmát megragadva több hasonló tartalmú kifejezést is találhatunk: önkéntes munka, önkéntes tevékenység, önkéntes aktivitás vagy önkéntesség. Bármelyik kifejezést is használjuk, közös bennük, hogy anyagi ellenszolgáltatás nélkül zajlik (a költségeket meg lehet fizetni az önkéntesnek), olyan tágabb közösség javára végzett tevékenység, amely a szűkebb baráti és családi körön kívül zajlik és alapvetően önként vállalt feladatot jelent. (Csordás 2017.)

Közérdekű önkéntes tevékenység olyan jogviszony keretében jön létre, amely a fogadó szervezet és az önkéntes között megkötött szerződéssel lép érvénybe.¹³

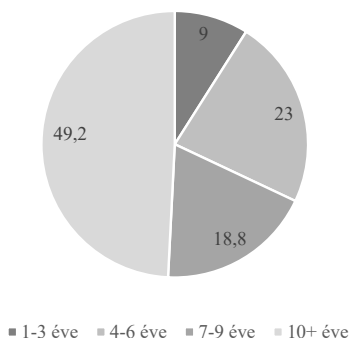
Fenti definíciók és a vonatkozó jogszabály alapján elemeztük a társadalmiasítás és az önkéntesség megjelenését a vizsgált intézményekben. Azt gondoljuk, hogy a társadalmiasítás lényegében olyan szemlélet, módszer és gyakorlati tevékenység is, amelynek egyik legfontosabb részterülete és mérőszáma éppen az önkéntesség. Az önkéntesség olyan fundamentum is, amelyre természetszerűleg kell épülniük a társadalmiasítási és fejlesztési folyamatoknak. Azt is gondoljuk, hogy a társadalmiasítás folyamata vissza is hat az önkéntességre, azt minőségében és mennyiségében is továbbfejleszti, új dimenziókkal egészíti ki, mélyíti el.

A 2016. évi közművelődési statisztika alapján a 2015. évben az adatszolgáltató közművelődési intézményekben (709 db) összesen 8 324 önkéntest foglalkoztattak. A statisztikai adatokat szolgáltató 2 738 közösségi szintérben pedig mintegy 6 958 önkéntes dolgozott. A 2015-ös évben tehát a közművelődési intézményrendszerben összesen több mint 15 000 önkéntes végzett munkát.

Vizsgálatunkban a megkérdezett intézmények többségében közel 60%-ban (58,4%) tevékenykedtek önkéntesek. Azonban azoknak a közművelődési intézményeknek és közösségi szintereknek a száma is magas, amelyek feladatellátásában

¹³ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről 6. § (1).

nem működnek közre önkéntesek (41,6%). Feltételezzük, hogy ez a jókora számarány részben azzal magyarázható, hogy az adatközlők ebben az esetben nem vették figyelembe a civil szervezetek és azok tagjainak önkéntességen alapuló tevékenységét. Arra is következtetünk, hogy az egy- vagy kétszemélyes közösségi szintekben, az alacsony lélekszámú településeken az önkéntesek számaránya is jóval kisebb mértékű, mint a nagyobb településeken. Mivel a vizsgált 604 közművelődési szervezet mintegy 63%-a kistelepülési közösségi szintű volt, így érthető azon szintek magas számaránya is, amelyek nem jeleztek önkéntes közreműködőket.

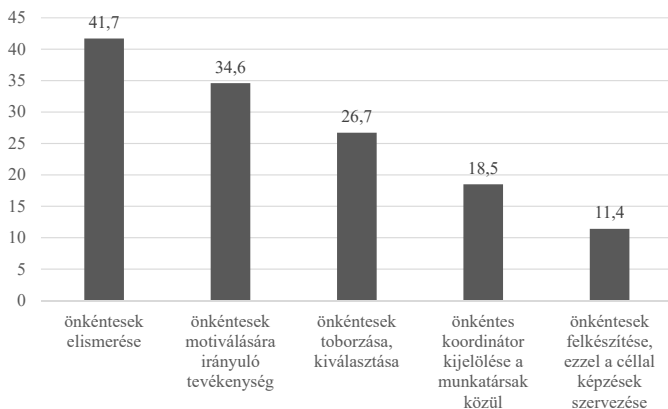
26. sz. ábra: Az önkénteseket fogadó közművelődési intézmények megoszlása annak időtartama szerint (%) n=323

Az önkéntesekkel dolgozó válaszadó intézmények túlnyomó többsége (91%) több mint 3 éve von be önkénteseket az intézményi munkafolyamatokba. A válaszadók 49,2%-a több, mint 10 éve működik együtt önkéntesekkel. Ezek az adatok összefüggnek a korábban hivatkozott önkéntes tevékenységről szóló jogszabály megszületésével, hatályba lépésével és térnyerésével. A törvény az alapvető jogi keretek meghatározásával és előírásával egyrészt az önkéntesség elterjedését, másrészt pedig az önkéntes és a fogadó szervezet közötti kapcsolatok dokumentálását is ösztönözte. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az önkéntes segítők jelenléte és aktív szerepvállalása a közművelődési feladatellátás egyik lényegi sajátossága volt már a jogszabály megszületése előtt is. A civil szervezetek tevékenységének lényege és működési sajátossága az önkéntesség. A klubok, körök, szakkörök és egyéb művelődő közösségek vezetői, valamint tagjai sok esetben ellenszolgáltatás nélkül végzik tevékenységüket a közművelődési intézményrendszerben. Nem egy esetben olyan feladatokat is vállalnak, amely nem a civil közösségük tevékenységén belül jelentkezik. A közművelődési tevékenység egyik fontos, a társadalmi tőke intenzív jelenlétét mutató vonása az, hogy megfelelő körülmények¹⁴ esetén az intézmények

¹⁴ Megfelelő körülményeken itt a közművelődési szervezetek vezetésének és szakapparátusának segítő, partneri hozzáállását értjük, amely elfogadja és támogatja az önkéntesek munkáját, elismeri tevékenységüket és bevonja őket a kulturális közfeladatok ellátásába.

körül olyan önkéntes holdudvar, önkéntes közösség szerveződik és működik, amely az intézmények munkáját segíti. (Juhász – Sotkóné – Ponyi 2017.)

A társadalmiasítási folyamatoknak két fontos indikátora is van. Az egyik, hogy a társadalmiasítási folyamatok elindultak-e, milyen minőségben és mennyiségben részei az intézményi munkának. A másik fontos indikátor, hogy ezek a folyamatok milyen mértékben épülnek be az intézményi dokumentumokba. A vizsgálat alapján kijelenthetjük, hogy az intézmények 93%-a nem rendelkezik dokumentált önkéntes stratégiával. Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy az önkéntes stratégia elkészítése a közművelődési szervezetek esetében sem kötelező jogszabályi előírás. Éppen ezért elsősorban a pragmatikus intézményvezetők nem gondolják fontosnak, hogy elkészítsék ezt a stratégiai tervezési dokumentumot. Összefüggésben a fentebb leírtakkal úgy gondoljuk, hogy ennek a dokumentumnak az elkészítése a társadalmiasítási folyamatok magasabb szintjén álló intézményekre jellemző.

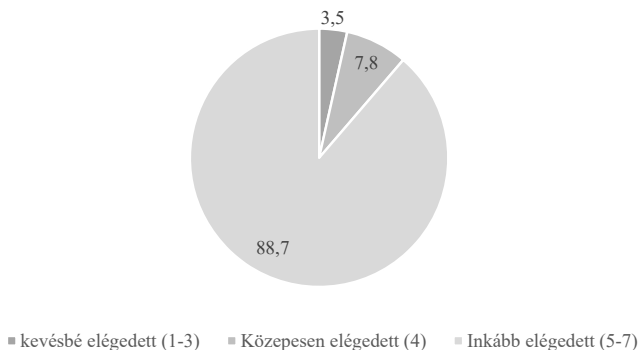

27. sz. ábra: A különböző rendszeres feladatoknak a közművelődési intézményekben való előfordulásának aránya [%]

A válaszadó intézményekben az önkéntesekkel kapcsolatos rendszeres feladat az önkéntesek elismerése (41,7%) és az önkéntesek motiválása (34,6%). Ez szükség-szerű szakmai és emberi elismerése az önkéntesek áldozatos tevékenységének. Az önkéntes koordinátor kijelölése a munkatársak közül (18,5%) már viszonylag kevés intézményre jellemző. Ez valószínűleg a nagyobb, strukturáltabb munkamegosztással dolgozó, főként városi közművelődési intézményekre igaz. A legkevésbé az önkéntesek felkészítésével foglalkoznak a közművelődési szervezetek (11,4%). Ez a mutató összefüggésben áll a szerződéses önkéntesek ugyancsak alacsony számával és azzal, hogy az önkéntesekkel való együttműködés módszertana már létezik ugyan, de nem terjedt el, nem került széleskörű bevezetésre a szakmaterületen. (Csordás 2017.) Az is idekíváncozik, hogy hazánkban az önkéntesség mint szabadidős aktivitás sem alakult ki olyan mértékben és színvonalon, mint a nyugat-európai társadalmakban. Úgy gondoljuk, hogy ennek a különbségnek az alapja az

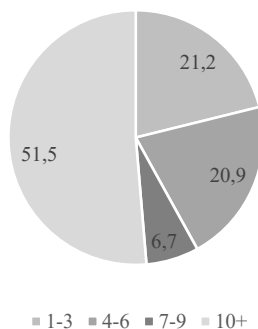
elmúlt évszázadok eltérő társadalmi-gazdasági fejlődésében gyökerezik. Ugyanakkor az önkéntes tevékenység ma már – összefüggésben a szabadidő meghosszabbodásával, az átlagéletkor kitolódásával és a tudatos önkéntes szerepvállalás szemléletének növekvő mértékű elterjedésével – mind minőségében, mind mennyiségében fejlődő tendenciát mutat Magyarországon is.

28. sz. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása

az önkéntesekkel való elégedettség foka szerint (%)

Az önkéntes munka jelentőségét, az önkéntesek elismerését, tevékenységét, eredményességét jól mutatja, hogy a válaszadók közel 90%-a volt elégedett intézménye önkénteseinek a tevékenységével.

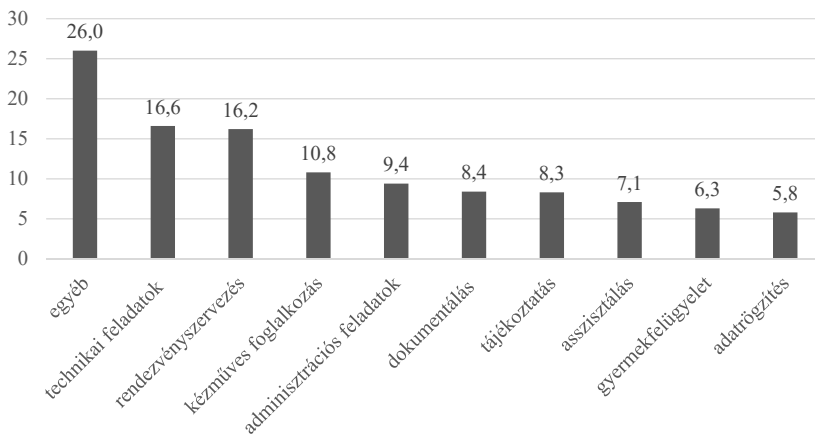
29. sz. ábra: Nem önkéntes szerződéssel dolgozó önkéntesek száma (%) n=269

A fenti ábra alapján a közművelődési szervezetek többségükben olyan önkénteseket alkalmaznak, akik nem rendelkeznek szerződéses jogviszonnyal. Úgy gondoljuk, többségében ebbe a halmazba tartoznak a civil szervezetek tagjai is. Azoknak az intézményeknek, amelyek önkénteseket fogadnak, csupán 24%-a bejegyzett közérdekű önkéntes tevékenységet (KÖT) végző szervezet. Az önkénteseket fogadó,

azonban be nem jegyzett közművelődési szervezetek számaránya 76%. Ez az arány azonban akár jóval nagyobb is lehet, ha a civil szervezetek által szervezett, az intézmények, közösségi szinterek programkínálatában megjelenő, közművelődési programok szervezőit, nem egy esetben résztvevőit is ebbe a csoportba tartozónak gondoljuk. A válaszadók 51,5%-a dolgozik 10-nél is több önkéntessel, önkéntes szerződés kötése nélkül. Ez a szám arányosan nő az intézmény nagyságával, programjainak sokféleségével és társadalmi kapcsolatrendszerével, beágyazottságával.

A kutatásba bevont bejegyzett KÖT intézmények 20%-át több mint 5 éve jegyezték be. A többi bejegyzett KÖT intézmény 5 vagy kevesebb éve került bejegyzésre. A közművelődési intézményekben és közösségi szintereken az elmúlt 5 évben nőtt meg a bejegyzett KÖT intézmények száma. Ezt egyrészt az Önkéntes törvény közművelődésben való térnyerésével, másrészt az NMI Művelődési Intézet országos, innovatív szakmai fellépésével magyarázzuk. (Varga-Sipos 2014.) Az intézet 2013-tól tekinti fontos feladatának az önkéntes tevékenység felkarolását, tudatos beépítését és megerősítését a közművelődés intézményrendszerében. Ennek a tudatosan vállalt célnak a szolgálatában hozta létre 2014 elején az Országos Önkéntességi Szakmai Központot. Az intézmény önkéntes fogadószervezetként regisztrálta magát, az Iskolai Közösségi Szolgálatban aktív partnerként működik, önkénteseket von be a módszertani programjaiba, önkéntes mintaprojektet indított. Országos előadássorozaton és nemzetközi konferencián hívta fel a közművelődési szakemberek figyelmét az önkéntességben rejlő lehetőségekre, a szakmai nyilvánosság számára módszertani segédanyagokat készített és azokat elérhetővé tette a honlapján.

A vizsgálat alapján a válaszadó intézmények 56,5%-a 6 vagy kevesebb szerződéses önkéntessel dolgozik. A megkérdezett intézmények 35,7%-a tíznél több önkéntessel látja el feladatait szerződéses formában.

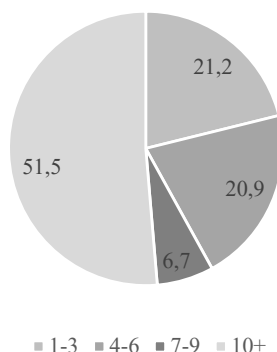

30. sz. ábra: Önkéntes szerződéssel közreműködők/tevékenykedők jellemző tevékenységeinek előfordulási aránya a közművelődési intézmények körében (%) n=85

Az adatok alapján az önkéntesek sokoldalú, összetett tevékenységgel segítik a közművelődési közösségi tereket. A válaszadó intézmények legmagasabb arányban (16,6%) a technikai feladatok ellátását jelölték meg. Ezen túl gyakori tevékenység még a besegítés különböző feladatok ellátásába (egyéb 26%), illetve a rendezvény-szervezési feladatok elvállalása (16,2%). Az esetek túlnyomó többségében nem önállóan elvégzett rendezvényszervezői feladatokról, hanem rendezvényeken való segítői munkáról beszélhetünk. Jellemző tevékenység még a kézműves foglalkozásokban való feladatvállalás is, amelyek önálló vagy valamely komplex rendezvény részeként valósulnak meg (10,8%). Az önkéntesek fontos, azonban inkább kiegészítő jellegű, delegálható részfeladatokat látnak el. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az önkéntesek nem lehetnek alapvetően sem szakmai, sem anyagi-jogi szempontból felelősei az intézményekben zajló tevékenységeknek, programoknak, kiegészítő rendezvényeknek és szolgáltatásoknak. Az esetek többségében a szakmai tudásuk sem éri el azt a szintet, amely lehetővé tenné az önálló szakmai, pénzügyi, illetve egyéb tevékenység ellátását. Azonban sokoldalú, az intézményeket segítő munkájukat jelzi, hogy az önkéntesek még részt vállalnak adminisztrációs feladatokban (9,4%), dokumentálásban (8,4%), tájékoztatásban (8,3%) is.

2.7. Iskolai Közösségi Szolgálat

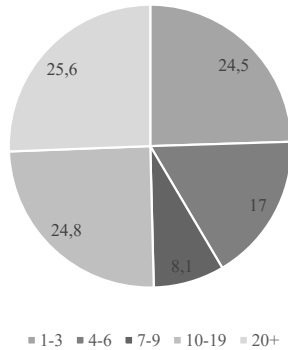
A megkérdezett szervezetek 60%-a Iskolai Közösségi Szolgálat fogadószervezet. A válaszadók legnagyobb csoportja (30,6%) 3 éve működik IKSZ fogadószervezetként. A válaszadók közül a legkevesebben (11,8%) 5-nél több éve tevékenykednek IKSZ fogadószervezet státuszban. Az IKSZ fogadószervezetek közel 30%-a rendelkezik IKSZ koordinátorral is.

31. sz. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása az iskolákkal való együttműködések száma szerint [%] n=352

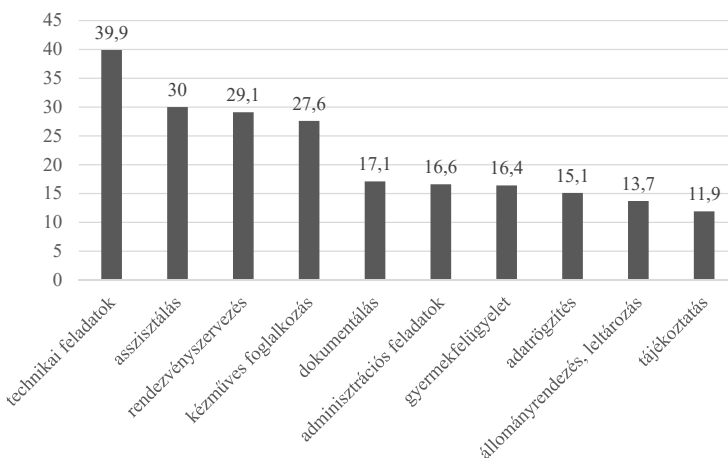
A megkérdezett intézmények legnagyobb csoportjának (41,5%) 1-3 iskolával van együttműködési megállapodása. A válaszadók második legnagyobb csoportja

(32,1%) pedig 4-6 iskolával kötött együttműködési megállapodást. 20% alatt volt azon intézmények száma, amelyek 7-9, illetve tíznél több iskolával kötöttek formális együttműködést. Minél nagyobb lélekszámú egy település, minél összetettebb a közoktatási intézményrendszere, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy a közművelődési intézmény, közösségi színtér is több iskolával működik együtt.

32. sz. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása a foglalkoztatottak IKSZ-es diákok száma szerint az elmúlt egy évben (%) n=347

A megkérdezett intézmények 50,4%-a az elmúlt évben 10-nél több IKSZ-es diákot fogadott. A megkérdezettek legnagyobb csoportja (25,6%) húsznál több IKSZ-es diákot foglalkoztatott. Úgy gondoljuk, ebben az esetben is értelemszerűen az IKSZ-es diákok számaránya a települések nagyságával van összefüggésben. Minél nagyobb egy település, minél több közoktatási intézmény működik benne, annál nagyobb az esély arra, hogy a közművelődési intézményekben és színterekben is több IKSZ-es diák jelenjen meg.

33. sz. ábra: A különböző IKSZ tevékenységek aránya a közművelődési intézmények körében az intézményben (%) n=347

A leggyakoribb tevékenységek az IKSZ-es diákok munkavégzése során a technikai feladatok (39,9%), az asszisztálás (30%), bekapcsolódás a rendezvényszervezési feladatokba (29,1%) és a kézműves foglalkozás (27,6%) voltak. Az intézmények olyan tevékenységekbe tudják bevonni a diákokat, amik nem igényelnek szakértelmet. A rendelkezésre álló rövid idő alatt (50 óra) olyan kiegészítő, szaktudást, tapasztalatot nem igénylő feladatokra lehet őket foglalkoztatni, amelyek éppen a szolgálat időszakában jelentkeznek. A megkérdezett intézmények 89 %-ában nem rendszeres feladat az IKSZ-es diákok felkészítése.

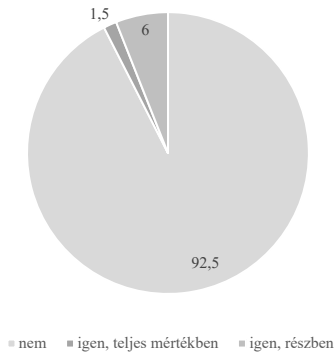
Az Iskolai Közösségi Szolgálat egyelőre nem mondható tipikusnak a közművelődési intézményi gyakorlatban, nem rendszeresen jelentkező feladat a közművelődési közösségi szintereken. Így érthető, hogy nem rendszeres, hanem alkalmanként jelentkező feladat az IKSZ-es diákok felkészítése is. Amint ez a feladat gyakoribbá, rendszeres elfoglaltsággá válik, akkor lehet szó főként a nagyobb szinterek esetében IKSZ koordinátor kinevezéséről is. Az IKSZ-es diákok hasznos feladatokat látnak el, amelyekkel elégedettek az intézmények. A válaszadók legnagyobb hányada (81,5%) elégedett volt az IKSZ-es diákok tevékenységével.

2.8. Az esélyegyenlőség biztosítása

Az intézményi esélyegyenlőség a jogszabályi keretek alapján több irányból is megközelíthető. Egyrészt a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. Törvény, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, másrészt az Alaptörvény XI. cikke (művelődéshez való jog) alapján. A Kultv. vizsgálat időszakában hatályos változatában a 76. § (1) bekezdésében szerepeltek az esélyegyenlőséggel kapcsolatos sorok: a helyi közművelődési tevékenység támogatása – a) az iskolarendszeren kívüli életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségek megteremtése, b) a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismerttetése, a megértés, a befogadás elősegítése, az ünnepek kultúrájának gondozása. A 2018. január 1-jétől hatályban lévő Kultv. közművelődési fejezetét kibontó végrehajtási rendelet már részletezi a szakterület esélyegyenlőséggel kapcsolatos feladatait.¹⁵ A közművelődési alapszolgáltatások közül a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése, az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása, közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása, a tehetséggondozás és fejlesztés feltételeinek biztosítása fejezeteken belül számos olyan szolgáltatás és tevékenység szerepel, amely az esélyegyenlőség szolgálatában áll. A jogszabály a fentiek alapján markánsan írja elő, erősíti meg és szélesíti ki a közművelődési intézmények ez irányú tevékenységi körét és szolgáltatásait.

¹⁵ Az emberi erőforrások minisztere 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelete a közművelődési intézmények és közösségi szinterek követelményeiről 6§ c) d) e); 7§ c) e); 80§ e); 10§ a).

Az alábbiakban a vizsgált intézmények esélyegyenlőséggel kapcsolatos tevékenységét mutatjuk be.

34. sz. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása az intézmény épülete fizikai akadálymentesítettsége szerint [%] n=604

A megkérdezett intézmények döntő többsége (92,5%) fizikailag nem, illetve csak részben akadálymentesített (6%). A teljes mértékben akadálymentesített intézmények csoportja a legkisebb (1,5%). Bár az akadálymentesítés bevezetéséről szóló jogszabályok¹⁶ szigorúan fogalmazznak, a közművelődési intézmények és közösségi színterek többségében nem akadálymentesítettek. A jogszabályok ugyan előírták a kötelező akadálymentesítés elvégzését a közintézményekben, azonban forrást nem rendeltek hozzá. Az esetek többségében ilyen beruházásra sem az intézmények, sem a fenntartó szervezetek költségvetésében nem áll rendelkezésre erre a célra elkülönített forrás. A települések európai uniós alapú településrehabilitációs pályázataiban, ahol a fejlesztendő területen közművelődési intézmény, színtér található, sikeres pályázat esetén van esély a színterek akadálymentesítésére. Ezekben az esetekben a pályázati elvárások között szerepel az akadálymentesítés részben vagy egészben történő megvalósítása. A teljes akadálymentesítés jellemzően az Agora és az IKSZT típusú intézmények esetében valósult meg az intézményrendszerben. A közművelődési intézmények esetében többnyire részleges akadálymentesítés

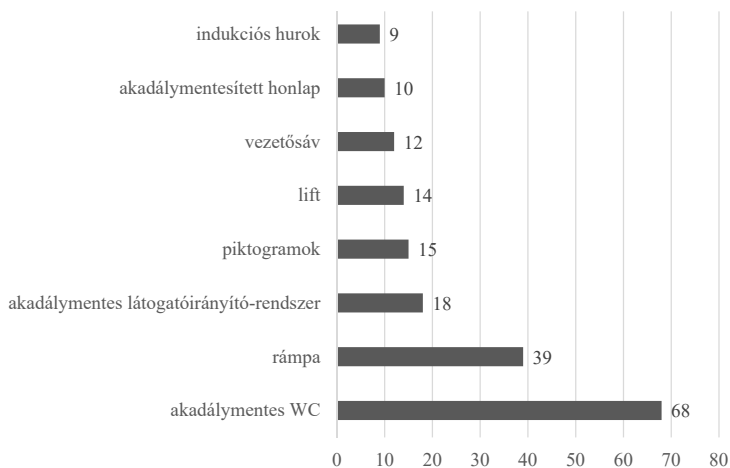
16 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról; 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről.

történt, itt is többnyire a bejáratnál lévő rámpák, illetve a mosdóhelységek akadálymentes kialakítására gondolhatunk.¹⁷

35. sz. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása az infokommunikációs akadálymentesítettség szerint [%]

Az infokommunikációs akadálymentesség tekintetében már jobb a helyzet, mint a fizikai akadálymentesség esetében. A megkérdezett intézmények többsége (56%) sajnos nem teljes mértékben akadálymentes, de 44%-uk részben vagy teljesen akadálymentes infokommunikációs szempontból. Ez a többszöröse a részben vagy teljes mértékben fizikailag akadálymentes intézmények arányának (7,5%). Úgy gondoljuk, ezt a beruházást egyéb források segítségével tudták megoldani részben vagy teljes mértékben az intézmények.

36. sz. ábra: Fejezze be a mondatot! Az intézményben van... [%] n=604

¹⁷ Az IKSZT fejlesztési program 112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet 8. § 5. pontja rendelkezik a fizikai akadálymentesítésről.

A megkérdezett szervezetek a felsoroltakból leginkább akadálymentes WC helyiséggel (68%), rámpával (39%) és akadálymentes látogatóirányító-rendszerrel (18%) rendelkeznek. Az adatokból láthatjuk, hogy az intézmények szűkös anyagi lehetőségeik ellenére is igyekeznek megtenni azokat a lépéseket, amelyek a teljes akadálymentesítés irányába mutatnak. A különböző pályázati források, egyéb bevételek segítségével igyekeznek a jogszabályi előírásoknak megfelelni. A táblázatban nem tüntettük fel, azonban a beérkezett adatok alapján több intézmény rendelkezik még korlátlifttel (7%), tapintható térképpel (5%), hangos térképpel (1,8%), eltérő típusú fogyatékoságúaknak szóló nyomtatott információs anyagokkal (1,7%) is.

Adatok és összefüggések az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programokról, szolgáltatásokról és azok finanszírozási forrásairól

A vizsgált intézmények esetében 1 692 db esélyegyenlőségi program került lebonyolításra a vizsgált időszakban.¹⁸

Hátrányos helyzetű. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Idősek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	67	11
		Költségvetés	84	14
		Önkormányzati forrás	101	17
		Egyéb forrás	40	7
	Segítő, támogató	Pályázat	41	7
		Költségvetés	36	6
		Önkormányzati forrás	44	7
		Egyéb forrás	30	5
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	131 intézmény	67
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	31 intézmény	18

24. sz. táblázat: Idősek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A megkérdezett intézmények 49,3%-ának volt idősek esélyegyenlőségét elősegítő programja/szolgáltatása. Az intézmények 82%-ának a környezetében éltek idősek. Az időseknek szóló ismeretterjesztő és szórakoztató programok jellemzően önkor-

¹⁸ Az adatok alapján az egyes programok és szolgáltatások valamennyi hátrányos helyzetű csoport esetében többféle forrásból kerültek finanszírozásra. Minden kérdés esetében több válaszlehetőséget is meg lehetett adni. A százalékos értékek így nem összesítve, hanem válaszlehetőségként értendők a kérdésre válaszolók arányában.

mányzati (17%), költségvetési és pályázati (14% és 11%) forrásokból valósultak meg. Az adatsorokból azt állapíthatjuk meg, hogy természetesen szinte valamennyi szintén környezetében élnek idősek, azonban csupán a szervezetek fele gondoskodik a számukra szervezett esélyegyenlőségi programról. 131 olyan szervezetről tudunk, aminek a közelében vannak idősek, de semmilyen programot és szolgáltatást nem szerveznek a részükre. Az idősebb korosztályoknak szervezett programok esetében legtöbbször a település önkormányzata biztosította a forrást. Ez mutatja, hogy a települési önkormányzatok fontosnak tartják az idősek ilyen módon való támogatását is.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Kisgyermekes anyák	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	53	9
		Költségvetés	57	9
		Önkormányzati forrás	50	8
		Egyéb forrás	47	8
	Segítő, támogató	Pályázat	43	7
		Költségvetés	30	5
		Önkormányzati forrás	35	6
		Egyéb forrás	32	5
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	162 intézmény	71
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	43 intézmény	24

25. sz. táblázat: Kisgyermekes anyák esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

Az intézmények és szinterek közel 40%-a összesen 233 programot biztosított a kisgyermekes anyák számára. 162 intézmény közelében élnek ugyan kismamák, azonban ezek a szinterek nem szerveznek a részükre programokat. A megvalósult rendezvényeket többnyire pályázatokból finanszírozzák, de arányukban jelentősnek mondhatók az önkormányzati, költségvetési és egyéb finanszírozási források is.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Fogyatékos-sággal élő személyek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	60	10
		Költségvetés	46	8
		Önkormányzati forrás	30	5
		Egyéb forrás	28	5
	Segítő, támogató	Pályázat	36	6
		Költségvetés	19	3
		Önkormányzati forrás	18	3
		Egyéb forrás	21	3,5
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	111 intézmény	60
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	115 intézmény	54

26.sz. táblázat: Fogyatékos-sággal élő személyek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A válaszadó szervezetek 30,5%-ának volt fogyatékos-sággal élő személyek esélyegyenlőségét elősegítő programja vagy szolgáltatása. A megkérdezettek 46%-ának a környezetében élnek fogyatékos-sággal élő személyek. Az őket célzó segítő programok jellemzően pályázati pénzből (96 db) valósultak meg. 111 olyan intézményről beszélhetünk, amelynek a környezetében élnek fogyatékos személyek, mégsem szerveznek programokat a számukra.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Nagy-családok	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	38	6
		Költségvetés	43	7
		Önkormányzati forrás	41	7
		Egyéb forrás	40	6
	Segítő, támogató	Pályázat	34	6
		Költségvetés	22	4
		Önkormányzati forrás	20	3
		Egyéb forrás	25	4
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	200 intézmény	80
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	48 intézmény	27

27.sz. táblázat: Nagycsaládok esélyegyenlőségét elősegítő program/szolgáltatások száma

Az intézmények közel 30%-ának volt nagycsaládosok esélyegyenlőségét támogató programja/szolgáltatása. A válaszadó intézmények 80%-ának környezetében élnek nagycsaládosok, mégsem szerveznek a részükre programokat. A számukra szervezett ismeretterjesztő programokat főleg költségvetési és pályázati forrásokból finanszírozták. A segítő programok forrásaként közel azonos arányban szerepelnek a pályázati (72 db), a saját költségvetési (65 db), az önkormányzati (61 db) és az egyéb támogatások (65 db).

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Romák	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	75	12
		Költségvetés	9	1,5
		Önkormányzati forrás	35	6
		Egyéb forrás	26	4
	Segítő, támogató	Pályázat	53	89
		Költségvetés	21	3,5
		Önkormányzati forrás	17	3
		Egyéb forrás	18	3
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	150 intézmény	68
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	109 intézmény	47

28. sz. táblázat: Romák esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A romákat esélyegyenlőségi programokkal támogató intézmények aránya 30%. 150 olyan intézményről tudunk, aminek a közelében élnek romák, mégsem valósítanak meg a számukra esélyegyenlőségi programokat. A romák esélyegyenlőségét támogató ismeretterjesztő és segítő programok finanszírozását leginkább pályázati források támogatták (128 db). Jelentősnek mondható még az önkormányzati támogatások száma az ismeretterjesztő programok esetében (35 db, 6%).

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
További nemzetségek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	21	3,5
		Költségvetés	24	4
		Önkormányzati forrás	22	4
		Egyéb forrás	21	3,5
	Segítő, támogató	Pályázat	7	1
		Költségvetés	4	1
		Önkormányzati forrás	7	1
		Egyéb forrás	5	1
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	93 intézmény	52
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	226 intézmény	76

29. sz. táblázat: További nemzetségek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

Az intézmények 14%-a rendelkezett további nemzetségi esélyegyenlőségét előmozdító programmal. A válaszadók 24%-a környezetében éltek további nemzetségek. A nemzetségek számára nyújtott ismeretterjesztő programok forrásként közel megközelítő mértékben szolgáltak költségvetési, önkormányzati, pályázati és egyéb források (24, 22, 21, 21 db) A nemzetségeket célzó segítő programok finanszírozására jellemzően pályázati és önkormányzati források szolgáltak.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Bevándorló személyek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	2	0,3
		Költségvetés	3	0,5
		Önkormányzati forrás	1	0,2
		Egyéb forrás	1	0,2
	Segítő, támogató	Pályázat	1	0,2
		Költségvetés	1	0,2
		Önkormányzati forrás	-	-
		Egyéb forrás	-	-
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	36 intézmény	24
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	335 intézmény	91,5

30. sz. táblázat: Bevándorló személyek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A megkérdezett intézmények 1,2%-ának volt bevándorló személyek esélyegyenlőségét támogató programja/szolgáltatása. A megkérdezett intézmények 8,5%-a környezetében éltek bevándorló személyek. A bevándorló embereket célzó ismeretterjesztő programok forrásaként leginkább költségvetési pénzek szolgáltak. Az ezen célcsoportnak szóló segítő programokat pályázati és költségvetési forrásokból valósították meg.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Nők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	44	7
		Költségvetés	30	5
		Önkormányzati forrás	32	5
		Egyéb forrás	32	5
	Segítő, támogató	Pályázat	39	6,5
		Költségvetés	10	2
		Önkormányzati forrás	13	2
		Egyéb forrás	18	3
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	197 intézmény	81
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	67 intézmény	36

31. sz. táblázat: Nők esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A válaszadók 23,5%-ának volt a nők esélyegyenlőségét elősegítő programja/szolgáltatása. Az intézmények a nőknek szóló ismeretterjesztő és segítő programjaikat leginkább pályázati forrásból finanszírozták. A válaszadó intézmények közül közel 200 intézmény nem szervez a nők számára esélyegyenlőségét elősegítő programokat/szolgáltatásokat.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Munkanélküliek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	43	7
		Költségvetés	14	2
		Önkormányzati forrás	24	4
		Egyéb forrás	31	5
	Segítő, támogató	Pályázat	45	7,5
		Költségvetés	19	3
		Önkormányzati forrás	25	4
		Egyéb forrás	31	5
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	164 intézmény	73
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	82 intézmény	41

32. sz. táblázat: Munkanélküliek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

Az intézmények 28%-ában volt munkanélküliek esélyegyenlőségét támogató program/szolgáltatás és 59%-uk közelében éltek munkanélküli emberek. A munkanélkülieket célzó ismeretterjesztő és segítő programokat leggyakrabban pályázati pénzekből valósították meg.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Mélyszegénységben élők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	28	5
		Költségvetés	12	2
		Önkormányzati forrás	6	1
		Egyéb forrás	9	1,5
	Segítő, támogató	Pályázat	25	4
		Költségvetés	7	1
		Önkormányzati forrás	9	1,5
		Egyéb forrás	16	3
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	146 intézmény	68
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	162 intézmény	63

33. sz. táblázat: Mélyszegénységben élők esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A mélyszegénységben élő emberek számára a megkérdezettek 12%-a nyújtott esélyegyenlőségüket támogató programokat/szolgáltatásokat. Az intézmények 37%-a környezetében éltek mélyszegénységben élők. A mélyszegénységben élő embereknek szóló ismeretterjesztő, segítő programokat az intézmények leggyakrabban pályázati pénzből finanszírozták.

Hátrányos helyzetű cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Hajléktalan személyek	Ismeretterjesztő, szóra- koztató	Pályázat	5	1
		Költségvetés	6	1
		Önkormányzati forrás	2	0,3
		Egyéb forrás	3	0,5
	Segítő, támogató	Pályázat	5	1
		Költségvetés	6	1
		Önkormányzati forrás	3	0,5
		Egyéb forrás	3	0,5
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	67 intézmény	40
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	280 intézmény	86

34. sz. táblázat: Hajléktalan személyek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A válaszadó intézmények 3,3%-a nyújtott hajléktalan személyek esélyegyenlőségét elősegítő programot/szolgáltatást. Az intézmények 14%-ának környezetében éltek hajléktalanok. A hajléktalan embereket célzó ismeretterjesztő és segítő programok leggyakrabban költségvetési és pályázati forrásból valósultak meg.

Hátrányos helyzetű es.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Szenvedélybeteg személyek	Ismeretterjesztő, szóra- koztató	Pályázat	16	3
		Költségvetés	8	1
		Önkormányzati forrás	3	0,5
		Egyéb forrás	6	1
	Segítő, támogató	Pályázat	15	2,5
		Költségvetés	5	1
		Önkormányzati forrás	4	1
		Egyéb forrás	7	1
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	174 intézmény	74
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környe- zetben	-	166 intézmény	65

35. sz. táblázat: Szenvedélybeteg személyek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A megkérdezettek 7,1%-a biztosított szenvedélybeteg személyek számára esélyegyenlőség elősegítő programokat/szolgáltatásokat. Az intézmények 35%-ának környezetében éltek szenvedélybeteg emberek. A szenvedélybetegeknek szóló ismeretterjesztő és segítő programok dominánsan pályázati forrásból valósultak meg.

Hátrányos helyzetű es.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
Tartós betegségben szenvedő személyek	Ismeretterjesztő, szóra- koztató	Pályázat	13	2
		Költségvetés	21	3,5
		Önkormányzati forrás	10	2
		Egyéb forrás	11	2
	Segítő, támogató	Pályázat	9	1,5
		Költségvetés	13	2
		Önkormányzati forrás	5	1
		Egyéb forrás	11	2
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	159 intézmény	72
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környe- zetben	-	147 intézmény	61

36. sz. táblázat: Tartós betegségben szenvedő személyek esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A válaszadók 11,1%-ának volt tartós betegségben szenvedő személyek esélyegyenlőségét támogató programja. Az intézmények 39%-ának környezetében vannak tartós betegségben szenvedő emberek. Az őket célzó ismeretterjesztő és segítő programok legjellemzőbben költségvetési forrásokból valósultak meg.

Hátrányos helyzetű es.	Program, szolgáltatás	Forrás	Darab (db)	Százalék (%)
LMBTQ	Ismeretterjesztő, szórakoztató	Pályázat	-	-
		Költségvetés	3	0,5
		Önkormányzati forrás	-	-
		Egyéb forrás	-	-
	Segítő, támogató	Pályázat	-	-
		Költségvetés	1	0,2
		Önkormányzati forrás	-	-
		Egyéb forrás	-	-
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok	-	51 intézmény	33
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben	-	290 intézmény	90

37. sz. táblázat: LMBTQ esélyegyenlőségét elősegítő programok/szolgáltatások száma

A válaszadó intézmények 0,5%-ának volt LMBTQ személyek esélyegyenlőségét támogató programja/szolgáltatása. Az intézmények 10%-ának a környezetében éltek LMBTQ személyek. A programokat költségvetési forrásból bonyolították le.

Összefoglalva a közművelődési intézmények és közösségi szintek elsősorban az idősek, a kisgyermekes anyák, a fogyatékossgal élő személyek, a nagycsaládosok és a romák számára nyújtanak esélyegyenlőséget előmozdító programokat és szolgáltatásokat. Legkevésbé az LMBTQ csoportba tartozó személyek, a bevándorlók és a hajléktalan emberek számára szerveznek programokat és szolgáltatásokat. Feltételezzük, hogy az utóbbi hátrányos helyzetű csoportoknak szóló tevékenységek elsősorban Budapesten, illetve a nagyobb városokban jelentkeznek feladatként az intézmények számára.

A közművelődési intézmények és közösségi szintek életében ma már markánsan jelen vannak az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok és szolgáltatások. A közművelődési szervezetek ezirányú tevékenységei nem egy esetben arra a felmerülő szükségletre reagálnak, amit az adott település szociális, egészségügyi és oktatási problémái, hiányosságai okoznak. Az adatok alapján azonban a közművelődési intézményrendszerben tovább lehet és tovább is kell fejleszteni ezt a szakmai orientációt. Számos olyan intézményt találtunk,

amelyeknek a közelében jelentős számban vannak hátrányos helyzetű csoportok, azonban nem szervezett részükre programot/szolgáltatást a közösségi szintér. A társadalmi felelősség megélése, a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének segítése, a segítségnyújtás szándéka tovább kell, hogy erősödjön a közművelődés területén is.

2.9. Összegzés

A közművelődési intézmények társadalmi beágyazottsága erős a településükön, kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírnak a település civil közösségeivel, más intézményeivel és szervezeteivel.

Az intézmények és szinterek elsősorban és a legintenzívebben a civil szervezetekkel állnak kapcsolatban. A civil szervezetek mellett főként települési önkormányzatokkal/társulásokkal, alapfokú oktatási intézményekkel, óvodákkal, nyilvános könyvtárakkal, könyvtári szolgáltatóhelyekkel dolgoznak még szoros együttműködésben. A közművelődési terület hagyományosan egyik legfontosabb és legjellemzőbb feladata a főként kulturális civil szervezetek, művelődő közösségek szakmai támogatása. Ennek egyik leglényegesebb eleme, hogy a közművelődési közösségi terek helyiséget biztosítanak a településen működő, elsősorban művelődni szándékozó közösségeknek. A megkérdezett intézmények döntő többsége (87%-a) segíti ilyen módon a civil szervezeteket. A közművelődési intézmények és közösségi szinterek, valamint a helyi formális, illetve informális civil közösségek tevékenysége sokféle módon kapcsolódik egymáshoz. A stratégiai partnerséget is bizonyítja, hogy a helyszín biztosítása mellett a legnépszerűbb együttműködési forma a közös rendezvények (75%) szervezése. A civil szervezetek számára nyújtott szakmai támogatás szintén az együttműködés jellemző formája (61%). A közös pályázati programokban történő együttműködés (52%). A vizsgált közművelődési szervezetekben meghatározó azoknak a kluboknak, köröknek, szakköröknek a száma, amelyek érdeklődési körük alapján – az alapintézmény kulturális, közművelődési profiljának megfelelően – találják meg a helyüket a közösségi terekben.

Örvendetes tény, hogy bár nem kötelezően elvárt feladat a közösségi szinterek életében a munkaterv civilek általi véleményeztetése, mégis a vizsgált szervezetek több mint 30%-a megteszi ezt. Az intézményi stratégia véleményezésébe a szervezetek közel 26%-a vonja be a civil szervezeteket. Megállapíthatjuk, hogy a közművelődési intézmények és közművelődési közösségi szinterek munkájába, tevékenységébe a civil szervezetek sokféle módon kapcsolódnak be. A civil szervezetek ma is a közművelődés stratégiai partnereinek számítanak.

A társadalmiasítással kapcsolatos folyamatok generálásának és továbbfejlesztésének fontos lépcsőfoka a civil szervezetek további bevonása a stratégiai tervezési folyamatokba is. A vizsgálatban választ adó közművelődési szervezetek 70%-a

kérdezte meg a látogatóit a tevékenységével kapcsolatban. A társadalmiasítási folyamatok magasabb szintjének tekinthető rendszeresen működtetett formális (4,6%), vagy nem formális (3%) tanácsadó testületek kis számban fordulnak elő a közművelődési intézményrendszerben. A megkérdezett intézmények döntő hányadának nincs rögzítve a működést szabályozó dokumentumában, hogy miként vonják be a helyi lakosságot az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe.

A helyi lakosság, a civil szervezetek közművelődési folyamatok tervezésébe való bekapcsolása gyökeres szemléletváltást igényel a közművelődési intézményrendszer képviselői részéről. Nem egy esetben akadályozhatja ezt a folyamatot – ha nem is nagy számban – az intézményekben dolgozó szakemberek szakmai arisztokratizmusa, a jogszabályi előírások és elvárások korábbi hiánya, a minőségbiztosítási folyamatok kezdeti szakasza, és az, hogy a szakterület a tudatos társadalmiasítási folyamatok és azok dokumentálásának egyelőre a kezdeti időszakában jár. Mindezek ösztönzésében segít a Cselekvő közösségek projekt közművelődést érintő feladatköre, a Kultv. hatályos közművelődési fejezete, az azt részletező végrehajtó rendelet. A társadalmiasítás elméleti és gyakorlati ismereteinek széleskörű elterjesztésében ugyancsak lényegesek a korábban hivatkozott szakmódszertani kiadványok és a Nemzeti Művelődési Intézet társadalmiasítást ösztönző, fejlesztő és népszerűsítő szakmai-módszertani tevékenysége is. Feltételezhetően mindezek a társadalmiasítással kapcsolatos elméleti és gyakorlati tevékenységek a közművelődés paradigma-váltásának egyik fontos és meghatározó elemévé válnak.

Az intézmények erős társadalmi, közéleti beágyazottságát jelzi, hogy a megkérdezett intézmények munkatársai legnagyobb arányban a helyi értéktár bizottságokban és a képviselő-testület vagy a közgyűlés kulturális ügyekkel foglalkozó bizottságaiban vállaltak szerepet.

Az önkéntes segítők jelenléte és aktív szerepvállalása a közművelődési feladatellátás egyik lényegi sajátossága volt már a vonatkozó jogszabály megszületése előtt is. A megkérdezett intézmények többségében tevékenykednek önkéntesek. Az önkéntes tevékenység fejlesztendő helyzetét az is mutatja, hogy a vizsgált intézmények 93%-ának nincs önkéntes stratégiája. A válaszadó intézményekben az önkéntesekkel kapcsolatos rendszeres feladat az önkéntesek elismerése és az önkéntesek motiválása. A közművelődési intézmények többségében olyan önkéntes segítők vannak jelen, akik nem rendelkeznek szerződéses jogviszonnyal. Az önkéntesekkel való együttműködésnek és a társadalmiasításnak a módszertana ugyan kidolgozásra került a Cselekvő közösségek projekt keretén belül, azonban ez a módszertan még nem terjedt el széles körben a közművelődési intézményrendszerben. Az önkénteseket fogadó válaszadó intézmények csupán 24%-a bejegyzett közérdekű önkéntes tevékenységet (KÖT) végző szervezet. Az önkénteseket fogadó, azonban nem bejegyzett közművelődési szervezetek számaránya 76%. Az önkéntesség jelentőségét, az önkéntesek elismerését, tevékenységét, eredményességét viszont jól mutatja, hogy a válaszadók 88,8%-a volt elégedett szervezete önkénteseinek munkájával. Az adatok alapján a szerződéses önkéntesek sokoldalú, összetett tevékenységgel segítik a

közművelődési közösségi tereket. A megkérdezett intézmények 60%-a Iskolai Közösségi Szolgálat (IKSZ) fogadószervezet. Az intézmények olyan feladatokba tudják bevonni a diákokat, amik lényegében nem igényelnek hosszabb időt és szakértelmet. A válaszadók legnagyobb hányada elégedett volt az IKSZ diákok tevékenységével.

Az esélyegyenlőség megjelenésével kapcsolatban az intézmények döntő többsége (92,5%) fizikailag nem, illetve csak részben volt akadálymentesített (6%). Az ilyen típusú fejlesztésekre az esetek többségében sem az intézmények, sem a fenntartó szervezetek költségvetésében nem áll rendelkezésre erre a célra elkülönített forrás. A megkérdezett intézmények többsége (56%) nem akadálymentes, de 44%-uk részben vagy teljesen akadálymentes infokommunikációs szempontból. Az intézmények – szűkös anyagi lehetőségeik ellenére is – igyekeznek megtenni azokat a lépéseket, amelyek az intézmények teljes akadálymentesítése irányába mutatnak. A jogszabályi előírásoknak pályázati és egyéb források segítségével igyekeznek megfelelni.

A közművelődési intézmények és közösségi színterek életében ma már markánsan jelentkeznek az esélyegyenlőséggel kapcsolatos programok és szolgáltatások. A közművelődési szervezetek legnagyobb számban esélyegyenlőséget előmozdító programokat és szolgáltatásokat elsősorban az idősek, a kisgyermekes anyák, a fogyatékkal élő személyek, a nagycsaládok és a romák számára nyújt. A közművelődési szervezetek hiánypótló, segítő tevékenysége azt a felmerülő szükségletet elégíti ki, amit az adott település szociális, egészségügyi és oktatási hiátusai okoznak. Az adatok alapján azonban a közművelődési intézményrendszerben tovább lehet és tovább is kell fejleszteni ezt a szakmai orientációt. A társadalmi felelősség megélése, a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének segítése, a segítségnyújtás szándéka tovább kell, hogy erősödjön a közművelődés területén is.

2.10. Irodalom

Arapovics Mária – Vercseg Ilona (szerk.): Közösségfejlesztés módszertani útmutató.

Cselekvő közösségek - aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest, 2017. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.

Arapovics et al. (szerk.): A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató 2019. <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/A-kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADtott-m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si-m%C3%B3dszertani-%C3%BAtmutat%C3%B3-2019.pdf> 2019. 03. 11. 11.25.

Beke Márton (szerk.): Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyek-tarsadalmiasitasa/>. 2017. 12. 03. 13.11.

- Csordás Izabella (szerk.): Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyi-onkentesseg/>. 2017. 12. 03. 13.40.
- Juhász Erika – Sotkóné Máté Krisztina – Ponyi László: Társadalmi és kulturális tőke – válságok és folyamatok Szín – Közösségi Művelődés 22/2. szám.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2016): Közművelődési statisztika Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2016): Országos Statisztikai Összefoglaló Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- Nemzeti Művelődési Intézet Országos Tudományos és Felsőoktatási Központ (2015): EFOP Háttér tanulmány Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- Varga-Sipos Andrea (2014): Beszámoló – Országos Önkéntességi Szakmai Központ. Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- Talata-Dudás Katalin (2011): A közművelődés helyzete a 2006-2010-es közművelődési statisztika alapján Szín – Közösségi Művelődés 16/5. szám.

Jogszabályok

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- Az emberi erőforrások minisztere 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelete a közművelődési intézmények és közösségi színterek követelményeiről.
- 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről.
- A 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról.
2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.
1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.
1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről.
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXXV. törvény.
- 112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások részletes feltételeiről.

3. könyvtárak reprezentatív felmérésének eredményei

Tóth Máté – Bódog András

Bevezetés

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 projekt Kulturális intézmények reprezentatív felmérése kutatás célja az volt, hogy több szempont mentén történő méréssel átfogó képet kapjunk a hazai könyvtári, múzeumi és közművelődési intézmények lokális (településrészi, települési) szintű közösségi beágyazottságáról. Egyrészt milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségeik hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére, másrészt milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket.

A kutatás elvégzésének további motivációja volt, hogy megtudjuk, milyen eszközökkel segítik elő az intézmények a lokális közösségek megerősödését, a helyi társadalmak összetartozását, tágabban értelmezve: milyen hatásokat gyakorolnak a kulturális intézmények a helyi társadalomra, illetve, hogy az egyes intézmények mennyiben tekintik feladatuknak, küldetésüknek helyi szinten a társadalmi kohézió erősítését, valamint a közösségfejlesztést. A fenti célok érdekében kérdőíves felmérést végeztünk a közgyűjteményekből és közművelődési intézményekből vett reprezentatív mintán. Jelen tanulmány célja a kérdőíves vizsgálat könyvtári eredményeinek elemző bemutatása. Könyvtári területen korábban ilyen kutatás nem történt.

A könyvtárak a helyi társadalomban összetett funkciórendszer mentén végzik a tevékenységüket. A leginkább hangsúlyosan megjelenő funkciók az információszolgáltatás, a kultúráközvetítés, az oktatás és a tanulás támogatása, valamint a rekreációt, szabadidő tartalmas eltöltését támogató szolgáltatások. A könyvtáraknak valamennyi szolgáltatásukat a felhasználói igények maximális figyelembe vételével kell megszervezniük. A felhasználói igények megismeréséhez pedig elengedhetetlen a helyi társadalomban való magas szintű beágyazottság. Ennek a mértékét mutatja be ez a jelenlegi tanulmány.

A könyvtárak helyi társadalomba való beágyazottságának mértékét jelzi, hogy a használók mennyire tartják relevánsnak az intézményrendszer szolgáltatásait, illetve hogy a meglévő tartalmak, szolgáltatások nyomán az élet mely területein mutatható ki számukra a hasznosság. A korábbi években számos vizsgálat irányult a könyvtár hasznosulására az élet különböző területein. Ezekben a tanulmányokban világosan kimutatható volt, hogy a könyvtárak – bár jellemzően a fent részletezett

funkciórendszer mentén alakítják szolgáltatásaikat – a használók oldalán már a legváltozatosabb területeken kamatoztatják az intézmények hasznát.¹⁹

3.1. A könyvtári terület módszertana

Mintaválasztás

A kutatási minta összeállítását valamennyi szakterület önállóan végezte, hiszen minden szektornak megvannak a maga sajátosságai, amelyeket érvényesíteni kellett. A cél az volt, hogy a bevont intézmények összessége reprezentálja az adott szakterületet. Mivel nem érvényesítettünk közös elveket, az egyes területek sem vehetők össze, elsősorban önmagukban célszerű értelmezni az eredményeket. Könyvtári oldalról azokból a nyilvános könyvtári státusszal rendelkező intézményekből indulunk ki, amelyek települési vagy országos szinten közvetlenül lakossági igényeket elégítenek ki, így nem vizsgáltuk a felsőoktatási könyvtárakat, az országos és kisebb szakkönyvtárakat, az egyházi könyvtárakat és az iskolai könyvtárakat. Szerepelt a vizsgálatban a nemzeti könyvtár és a közkönyvtárak valamennyi szintje, egészen a legkisebb szolgáltató helyektől kezdve a megyei hatókörű városi könyvtárak szintjéig.

A települési könyvtári ellátás biztosítása a települési önkormányzatok kötelező feladata. A feladatot a községi és a városi önkormányzat nyilvános könyvtár fenntartásával vagy a megyei hatókörű városi könyvtár szolgáltatásainak igénybevételével teljesíti. A települési könyvtári kör differenciált megjelenése különösen indokolt a mintában, hiszen funkciójukat tekintve elsődleges feladatuk a lakossági igények közvetlen, területi alapon történő kielégítése. A települési könyvtár a községi, városi és fővárosi könyvtár. A tizenötezer fő feletti lakosságú városokban elsősorban önálló intézményben kell a nyilvános könyvtári ellátást biztosítani. A tizenötezer fő alatti településeken jellemzők a KSZR (Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer) szolgáltatóhelyek.²⁰

Komoly dilemmát okozott, hogy a nem önálló intézményként funkcionáló KSZR szolgáltatóhelyek szerepelhetnek-e egy olyan vizsgálatban, amelyben társadalmi beágyazottságról, intézményi működés sajátosságairól van szó. Vállalva, hogy bizo-

19 Huysmans, Frank – Oomes, Marjolein (2013) Measuring the public library's societal value: A methodological research program = IFLA Journal, 39. köt. 2. sz. 168-177. p. http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-39-2_2013.pdf; Vakkari, Perti - Aabø, Svanhild - Audunson, Ragnar - Huysmans, Frank - Oomes, Marjolein (2014) Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands = Journal of Documentation, 70. évf., 5. sz. 927 – 944. p.; Elbert, Monika – Fuegi, David – Lipeikaite, Ugne (2012) Perceptions of public libraries in Africa. Ariadne. Web magazine for Information Professionals. 68. sz. <http://www.ariadne.ac.uk/issue68/elbert-et-al>; Rosenfeldt, Debra –Tyquin, Damian (2005) Libraries/Building/Communities. The vital contribution of Victoria's public libraries – A research report for the Library Board of Victoria and the Victorian Public Library Network. Executive Summary. State Library of Victoria http://www2.slv.vic.gov.au/pdfs/aboutus/publications/lbc_execsumm.pdf.

20 1997. évi. CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>.

nyos kérdések irrelevánsak lehetnek ezeknek a válaszadóknak, megjelentettük őket a mintában, hiszen a legkisebb településeken ezek a kicsiny szolgáltató pontok jelentik a kapcsolatot a helyi társadalommal, így kihagyásukkal nem kapnánk képet a legkisebb települések jellegzetességeiről. Ugyanezt az elvet követtük a tagkönyvtárakkal, fiókkönyvtárakkal, amelyek a nagyvárosokban egy-egy városrész életében önállóan is nagyon jelentős szerepet játszhatnak, függetlenül attól, hogy valamely nagyobb intézmény részeként működnek-e. A mintaválasztás során abból indultunk ki, hogy minél nagyobb elemszámban vannak jelen az adott típusú intézmények vagy szolgáltatóhelyek a rendszerben, annál kisebb arányban vontuk be őket a vizsgálatba. Ennek megfelelően a következő arányokkal dolgoztunk:

Intézménytípus	Összes elemszám	Mintában szereplő elemek		Tényleges válaszadók		A minta százalékában
		%	Db	%	Db	
Nemzeti könyvtár	1	100	1	100%	1	0,2%
Megyei hatókörű városi könyvtár	19	100	19	95%	18	4,0%
Fővárosi könyvtár	1	100	1	100%	1	0,2%
Városi könyvtár	318	20	64	105%	67	14,9%
Községi könyvtár	347	20	69	106%	73	16,2%
KSZR szolgáltatóhely	2456	10	246	104%	256	56,8%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	229	20	46	76%	35	7,8%
Összesen	3371	13	446	101%	451	100,0%

1. sz. táblázat: A bevont intézmények száma és belső arányai

A tényleges válaszadók száma azért lehet több egyes esetekben, mint az eredeti minta szerinti megkérdezetteké, mert a más szakterületek által bevont intézmények között is voltak olyan többfunkciósok, amelyek ellátnak könyvtári feladatokat is. Gondos áttekintést követően ezeknek a válaszait is figyelembe vettük az elemzés során. Természetesen voltak válaszmegtagadók is, ezeket részben új megkérdezendők címeivel pótoltuk, részben pedig utólagos súlyozással váltottuk ki a hiányzó válaszokat.

Adatgyűjtés és adattisztítás

Az adatok gyűjtését a projekt keretében foglalkoztatott mentorok végezték 2017 nyarán. A budapesti adatokat az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. munkatársai gyűjtötték össze. A válaszadásra jellemzően interjú keretében került sor, amikor a mentorral közösen ültek le és töltötték ki a kérdőíveket. A beérkezett adatokból az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. munkatársai SPSS-ben készítettek kereszt táblákat, amelyek azonban adattisztítás nélkül sajnos használhatatlannak bizonyultak. A nyers adattáblákat át kellett tekinteni és egyenként javítani a hibákat. Kiderült, hogy a válaszadók nagyon sok esetben még az intézményük típusával sincsenek tisztában. A leggyakoribb hiba a KSZR szolgáltatóhelyek és a

közszégi könyvtárak, illetve a fiókkönyvtárak és a KSZR szolgáltatóhelyek összekeverése volt, de olykor egészen értelmetlen hibák is felmerültek (pl. kis múzeumi kiállítóhely nemzeti könyvtárnak jelölte meg magát, vagy országos szakmúzeum közszégi könyvtárnak). Végül az elemzést az excelben a dr. Tóth Máté által elkészített táblák alapján végeztük.

A minta reprezentativitásának biztosítása az adatok súlyozásával

A minta összesen 451 intézményt tartalmaz. A reprezentatív minta kialakításakor többszörös rétegzett mintavételi eljárást alkalmaztunk, így az intézménytípust követően területi szempontot (megyei szinten) érvényesítettünk. A minta tényleges reprezentativitását – az adatok kvantitatív elemzése során – súlyozással biztosítottuk a valós válaszadók és a teljes populáció elemszáma arányának figyelembevételével. Az eredmények közlésénél alapelveként vettük figyelembe, hogy az adatok alapján az egyedi válaszokra semmiképpen se lehessen visszakövetkeztetni. Ez különösen érzékeny azon intézmények esetében, amelyek egyedül vannak a mintában (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár). Ezeknek az intézményeknek az adatai az összesítésben szerepelnek, de a típusonkénti bontásban nem.

3.2. Demográfiai adatok

Törekedtünk rá, hogy a kitöltő személye az intézmény vezetője vagy vezető beosztású munkatársa legyen. Egyrészt nem minden esetben állt rendelkezésre a vezető, másrészt a mintában szerepeltettünk olyan könyvtárakat is, amelyek nem rendelkeznek önálló intézményi státusszal (KSZR szolgáltatóhelyek, tagkönyvtárak, fiókkönyvtárak), ahol nem biztos, hogy a könyvtáros egyben az első számú vezető is. Mindezek fényében pozitívan értékelhetjük, hogy a válaszadók nagyjából fele (48%) az intézmény vezetőjének vallotta magát (218 válaszadó), további 14% esetében (63 válaszadó) más vezető beosztású munkatárs válaszolt a kérdezőbiztosok által feltett kérdésekre, 35% pedig nem vezető beosztású munkatársként definiálta a saját szerepét a szervezeten belül. 13 esetben (3%) nem adtak választ erre a kérdésre. A válaszok értelmezése szempontjából szinte irreleváns, de a teljességhez hozzátartozik, hogy a válaszadóinknak csupán a 18%-a volt férfi és 82%-a nő. Régóta tudott, hogy a könyvtáros szakmában – és általában a kulturális területen – felülreprezentáltak a nők²¹, ugyanakkor érdekesség, hogy a válaszadóink között még mindig enyhén magasabb a férfiak aránya, mint általában a könyvtárosok körében. (Egy friss felmérésben 85-15% volt a hölgyek javára.) A kicsit magasabb férfi arány

21 Vidra Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1988.

vélhetően annak köszönhető, hogy a vezető beosztásokban még mindig felülreprezentáltak a szakmán belüli valós arányukhoz képest a férfiak.

A kutatásban részt vevő intézmények a földrajzi elhelyezkedés tekintetében regionális és megyei megoszlásban egyaránt nagyjából arányosak a 2015. évi KSH kulturális statisztikában szereplő adatokkal. Pest megye és Budapest 4%-os, valamint néhány megye körülbelül 1-3%-os eltérése a rétegzett mintavétel következménye.

KIRF		Megye	OSAP	
%	db		db	%
4%	18	Bács-Kiskun	131	3,9%
7,8%	35	Baranya	305	9,1%
2%	9	Békés	80	2,4%
9,1%	41	Borsod-Abaúj-Zemplén	364	10,85%
4,7%	21	Csongrád	74	2,2%
3,8%	17	Fejér	110	3,3%
5,1%	23	Győr-Moson-Sopron	193	5,75%
3,3%	15	Hajdú-Bihar	99	2,95%
4,2%	19	Heves	126	3,8%
4,4%	20	Jász-Nagykun-Szolnok	89	2,65%
2%	9	Komárom-Esztergom	76	2,3%
3,5%	16	Nógrád	137	4,1%
11,1%	54	Pest (és Budapest)	240	7,2%
5,3%	24	Somogy	253	7,5%
5,8%	26	Szabolcs-Szatmár-Bereg	234	6,7%
2,6%	12	Tolna	111	3,3%
6,6%	30	Vas	235	7%
6,4%	29	Veszprém	227	6,8%
7,3%	33	Zala	270	8%
	451		3354	

2. sz. táblázat: A KSH könyvtári statisztikában szereplő és kutatásban részt vevő intézmények száma és megoszlása megyénként

3.3. A vizsgált intézmények jellemzői

Válaszadó intézményeink reprezentálják a hazai könyvtári szektort, így az első blokk kérdései alapján következtethetünk a közkönyvtárak sajátosságaira. Az első kérdésblokkban a válaszadó intézmények jellemzőit találhatjuk meg. Tekintettel arra, hogy a mintában nagyobb számban szerepelnek nem önálló intézmények (KSZR szolgáltatóhelyek és nyilvános könyvtárak fiókkönyvtárai, tagintézmények),

ezért az intézmények jellemzőinél mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy sok kérdés különbözőképpen volt értelmezhető az egyes válaszadói csoportoknak.

Az intézmények regionális eloszlása közismert. Mivel a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása az önkormányzatok kötelező feladata, az intézményrendszer „sűrűsége” a településszerkezethez igazodóan az aprófalvas vidékeken nagyobb, az Alföldön és általában a nagyobb településekkel bíró megyékben kisebb.²² A mintavételi eljárás garantálta a reprezentativitást, ezért ezzel az elemzésben nem foglalkozunk.

Az intézmények nagysága

A munkatársak száma és szakmai végzettsége kapcsán megnehezíti az elemzést, hogy nagyon sokan jelölték meg a nem tudja, nem válaszol opciót. Az alábbi táblázatban a választ adók által megadott számok átlagát láthatjuk. A súlyozott átlagban a nemzeti és a fővárosi könyvtár által adott válaszokat is figyelembe vettük.

Intézménytípus	Főállású munkavállalók átlagos száma	Ebből szakmai végzettséggel rendelkezők		Részmunkaidős munkatársak átlagos száma	Ebből szakmai végzettséggel rendelkezők	
		Db	%		Db	%
Megyei hatókörű városi könyvtár	50,5	46,0	91%	5,1	2,7	53%
Városi könyvtár	7,6	4,8	63%	2,1	1,3	58%
Községi könyvtár	2,4	1,5	63%	1,3	1,1	80%
KSZR szolgáltatóhely	1,6	1,2	75%	1,0	1,0	96%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	2,7	2,3	84%	2,1	1,6	77%
Összesen	2,83	2,08	73%	1,28	1,09	85%

3. sz. táblázat: Könyvtártípusok munkavállalóinak átlagos száma

A szakmai végzettséggel rendelkezők aránya a részmunkaidős munkavállalóknál magasabb, mint a teljes állásban dolgozók esetében. Szintén érdekesség, hogy míg a szakmai végzettségűek aránya a megyei hatókörű városi könyvtári és a városi könyvtári munkatársak vonatkozásában a főállásúaknál magasabb, addig a kisebb intézményeknél ez éppen fordítva van, a részmunkaidősök javára. A jelenség oka, hogy a legkisebb településeken a nyitvatartás nem feltétlenül teszi szükségessé a szakmai végzettséggel bíró főállású alkalmazottat, így a befogadó intézmény (pl.

²² Fehér Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle = Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 367-428. p.; Tóth Gyula: Könyvtári ellátórendszer működtetése aprófalvas megyékben = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 11. sz.

művelődési ház, faluház) egyéb munkatársai mellett a könyvtárost csak részmunkaidőben foglalkoztatják.²³

Közművelődési megállapodás az önkormányzattal

A kérdésünk úgy hangzott, hogy „Van az intézménynek vagy annak fenntartójának közművelődési megállapodása az önkormányzattal?” A kérdésre adott válaszokat az alábbi táblázat mutatja be intézménytípusonkénti bontásban:

	Megyei hatókörű városi könyvtár		Városi könyvtár		Községi könyvtár		KSZR szolgáltatóhely		Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	
	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%
igen	3	17%	23	34%	23	32%	103	40%	16	46%
nem	15	83%	44	66%	50	68%	153	60%	19	54%
Összesen	18	100%	67	100%	73	100%	256	100%	35	100%

4. sz. táblázat: Önkormányzattal kötött közművelődési megállapodások száma és eloszlása könyvtártípusonként (N=451)

Minél kisebb egy könyvtár, annál valószínűbb, hogy kötött közművelődési megállapodást az önkormányzattal. Mindez a megyei hatókörű városi könyvtárak esetében mindössze 17%, azaz összesen 3 intézmény adott pozitív választ a kérdésre, míg a KSZR szolgáltatóhelyeken és a tagkönyvtárakban 40, illetve 46%. A könyvtáraknak a legkisebb közösségekben vannak a hagyományos könyvtári funkcióktól eltérő szerepei is²⁴, így az eredmény alapvetően nem meglepő.

23 Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében. = Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. 6-19. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf.

24 Ramháb Mária: Új kultúraközvetítő modell a kistelepüléseken - A Bács-Kiskun megyei Könyvtárellátási Szolgáltatás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2007. (54. évf.) 5. sz. http://tmt-archiv.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4710&issue_id=482.html.

3.4. Intézményi partnerségek

A könyvtárak számos szervezettel állhatnak kapcsolatban, de ezek közül egyértelműen a saját szakmai hálózatok jelentősége a legnagyobb. Az első kérdésünk ebben a témában úgy hangzott, hogy „Tagja-e az intézmény szakmai hálózatoknak/szervezeteknek?” Bár a kérdés nem pontosította, hogy milyen szakmai elköteleződésekre vonatkozik, a válaszadók közül – a tag- és fiókkönyvtárak egy kisebb csoportja kivételével – mindenki tudta értelmezni.

	Megyei hatókörű városi könyvtár		Városi könyvtár		Községi könyvtár		KSZR szolgáltatóhely		Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	
	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%
igen	18	100%	41	61%	20	27%	93	36%	9	26%
nem	-	-	26	39%	53	73%	163	64%	20	57%
Összesen	18	100%	67	100%	73	100%	256	100%	35/29	83%

5.sz. táblázat: Könyvtárak szakmai hálózati tagsága (N=451)

A szakmai szervezetekben való tagság a nem önálló intézmények számára nem volt egyértelmű, hiszen, amelyek egy művelődési házon belül működnek, ott a kérdést lehetett a befogadó intézmény kapcsolatrendszerére is vonatkoztatni. A nemzeti, fővárosi és megyei hatókörű városi könyvtárak mindegyike tagja valamilyen szakmai hálózatnak, szervezetnek. A városi könyvtáraknak a 61, a községieknek pedig a 27%-a válaszolt igennel erre a kérdésre.

Ahogyan a közművelődési szerep felvállalása a kisebb helyeken jellemző, a mélyebb szakmaiságot feltételező szakmai szervezeti tagság inkább a nagyobb intézményekben. Ezzel szemben a községi könyvtárak, az önállósággal nem bíró KSZR szolgáltatóhelyek, valamint a nagyobb intézmények részeként működő tagkönyvtárak közül jóval kevesebben vannak, amelyek tagjai lennének valamilyen szakmai hálózatnak, szervezetnek.

Az együttműködő partnerek jellege, az együttműködések száma és tartalma

Partneri együttműködések nagyon sok különböző szereplővel eltérő mértékben és tartalommal valósulhatnak meg. A kérdés a következőképpen hangzott: „Milyen szervvel, szervezettel, csoporttal, intézménnyel működik együtt az Önök intézménye? (Több válasz is megjelölhető!) Amely együttműködő partnert megnevezi, ott kérjük, hogy konkrétan határozza meg, hogy milyen formában nyilvánul meg az együttműködés!” Ebbe lényegében minden együttműködést bele kellett érteni, függetlenül attól, hogy az egy együttműködési megállapodásban szabályozott-e vagy sem.

A könyvtárak természetes együttműködő partnerei a fenntartóik, amely a települési könyvtárak esetében az önkormányzat, a nemzeti könyvtár esetében a kulturális szakminisztérium (Emberi Erőforrások Minisztériuma), az egyetemi könyvtárak esetében a felsőoktatási intézmények, az egyházi könyvtárak esetében az egyházak stb. A mi mintánkban jellemzően önkormányzati fenntartású intézmények szerepeltek. A partneri együttműködések az alábbi táblázat mutatja be.

	Megyei hatókörű városi könyvtár	Városi könyvtár	Községi könyvtár	Tag-könyvtár, fiókkönyvtár	KSZR szolgáltatóhely	Összesen
önkormányzat/önkormányzati társulás	134,6	3,5	1,5	1,2	1,3	2,3
önkormányzat polgármesteri hivatala	102,8	3,8	1,2	1,2	1,3	2,1
kisebbségi önkormányzat	10,2	1,5	1,1	1,2	1,2	1,3
civil szervezet	10,6	6,7	4,8	2,2	2,6	3,3
nem formális közösség	9,2	4,1	4,5	1,5	2,1	2,6
vállalkozó, vállalkozás	32,5	7,2	5,1	7,0	2,5	3,7
művelődési ház, közösségi sz.	30,8	4,2	3,0	1,3	1,5	2,1
kisebbségi közösségi színtér	6,4	1,5	1,3	1,0	1,1	1,2
nyilvános internetszolg.	65,5	1,9	1,1	1,0	1,1	1,5
nyilvános könyvtár	149,6	6,1	2,6	2,4	1,5	3,0
levéltár	1,3	1,0	1,0	2,0	1,0	1,1
galéria, kiállító terem	2,8	1,3	1,8	1,0	2,6	2,3
muzeális intézmény	2,3	1,8	1,5	1,4	1,4	1,5
mozi	1,0	1,5	1,0	1,0	1,5	1,4
színház	1,9	4,8	3,0	1,6	1,8	2,2
táborhely	1,6	1,5	1,7	1,5	1,2	1,3
közösségi használatra alkalmas vendéglátó egységek	3,0	2,4	1,5	1,0	1,4	1,5
sportlétesítmény	1,4	2,3	1,1	1,0	1,1	1,2
szociális intézmény	3,2	2,7	1,1	1,5	1,1	1,3
egészségügyi intézmény	2,2	2,2	1,5	1,3	1,3	1,4
bölcsőde	1,0	1,1	1,0	1,0	1,1	1,1
óvoda	15,8	2,7	1,2	2,6	1,2	1,5
alapfokú oktatási intézmény	21,8	3,1	1,4	2,9	1,1	1,6
középfokú oktatási intézmény	10,9	4,4	3,8	2,2	2,5	2,8
felsőoktatási intézmény	2,4	1,1	1,8	1,0	1,7	1,6
művészeti iskola	1,7	1,8	1,2	1,0	1,3	1,3
egyéb képzőhely	1,9	2,2	1,8	1,0	1,5	1,6
turisztikai szervezet, pont	1,3	1,3	1,1	1,0	1,8	1,6
helyi nyomtatott sajtótermék	6,9	1,8	1,0	1,8	1,1	1,2
helyi TVR	2,7	1,9	1,0	1,5	1,2	1,3
elektronikus STHKP	38,0	2,7	1,7	2,5	1,3	1,7
egyházi szervezet	2,6	2,6	1,7	1,5	1,6	1,7
egyéb	2,9	3,4	1,5	4,0	2,5	2,6

B. sz. táblázat: Könyvtárak különböző partneri együttműködéseinek átlagos száma könyvtártípusonként (N=451)

A fenti táblázat alapján világos: könyvtári területen elsősorban a megyei hatókörű városi könyvtárak körében jellemző, hogy kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. Általában elmondható, hogy minél nagyobb a szolgálандó közösség, annál több potenciális partnerrel kerül kapcsolatba az intézmény.

Az önkormányzatokkal való partneri együttműködések érthető oka, hogy a fenntartó a települési könyvtárak esetében maga az önkormányzat, amellyel az intézmény akkor is együtt kell működjön, ha ezt más különösebb körülmény nem indokolja.²⁵ Feltűnő ugyanakkor, hogy míg a kisebb intézmények (városi, községi könyvtárak, fiókkönyvtárak és szolgáltatóhelyek) jellemzően csak 1-4 önkormányzattal működnek együtt, addig a megyei hatókörű városi könyvtárak százas nagyságrendűvel. Ennek a KSZR-ben keresendő az oka, ugyanis a megyei hatókörű városi könyvtárak kötelesek a saját megyéjükben szervezni a könyvtári ellátást, amely a legkisebb települések vonatkozásában jellemzően egy KSZR-es szolgáltatóhely fenntartásával, vagy könyvtárbusszal valósul meg. Ezekben az esetekben írásos megállapodást kell kötni az önkormányzatokkal. A kisebbségi önkormányzatokkal való gyakori együttműködések oka ugyanebben található meg, a megyei hatókörű városi könyvtáraknak kell megszervezniük a helyben lévő nemzeti és etnikai kisebbségek könyvtári ellátását, amelynek természetes módon része, hogy az intézmény partnerségi kapcsolatot tart fent a kisebbségben élők képviselőivel.

A civil szervezetek, vállalkozások és nem formális közösségek vonatkozásában megfigyelhető, hogy a könyvtárak elsősorban azokkal működnek együtt szívesebben, amelyek valamilyen formális módon szervezettek (civil szervezetek, vállalkozások). Vagy a kapcsolatfelvétel vagy magának az együttműködésnek a tudatosulása az, ami nehezebb egy olyan közösséggel, amely formálisan nem artikulálta önmagát. Kerekített súlyozott átlag alapján a hazai könyvtárak 4 vállalkozással és 3-3 civil szervezettel, illetve nem formális szervezettel állnak partnerségben. A települések méretét jól tükrözve a megyei könyvtárak rendelkeznek a legtöbb ilyen kategóriájú partnerrel (vállalkozások esetében figyelemre méltó 32,5 partner, nem formális közösségeknél 9, civil szervezetek esetében 11), majd a városiak valamivel kevessebbel (7 vállalkozás, 4 nem formális közösség, 7 civil szervezet), míg a legkisebb könyvtárak jellemzően egy-két ilyen jellegű partnerrel rendelkeznek.

A kulturális szféra szereplői közül a nyilvános könyvtárakkal való partnerségeknek van a legnagyobb szerepük az intézmények életében, de a mintából világosan látszik, hogy a közösségi művelődés színterei, a muzeális intézmények és a levéltárak szintén olyan intézmények, amelyekkel keresik az együttműködést a könyvtárak. Ez utóbbi intézménytípusok esetében jól kirajzolódik ezen intézmények földrajzi eloszlásának jellegzetessége. A megyei könyvtárak átlagosan 31 művelődési házzal állnak partnerségben, a városiak négygyel, a községiak hárommal, míg a tagkönyvtárak és KSZR-szolgáltatóhelyek jellemzően a település vagy településrész egy-egy

²⁵ Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében. = Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. 6-19. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf.

ilyen intézményével. Kisebbségi közösségi szinterek esetében a megyei könyvtárak hat, míg a kisebb könyvtárak egy intézménnyel tartanak kapcsolatot. Levéltárak esetében mindegyik könyvtártípus jellemzően az egyetlen megyei hatókörű intézménnyel áll partnerségben. Moziknál is hasonló az arány, egyetlen ilyen szervezettel tartanak fenn kapcsolatot a könyvtárak. Galériák, kiállítótermek tekintetében némileg felborul a megfigyelt településnagyságot arányosan követő jellegzetesség: a legnagyobb megyei hatókörű városi könyvtárak és a legkisebb KSZR-szolgáltatóhelyek egyaránt átlagosan három-három intézménnyel vannak kapcsolatban, míg a többi könyvtártípus jellemzően egy-kettővel. A megyei hatókörű városi könyvtárak és a városi könyvtárak átlagosan két múzeummal állnak partnerségben, a kisebb könyvtárak eggyel vagy kettővel. A színházaknál is érdekes minta rajzolódik ki: legtöbbször (5) a városi könyvtárak állnak kapcsolatban, hárommal a községek, míg átlagosan kettő színházzal – illetve valószínűleg a kérdésbe beleértett szintársulattal – tartanak kapcsolatot a fennmaradó könyvtártípusok. Az eredmény minden bizonnyal a nem megyei jogú városok és a kisebb-nagyobb szintársulatokkal bíró községek tartalmas színházi életét szemlélteti.

A közoktatás szereplői közül az alap- és középfokú oktatási intézmények szereplőivel való együttműködések a legjellemzőbbek. A könyvtárhasználatra nevelés szempontjából először az óvodásokat tekintik célcsoportnak a könyvtárak²⁶, ez nagyon szépen kirajzolódott a fenti táblázatban bemutatott adatokból is, ahogyan az is, hogy a gyerekek életkorának előre haladásával együtt mennyire nő a könyvtár jelentősége az oktatási intézmények életében. A könyvtárak átlagosan egy-egy bölcsődével állnak kapcsolatban. Óvodák esetében már nő a partnerségek száma: megyei könyvtárak esetében átlagosan 16, városi és tagkönyvtárak esetében három-három, míg községi és KSZR-szolgáltatóhelyeknél átlagosan egy-egy óvoda. Alapfokú oktatási intézményeknél hasonló arányok figyelhetők meg, az egyetlen eltérés, hogy a megyei könyvtárak némileg több, kerekített átlag szerint 22 alapfokú iskolával tartanak kapcsolatot. Középfokú oktatási intézmények esetében 11 iskolával állnak partnerségben a megyei hatókörű városi könyvtárak, a városi és községi könyvtárak négy-négy, a többi könyvtártípus átlagosan kettővel, hárommal. Felsőoktatási intézmények esetében a regionális elérhetőségtől függően egy-két intézménnyel tart fenn partnerséget a könyvtárak minden típusa. Művészeti iskoláknál és egyéb képzőhelyeknél is általában a regionálisan elérhető egy-két intézménnyel tartják a kapcsolatot.

A lokális média esetében megállapíthatjuk, hogy a legkisebb könyvtárak is kapcsolatban állnak a helyben elérhető egy-két újsággal, rádióval, televízióval vagy elektronikus médiummal. Ezekről eltérő értékek érthető okokból a nagyobb földrajzi régiós médiacoverage következtében csak a megyei hatókörű városi könyvtáraknál jelentkeznek. Az elektronikus sajtótermékek manapság már nagyobb

26 Vö.: Szinger Veronika: Játsszunk, rajzoljunk, hallgassunk együtt mesét! Olvasásnépszerűsítő könyvtári program óvodásoknak és kisiskolásoknak = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2017. 6. sz. <http://ki2.oszk.hu/3k/2017/06/jatsszunk-rajzoljunk-hallgassunk-egyutt-meset-olvasasnepszersusito-konyvtari-program-ovodasoknak-es-kisiskolasoknak/#more-9027>.

számban képviseltetik magukat a hagyományos médiumoknál, ez különösen megyei szinten kiugróan magas, ugyanis a megyei hatókörű városi könyvtárak mintegy átlagosan 38 ilyenrel vannak partneri viszonyban.

Válaszadóinktól megkérdeztük, hogy melyik a három legfontosabb partnertípus. Ezeket szabadszavas választással lehetett megadni, és az együttműködés mélységét egy hétfokozatú skálán kellett értékelni a nagyon csekélytől a nagyon szorosig, valamint feltüntetni az együttműködési megállapodások meglétét/hiányát. Hivatali keretek között ez utóbbiak tükrözik talán a legjobban egy könyvtár partnerkapcsolatait. A nemzeti és fővárosi könyvtár adatai csak az összesítésben szerepelnek.

1. partner									
	együttműködési megállapodás	együttműködés mélysége	partnerek típus szerint						
			igen	átlag	könyvtárak	szakmai szervezetek	önkormányzatok	közművelődési, múzeális, stb.	civil szervezetek, egyesületek
Megyei hatókörű városi könyvtár	78%	6,7	11%	17%	39%	22%	11%	-	-
Városi könyvtár	45%	6,4	1%	-	45%	4%	22%	21%	7%
Községi könyvtár	32%	6,4	5%	-	52%	4%	15%	19%	5%
KSZR szolgáltató-hely	48%	6,4	19%	-	50%	3%	9%	10%	9%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	20%	6,1	17%	-	31%	17%	11%	11%	13%
Összesen	44%	6,5	16%	0%	48%	4%	11%	12%	9%

7. sz. táblázat: Könyvtárak első számú partnerkapcsolatait, együttműködés mélysége és megállapodások megléte/hiánya (N=451)

A legfontosabb partnerek esetén súlyozott átlag szerint számolva a könyvtárak 44%-a rendelkezik együttműködési megállapodással. A legtöbb megállapodással a megyei hatókörű városi könyvtárak bírnak első rangú partnerkapcsolatuk szintjén, több mint háromnegyedüknek van ilyen dokumentuma. A könyvtárak saját véleménye szerint a legfontosabb partnerek az önkormányzatok, vagyis a fenntartók.

Súlyozott átlag szerint a hazai könyvtárak közel fele vélekedett így. Az önkormányzatok szerepéről és súlyáról a könyvtárszakmában már volt szó a fejezet elején. Ehhez az arányhoz képest elhanyagolhatóbb mértékben neveztek első számú partnernek még más könyvtárakat (16%), oktatási intézményeket (12%) és civil szervezeteket (11%). A könyvtártípusokat egyesével vizsgálva a megyei hatókörű városi könyvtáraknál, a városi és a községi könyvtáraknál figyelhetünk meg még számottevően egyéb típusú intézményeket mint első számú partnereket. A megyei hatókörű városi könyvtáraknál az önkormányzatok (39%) mellett jelentős még az együttműködés más közgyűjteményekkel, közművelődési intézményekkel (22%). Megemlítendő az id, hogy kizárólag ennél a könyvtártípusnál hivatkoztak fontos együttműködő partnerként az országos szakmai szervezetekre (Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Országos Dokumentumellátó Rendszer stb.), ami nem meglepő, mivel a kisebb könyvtárak irányába a szakmai irányítás már többnyire a megyei hatókörű városi könyvtárak közvetítésével zajlik. Mind a városi, mind a községi könyvtárak esetében fontos első számú partnerek a civil szervezetek és az oktatási intézmények, előrevetítve ezek hangsúlyosabb szerepét másod- és harmadszintű partnerkapcsolatok esetén. Az együttműködés mélységét a megkérdezetteket egységesen kiválóra értékelték 6,5-es átlagértékkel.

2. partner									
	együttműködési megállapodás	együttműködés mélysége	partnerek típus szerint						
			igen	átlag	könyvtárak	szakmai szervezetek	önkormányzatok	közművelődési, múzeális, stb.	civil szervezetek, egyesületek
Megyei hatókörű városi könyvtár	61%	6,3	11%	33%	11%	22%	11%	11%	1%
Városi könyvtár	37%	5,95	4%	-	9%	15%	21%	37%	14%
Községi könyvtár	22%	6,2	7%	-	18%	12%	19%	33%	11%
KSZR szolgáltató-hely	33%	6,2	22%	-	13%	6%	23%	17%	19%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	20%	5,9	9%	-	17%	9%	23%	29%	13%
Összesen	32%	6,2	18%	0%	13%	8%	22%	21%	18%

8. sz. táblázat: Könyvtárak másodrendű partnerkapcsolatai, együttműködés mélysége és megállapodások megléte/hiánya (N=451)

A második legfontosabb partnerekre kérdezve már jóval árnyaltabb képet kapunk a hazai könyvtárak a fenntartást-működést kevésbé érintő partnerkapcsolatairól. Súlyozott átlagot nézve a könyvtárak közel felénél nem jellemző az együttműködési megállapodások kötése, sőt ez utóbbiak meglétét egyértelműen igazoló állítások száma jelentősen lecsökkent, inkább informális kooperációt sugallva. Súlyozott átlagot számítva országos szinten a leggyakoribb típusú partnerintézmények jelen esetben már a civil szervezetek, az egyesületek (22%), valamint az oktatási intézmények (21%). Az egyetlen kivétel ezen állítás alól a megyei hatókörű városi könyvtárak, ahol továbbra is a szakmai ernyőszervezeteket (33%) és az egyéb közgyűjteményeket, közművelődési intézményeket (22%) értik fő partnerek alatt. A KSZR-szolgáltatóhelyeknél az oktatási intézmények (17%) helyett a civilszervezetek (23%) mellett – egyértelmű okokból – inkább a könyvtárakkal (22%) tartanak kapcsolatot. Az együttműködés mélysége a válaszadók értékelése szerint változatlanul kiváló, átlagosan hatos átlagértékű.

3. partner									
	együttműködési megállapodás	együttműködés mélysége	partnerek típus szerint						
			igen	átlag	könyvtárak	szakmai szervezetek	önkormányzatok	közművelődési, muzeális, stb.	civil szervezetek, egyesületek
Megyei hatókörű városi könyvtár	83%	6,24	11%	22%	17%	11%	6%	28%	5%
Városi könyvtár	31%	5,81	4%	-	3%	10%	28%	33%	22%
Községi könyvtár	12%	5,75	-	3%	8%	4%	30%	34%	21%
KSZR szolgáltató-hely	21%	5,97	12%	-	10%	5%	21%	19%	33%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	20%	5,64	11%	-	-	9%	23%	34%	23%
Összesen	21%	6,07	10%	0%	9%	6%	23%	23%	29%

9. sz. táblázat: Könyvtárak harmadrendű partnerkapcsolatai, együttműködés mélysége és megállapodások megléte/hiánya (N=451)

A harmadik legfontosabb partnerek felsorolásánál gyakorlatilag megismételhetjük az előző bekezdés állításait, így egyértelműen megmutatkozik, hogy a különféle civil szervezetek, egyesületek és az oktatási intézmények egyértelműen a magyar könyvtárak legfontosabb, nem fenntartói értelemben vett együttműködési partnerei. Harmadszintű partnerségnél a hazai könyvtárak fele már bizonyosan nem köt együttműködési megállapodást, viszont az együttműködési mélységre vonatkozó önértékelés változatlanul kiváló (hatos átlagérték). Ha őszinte a megkérdezett könyvtárosok önértékelése, akkor ez a vizsgált együttműködések kiválóságát jelzi.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a hazai könyvtárakat elsősorban az informális együttműködés jellemzi. A legfontosabb partnerek a fenntartók, az adatok alapján a formális együttműködés is inkább a velük történő kapcsolat jellegzetessége. Az önkormányzati kapcsolattartáson felül a helyi civilekkel és az oktatási intézményekkel a leggyakoribb a kooperáció, többségében informális alapokon. Ha az egyéb kategóriába eső (specifikusan egyházi, média, vállalkozások, család gondozás stb.) partnerkapcsolatokat nem vizsgáljuk, sajnos megállapítást nyer, hogy a legkevésbé jellemző az egyéb közgyűteményekkel, művelődési intézményekkel való kapcsolattartás. Ez egyaránt jelentheti a közgyűteményi, művelődési szférán belüli kapcsolattartói hiányszempontokat, és a könyvtárak közvetlen közönségének számszerűen jobban jelentkező prioritását is.

3.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás

A település közösségének közéleti, kulturális aktivitása

A válaszadóinkat arra is megkértük, hogy értékeljék a településük kulturális aktivitásának mértékét egy hetes skálán. A kérdés pontosan a következőképpen hangzott: „Kérem, helyezze el a települése közösségének közéleti, kulturális aktivitását az alábbi hétfokú skála szerint!”

Az alábbi táblázatban a nemzeti és a fővárosi könyvtár válaszait (tekintettel arra, hogy mindkettő Budapestre vonatkozik) összevontuk. Két érték esetében a módusz és a medián nem számolható ki.

	Átlag	Módusz	Medián
Fővárosi és nemzeti	4	-	-
Megyei hatókörű városi könyvtár	5,3	7	5,5
Városi könyvtár	4,6	4	5
Községi könyvtár	4,5	4	4
KSZR szolgáltatóhely	4,3	5	4
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár			

10. sz. táblázat: Könyvtártípusok településeinek kulturális aktivitása hetes skálán

Az adatok alapján világosan látszik, hogy a könyvtárvezetők szubjektív megítélése alapján a megyei jogú városokban működő megyei hatókörű városi könyvtárak által ellátott közösségek kulturális aktivitásának a megítélése a legkedvezőbb, és – a fővárosi válaszokon kívül – a KSZR szolgáltatóhelyeké a legkevésbé kedvező. Ez utóbbihoz rögtön hozzá kell tennünk, hogy a fővárosra vonatkozó két válaszadó válasza alapján vont átlagból semmilyen következtetést nem szabad levonni.

A megyei jogú városokra vonatkozóan kapott kiemelkedő értékek nem meglepők, a nagyobb városokban elérhető kulturális kínálat nagysága magyarországi viszonylatban jellemzően kiemelkedő, amelyhez többnyire könnyű megközelíthetőség, valamint a közösség tagjainak könnyű megszólíthatósága párosul. Mindezt – a kapott válaszok alapján – a megyei hatókörű városi könyvtárak vezetői is érzékelik. A hetes módusz, illetve az 5 és 6 közé eső medián értékek még egyértelműbben jelzik, hogy ezeknek a könyvtárvezetőknek a legtöbbször az 5,3-as átlag fölét értékeli a település kulturális aktivitását.

A kisebb településeken ezzel szemben elsősorban azt tekinthetjük meglepőnek, hogy a könyvtárak vezetői előszeretettel értékelték a településük kulturális aktivitását négyesre és ötösre, amely meglehetősen egyértelműen jelzi az elköteleződésük magas szintjét, még akkor is, ha a közönség mérete vagy akár összetétele nem teszi kifejezetten lehetővé a kulturális kínálat jelentős mértékű bővítését. A könyvtárak vezetői ezeken a kisebb településeken aktív alakítói a helyi kulturális életnek. Ha ők maguk is alacsony osztályzatokat adnának, akkor azzal a saját munkájukat, naponta tett erőfeszítéseiket értékelnék le.

Helyi informális/formális közösségek és a könyvtárak kapcsolata

Megkérdeztük a felmérésben részt vevő könyvtáraktól, hogy biztosítanak-e helyet a településen működő informális és/vagy formális kisközösségeknek, csoportoknak. Az adatokból igazolást nyer az a – magától értetődő – megállapítás, hogy minél kisebb egy intézmény, annál kevésbé képes helyet adni közösségeknek helyhiány, illetve az adott településen működő közösségek alacsony száma miatt. A nagyobb, önállóbb intézmények közel háromnegyede helyiséget szolgáltató közösségeik számára. Országos szinten, súlyozott átlag szerint számolva a könyvtárak nagyjából fele (52%) helyiséget biztosít a formálisan bejegyzett csoportoknak. A kérdőívben kért tevékenységek sorában a leggyakoribb a közös rendezvények lebonyolítása (48%). Nem meglepő módon legkevésbé a stratégiai tervezésbe vonják be a könyvtárak a közösségeket (13%). A rendezvények/programok éves véleményezésénél már inkább jellemzőbb ezek bevonása (30%). Tipikus együttműködési forma még a szakmai támogatás nyújtása a könyvtárak részéről (38%), valamint a közös pályázati részvétel (28%). Megfigyelhető jellegzetesség, hogy logikus módon az önálló működésű intézmények átlag feletti értékben válaszolnak igennel a közösségi együttműködések vizsgálatára. A könyvtárszakmai működést illető kérdésekben (a stratégiai tervezésre és a munkatervre vonatkozóan) viszont a kiste-

lepülések könyvtárai adtak átlagértéken felüli válaszokat, ami az adott könyvtárak a falusi mikroközösségbe való beágyazottságát szemlélteti.

	Helyiséget ad	Közös rendezvények	Közös pályázati programok	Éves program véleményezése	Stratégiai tervezésbe bevonás	Éves munkaterv véleményezése	Szakmai támogatás	Egyéb
Megyei hatókörű városi könyvtár	78%	83%	67%	33%	11%	17%	78%	-
Városi könyvtár	76%	76%	60%	52%	19%	24%	70%	4%
Községi könyvtár	60%	62%	45%	47%	21%	26%	52%	4%
KSZR szolgáltatóhely	49%	45%	23%	27%	12%	16%	34%	1%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	29%	23%	14%	6%	9%	3%	14%	-
Összesen	52%	48%	28%	30%	13%	17%	38%	2%

11. sz. táblázat: Könyvtárak és a formális közösségek kapcsolatrendszere (N=451)

	Helyiséget ad	Közös rendezvények	Közös pályázati programok	Éves program véleményezése	Stratégiai tervezésbe bevonás	Éves munkaterv véleményezése	Szakmai támogatás	Egyéb
Megyei hatókörű városi könyvtár	78%	61%	33%	17%	6%	6%	56%	-
Városi könyvtár	78%	69%	43%	42%	13%	19%	64%	4%
Községi könyvtár	58%	53%	27%	33%	14%	15%	47%	3%
KSZR szolgáltatóhely	46%	42%	14%	19%	7%	8%	27%	1%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	31%	23%	14%	9%	6%	3%	17%	-
Összesen	49%	45%	18%	22%	8%	9%	32%	1%

12. sz. táblázat: Könyvtárak és informális közösségek kapcsolatrendszere (N=451)

Informális közösségek esetében hasonló adatokat kaptunk, arányaiban kisebb értékekkel. Ami számottevően megfigyelhető különbség, hogy a könyvtárszakmai munkába még kevésbé vonják be az informális csoportokat: a hazai könyvtárak 22%-a ezekkel a közösségekkel közösen véleményezi az éves programot, azonban az éves munkatervüket már csupán 9%, míg a stratégiai tervezést illető kérdésekben 8% vonja be az informális csoportjait.

A könyvtárak és munkatársaik társadalmi szerepvállalása

Könyvtárak és civil szervezetek kapcsolata

Civil szervezetek esetében a könyvtárak társadalmi szerepvállalására jó példa, ha a helyi civil szervezetek a bibliotékában rendezik be székhelyüket.

	Székhely a könyvtár	Civilek támogatják a könyvtárat
Megyei hatókörű városi könyvtár	67%	61%
Városi könyvtár	51%	69%
Községi könyvtár	38%	53%
KSZR szolgáltatóhely	23%	42%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	9%	23%
Összesen	26%	45%

13. sz. táblázat: Civil szervezetek és a könyvtárak kapcsolata (N=451)

A hazai könyvtárak több mint negyedében kapnak székhelyet a helyi civil szervezetek. A közösségi kapcsolatokhoz hasonlóan az arány jelentősen az átlag fölé emelkedik önálló működésű intézmények esetében. A megyei hatókörű városi könyvtárak – legnagyobb arányban a könyvtártípusok közül – 67%-a biztosít székhelyet civil szervezeteknek.

Köztudomású, hogy a könyvtárak anyagi helyzete nem a legjobb. Ilyenkor tudnak a civil szervezetek segítséget nyújtani az intézményeknek. Súlyozott átlag szerint a hazai könyvtárak csaknem fele (45%) kap valamilyen támogatást civil szervezetektől. Az eddig vizsgált kapcsolatrendszerekhez hasonlóan ez is az önálló intézmények esetében jellemzőbb, bár a KSZR-szolgáltatóhelyek átlagközele értéket mutatnak, aránylag jó kapcsolatot sejtetve a kistépülések civil szervezeteivel.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a könyvtárak megkérdezték-e helyi közösségeiket, látogatóikat saját tevékenységükről az elmúlt három évben. Szerettük volna megtudni azt is, hogyha történt valamilyen megkerdezés, dokumentálva is lett-e a könyvtár által.

Megkérdezés módja: (dokumentált)	interjú	lakossági fórum	írásban	formális tanácsadó testület	informális tanácsadó testület	Egyéb
Megyei hatókörű városi könyvtár	33% (17%)	6% (0%)	89% (83%)	6% (6%)	11% (0%)	11% (0%)
Városi könyvtár	36% (12%)	15% (12%)	67% (58%)	1% 1%	4% (3%)	7% (0%)
Községi könyvtár	26% (11%)	33% (19%)	38% (29%)	5% (3%)	4% (1%)	1% (0%)
KSZR szolgáltatóhely	17% (5%)	37% (25%)	21% (15%)	1% (0%)	0% (3%)	7% (7%)
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	17% (6%)	3% (0%)	17% (17%)	6% (3%)	11% (3%)	0% (0%)
Összesen	20% (6%)	32% (21%)	27% (21%)	2% (1%)	2% (3%)	6% (5%)

14. sz. táblázat: Könyvtárak elégedettség- és igényméréseinek módszertana az elmúlt három évben (N=451)

A könyvtárak elégedettségi és igényfelmérésének legnépszerűbb formája a lakossági fórum, a falugyűlés (32%). A többi módszerhez képest magasabb arány a nagyszámú kistérségi könyvtárnak köszönhető, ugyanis falvakban ez a leghatékonyabb módja ennek a vizsgálatnak. Figyelemreméltó, hogy ezt a tevékenységet a KSZR-szolgáltatóhelyek 25%-os arányban dokumentálva is végzik, ugyanakkor azt is érdemes megemlíteni, hogy a kis könyvtárak csak nagyjából harmada végez elégedettségi és igényfelmérést. Országos szinten a másik legelterjedtebb módszer (27%) az írásos felmérés online vagy papíralapon, ez főleg a nagyobb, önálló intézmények sajátossága. A megyei és városi könyvtárak többnyire mindezt dokumentálva is végzik. Említésre méltó módszer még az interjúkészítés (20%), jelentősen csekélyebb dokumentációval (6%). A kérdőívre adott válaszok szerint az elégedettség- és igényfelmérés dokumentálása az alábbi táblázatban láthatóan jelennek meg az intézmény alapidokumentumaiban. Elsősorban a nagyobb, önálló intézményeknek jellemző ez a tevékenység.

	Tud-e a könyvtár helyi közösségfejlesztési folyamatról	Igényfelmérés dokumentálása intézményi dokumentumban
Megyei hatókörű városi könyvtár	83%	56%
Városi könyvtár	58%	27%
Községi könyvtár	51%	32%
KSZR szolgáltatóhely	36%	5%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	40%	9%
Összesen	40%	15%

15. sz. táblázat: Helyi közösségfejlesztési folyamatok könyvtárak általi ismerete és az igényfelmérés dokumentálása (N=451)

Kíváncsiak voltunk, hogy a helyi könyvtárak mennyire ismerik településeik közösségfejlesztési gyakorlatát. Sajnos a hazai könyvtáraknak csupán 40%-ának van tudomása ezekről a folyamatokról. Leginkább a megyei hatókörű városi könyvtárak vannak tisztában a közösségfejlesztési folyamatokkal (83%). A többi önálló könyvtártípusnál nagyjából fele-fele arányra módosulnak az eredmények, míg a tagintézmények esetében jelentősen csökken a tájékozottság.

Rákérdeztünk arra is, hogy ha a könyvtárak ismerik ezeket a folyamatokat, akkor milyen szerepet vállalnak bennük. Az eredmények egyöntetűen alátámasztják, hogy sajnos a hazai könyvtáraknak nincs behatárolható szerepük a lokális közösségfejlesztési folyamatokban. Súlyozott átlag szerint 96%-uk nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy az intézmény milyen szerepet vállalt a közösségfejlesztői folyamatokban.

Könyvtárosok társadalmi szerepvállalása

A helyi társadalomban való elköteleződés további formája, amikor a könyvtár dolgozói maguk is szerepet vállalnak egy-egy helyi civil szervezet vagy akár nem bejegyzett csoport életében. Sokat mondó, hogy mely területeken tekinthető a könyvtár jobban és melyeken kevésbé beágyazottnak a felsoroltak közül.

Milyen területen tevékenykednek azok a helyi civil szervezetek vagy egyéb helyi csoportok, amelyekben a könyvtár munkatársai szerepet vállalnak? – szolt a kérdés, amelyre a következő válaszokat kaptuk.

	Megyei hatókörű városi könyvtár	Városi könyvtár	Községi könyvtár	KSZR szolgáltatóhely	Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	Összesen
kultúra	67%	40%	29%	20%	6%	28%
vallás	0%	1%	1%	2%	-	1%
sport	6%	15%	14%	10%	-	10%
szabadidő, hobbi	22%	31%	22%	15%	3%	20%
oktatás	17%	9%	8%	4%	-	6%
kutatás	11%	3%	1%	-	-	2%
egészségügy	6%	-	4%	4%	3%	3%
szociális ellátás	-	4%	5%	3%	3%	4%
polgárvédelem	-	6%	5%	8%	-	6%
környezetvédelem	-	9%	11%	5%	-	6%
településfejlesztés	-	6%	12%	8%	-	7%
gazdaságfejlesztés	-	1%	5%	1%	-	2%
jogvédelem	-	-	3%	-	-	1%
közbiztonság	-	6%	8%	3%	-	4%
adományosztás	11%	13%	4%	3%	3%	6%
nemzetközi kapcsolatok	6%	10%	5%	2%	-	5%
érdekképviselet	-	1%	5%	1%	-	2%
politika	-	-	-	-	-	-
egyéb	-	4%	4%	1%	-	2%

16. sz. táblázat: Helyi civil szervezetekben és egyéb csoportokban tevékenykedő könyvtári alkalmazottak társadalmi szerepvállalása könyvtártípusonként (N=451)

A legjellemzőbb terület valamennyi könyvtártípus esetében a kultúra. A többi területen azonban nagyon vegyes a kép. Minél kisebb a könyvtár, annál jellemzőbb, hogy a dolgozói a kultúrától eltérő területeken is aktív szerepet vállalnak a helyi közösség életében. Feltűnő, hogy például a településfejlesztés terén a községi könyvtárosok és a szolgáltatóhelyek munkatársai a legaktívabbak, míg a megyei hatókörű városi könyvtárak vagy a városi fiókkönyvtárak dolgozói közül senki nem vesz részt ilyen céllal működő civil szervezet életében.

Egy kisebb községben a könyvtáros értelmiségi szerepben jelenik meg, így értelemszerűen szerepet kell kapnia a település jövőjéről való gondolkodásban is.²⁷ Egy nagyobb város helyi társadalmában a könyvtáros kevésbé érzi úgy, hogy bele-

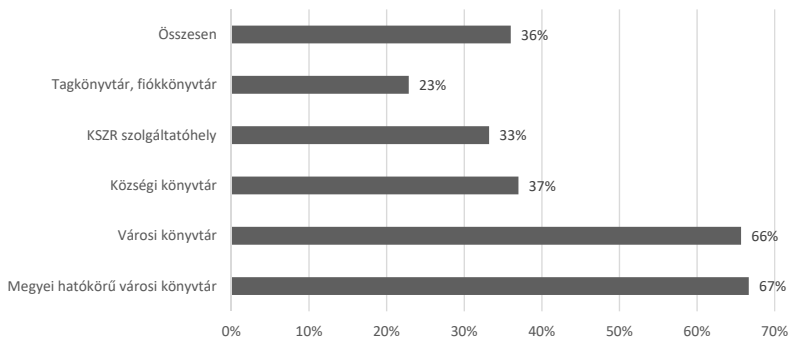
27 Fehér Miklós: Könyvtári szolgáltatóhely közösségi szerepben = Könyvtári Figyelő, 2013. 1. sz. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_009-032.pdf.

szólása lehet a város életének politikai szintű újragondolásában, vagy általában a döntésekben.

3.6. Önkéntesség

Könyvtári területen az önkéntes munkának nagy hagyományai vannak szerte a világon, amelyhez képest Magyarország könyvtárai némileg elmaradnak.²⁸ Mind a magyar társadalom önkéntes munkához való viszonya, mind pedig a könyvtárak önkéntesek iránti fogadókészsége fejlesztendő terület lesz az elkövetkező években. Az iskolai közösségi szolgálat bevezetése nyomán az intézmények nyitottabbak lettek az amatőrök könyvtári munkába való bevonására, ugyanakkor ezzel sokan úgy is értelmezték, hogy a társadalom tagjainak bevonására ennél nagyobb erőfeszítéseket már nem kell tenniük. Mindezen előzetes tapasztalataink alapján az volt az előzetes várakozásunk, hogy a könyvtárak kevés önkéntes bevonásáról fognak beszámolni a kérdőíves megkeresésünkre adott válaszaikban.

Az önkéntesség kapcsán először arra szerettünk volna választ kapni, hogy a hazai könyvtáraknak hány százaléka foglalkoztat önkénteseket.

1. sz. ábra: Önkéntesek foglalkoztatásának aránya az egyes könyvtártípusokban (N=451)

A súlyozott átlag alapján elmondható, hogy 36% nyilatkozott úgy, hogy dolgoznak önkéntesek is a könyvtárban. Okkal feltételezhetjük, hogy ebbe a számba több intézmény is beleértette az iskolai közösségi szolgálatos diákokat is.

A fenti diagram alapján megállapíthatjuk, hogy a nagyobb intézmények esetében jellemzőbb az önkéntesek alkalmazása, mint a kisebbekben. A jelenség mögött több ok is húzódhat. Egyrészt a nagyobb – nagyobb létszámmal működő – könyvtárak könnyebben megengedhetik maguknak, hogy a mélyebb szintű szakmaiságot igénylő feladatokra a szakalkalmazottakat foglalkoztatják, míg a könnyen betanít-

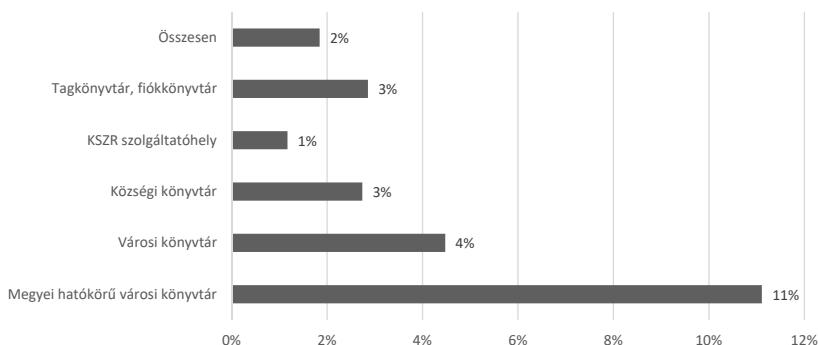
²⁸ Gyakorlati útmutató Intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez. szerk. Arapovics Mária et al. Budapest, Cselekvő Közösségek Projekt, 2017.

ható, vagy nem kifejezetten könyvtárosi képzettséget igénylő munkákat önkéntesekkel végeztetik. A kisebb – egy személyes – könyvtárakban sokszor olyannyira integrált a könyvtárosi feladat, szét sem bontható munkakörökre, hogy az önkéntes foglalkoztatásra nincs is lehetőség. Mindezek mellett elsősorban az a meglepő, hogy a legkisebb intézmények miért nyilatkozták olyan nagy számban, hogy foglalkoztatnak önkénteseket.

A kisebb településeken sok esetben nem létezik önálló státusz a könyvtárosok számára, és számottevő esetben maga az egy személyben az intézményt vagy szolgáltatóhelyet működtető dolgozó is önkéntes alapon, bérezés nélkül végzi a munkáját. A KSZR-ben, a községi könyvtárakban jelen lévő önkéntesek viszonylag nagy száma vélhetően annak tudható be, hogy a könyvtáros bérezés nélkül kénytelen végezni a munkáját.²⁹ Összességében ez a fő oka annak is, hogy a legkevesebb önkéntesről a tag- és fiókkönyvtárak munkatársai számoltak be, kevesebbéről, mint a községi könyvtárak és a KSZR szolgáltatóhelyek. A tag- és fiókkönyvtárak önkéntesei között ugyanakkor feltételezhetően sokkal nagyobb arányban vannak olyan foglalkoztatottak, akik a szó legszorosabb értelmében véve is önkéntesnek tekinthetők.

Önkéntes stratégia

Lényegében ezeket a megállapításainkat támasztják alá a következő kérdésekre adott válaszok is. A kérdés úgy hangzott: „Van-e az intézménynek önkéntes stratégiája?”. Az eldöntendő kérdésre a következő válaszok születtek az egyes intézménytípusokban.

2. sz. ábra: Önkéntes stratégia megléte könyvtártípusonként (N=451)

29 Vö.: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR). Budapest, Könyvtári Intézet, 2006.

Ebben a diagramban is elsősorban arra hívnánk fel a figyelmet, hogy a legnagyobb intézmények a legtudatosabbak az önkéntesség terén, ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy míg a nagyobb – megyei hatókörű városi – könyvtáraknak körülbelül a kétharmada fogad önkénteseket, ezeknek csak a töredéke teszi ezt egy leírt stratégia mentén. A fentebb említett, kis könyvtárakra vonatkozó anomáliák fényében nem meglepő, hogy a KSZR szolgáltatóhelyek és a községi könyvtárak csak elenyésző arányban számoltak be tudatos tervezésről ezen a téren.

Önkéntes menedzsment

Az önkéntesek foglalkoztatása számos feladatot ró a könyvtárosokra, amennyiben az intézmény az ilyen formában rendelkezésre álló humán erőforrás szakszerű menedzselésével végzi a feladatát. A következő táblázat arra a kérdésre adott választ mutatja meg intézménytípusonkénti bontásban, hogy „Az Önök intézményére jellemzők-e a következő állítások? Az Önök intézményében rendszeres feladat az...

- önkéntesek toborzása, kiválasztása
- önkéntesek motiválására irányuló tevékenység
- önkéntesek elismerése
- önkéntes koordinátor kijelölése a munkatársak közül
- önkéntesek felkészítése, ezzel a céllal képzések szervezése”

Önkéntesekkel kapcsolatos feladatok	Megyei hatókörű városi könyvtár	Városi könyvtár	Községi könyvtár	KSZR szolgáltatóhely	Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	Összesen
toborzás	22%	25%	16%	13%	6%	14%
motiválás	22%	34%	21%	16%	9%	18%
elismerés	50%	42%	19%	21%	9%	22%
koordinátor kinevezése	44%	16%	7%	4%	6%	6%
felkészítés	33%	6%	4%	1%	-	2%

17. sz. táblázat: Önkéntesek HR-menedzselésének aránya könyvtártípusonként (N=451)

A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy bár az önkéntes stratégia csak az intézményeknek egy nagyon kis százalékában jelenik meg, a velük kapcsolatos feladatok tudatosulása – különösen a nagyobb intézmények esetében – előfordul.

A humán erőforrás-menedzsment jellemző feladatai közül az önkéntesek elismerése, motiválása és toborzása a legjellemzőbb, ugyanakkor az egyes intézménytípusokban eltérő hangsúllyal vannak jelen ezek a munkák. A megyei hatókörű városi könyvtárakban helyeznek a legnagyobb hangsúlyt a felkészítésre (33%) és itt jelölnek ki – a többiekhez képest magasabb arányban – önkéntes koordinátort is. A kisebb – sok esetben 1-2 fős – intézményekben nem is igazán lenne elképzelhető, hogy valakinek a munkaköre részévé tegyék az önkéntesekkel való foglalkozást. A megyei hatókörű

városi könyvtárakban jelenhetnek meg olyan specializált munkakörök maguknak az önkénteseknek is, hogy szükségessé válhat képzés szervezése a számukra.

A kisebb intézményekben, valamint a KSZR szolgáltatóhelyeken inkább az önkéntesek elismerése, motiválása a leghangsúlyosabban megjelenő feladatkör. A tag- és fiókkönyvtárak speciális helyzetben vannak ebben a tekintetben. Jellemzően ezek a könyvtárak nem rendelkeznek akkora önállósággal, hogy maguknak kelljen az önkéntes munka menedzselésével törődniük, így érthető, hogy csak a válaszadók kevesebb mint 10%-a nyilatkozta azt, hogy bármilyen formában feladatot jelent a számukra az önkéntesek jelenléte.

Az önkéntesek által elvégzett feladatok

A kérdőívben arra is rákérdeztünk, hogy az önkéntesek milyen feladatokat látnak el az egyes intézményekben. A következő táblázat intézménytípusonként mutatja be, hogy az adott típusba tartozó intézmények hány százalékánál fordul elő, hogy az adott munkába önkénteseket is bevonnak.

	Megyei hatókörű városi könyvtár	Városi könyvtár	Községi könyvtár	KSZR szolgáltatóhely	Tagkönyvtár, fiókkönyvtár
Rendezvényszervezés	28%	12%	7%	4%	3%
Asszisztálás	11%	4%	3%	2%	-
Dokumentálás	22%	4%	1%	1%	3%
Előadás	11%	1%	3%	1%	-
Kézműves foglalkozás	22%	7%	4%	2%	3%
Tárlatvezetés	-	3%	-	-	-
Gyermekfelügyelet	11%	1%	1%	2%	-
Pályázatírás/szakértői tevékenység	-	-	-	-	-
Kommunikáció	-	1%	1%	-	-
Adminisztrációs feladatok	11%	7%	4%	2%	-
Adatrögzítés	33%	7%	-	1%	6%
Digitalizálás	11%	1%	1%	1%	3%
Informatikai feladatok	-	3%	-	1%	3%
Állományrendezés	28%	9%	5%	2%	11%
Olvasószolgálat	17%	-	1%	1%	9%
Tájékoztató	6%	4%	3%	-	3%
Katalogizálás	11%	3%	-	1%	3%
Technikai feladatok (pl. teremrendezés)	33%	18%	7%	5%	6%

18. sz. táblázat: Önkéntesek által elvégzett feladatok könyvtártípusonként (N=451)

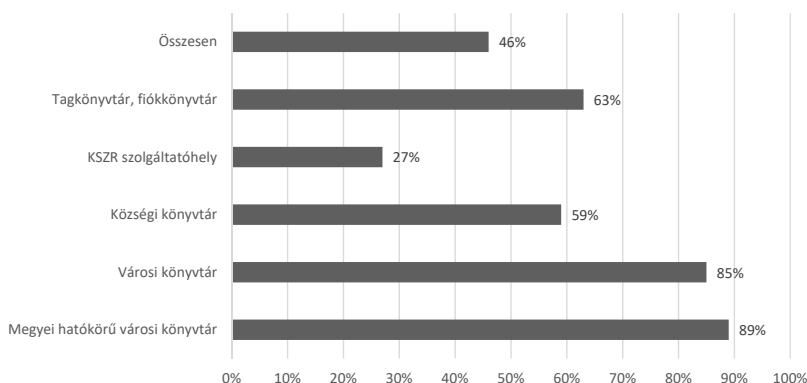
Összességében a fenti táblázat alapján is világosan látszik, hogy elsősorban a nagyobb intézmények azok, amelyek nagy arányban, változatos feladatokra foglalkoztatnak önkéntes munkaerőt. A megyei hatókörű városi könyvtárak több mint 20%-ában, azaz legalább minden ötödik intézményben vannak be önkénteseket adatrögzítésre (33%), technikai feladatok végzésébe (33%), rendezvényszervezésbe (28%), állományrendezésbe (28%), dokumentálásba (22%) és kézműves foglalkozásokba (22%). A városi könyvtárakban a technikai feladatok (18%) és a rendezvényszervezés (12%) a két leggyakrabban előforduló feladat, amelyekre előszeretettel foglalkoztatnak önkénteseket, a tag- és fiókkönyvtárak esetében az állományrendezést (11%), a községi könyvtárakban a rendezvényszervezést (7%), a KSZR szolgáltatóhelyeken pedig a technikai feladatokat (5%) említették a leggyakrabban.

A fentiek alapján megfigyelhető, hogy elsősorban azokba a feladatokba igyekeznek önkénteseket bevonni, amelyek nem kifejezetten igényelnek könyvtáros szakképzettséget. A legkisebb településeken ilyen tevékenységek (pl. katalogizálás) jellemzően meg sem jelennek.

3.7. Iskolai Közösségi Szolgálat

A kérdőív rákérdezett az iskolai közösségi szolgálattal (továbbiakban IKSZ) való partnerségre is. Tapasztalatainkra alapozva elmondhatjuk, hogy az önkéntesség vizsgálata során elemzett adatok valószínűleg magukba foglalják a foglalkoztatott diákokat, ám mivel a kérdőív specifikusan is foglalkozott a témával, külön kell tárgyalni az IKSZ-t érintő adatokat, függetlenül attól, hogy jelen kérdőívből ki nem mutatható módon átfedést jelezhetnek az önkéntesség adataival.

Könyvtárak és iskolák megállapodásainak aránya

3. sz. ábra: Iskolai önkénteseket fogadó intézmények aránya könyvtártípusonként (N=451)

A kérdőívet kitöltő könyvtárak közel fele (46%) fogad önkéntes diákokat munkára, azonban némi túlsúlyban vannak az őket nem foglalkoztató intézmények, ami nem meglepő, hiszen a különböző könyvtártípusok közül a KSZR tagkönyvtárak képviseltették magukat a legnagyobb számban, s az ilyen típusú intézményekben a legalacsonyabb (a KSZR-könyvtárak csupán 27%-ában) a diákok foglalkoztatása. Az önkénteseknél jelen lévő tendencia itt is megfigyelhető: legnagyobb számban a városi, illetve a városi hatókörű megyei könyvtárak alkalmaznak iskolai önkénteseket. Szembetűnő a tagkönyvtárak, a fiókkönyvtárak lényegesen nagyobb, több mint kétszeres mennyiségű IKSZ-foglalkoztatása, amely jelenség oka valószínűleg ezen könyvtárak városi mivoltához, s egyben az oktatási intézmények többségének elhelyezkedéséhez köthető.

Iskolai önkéntesek tevékenységei

Az iskolai közösségi szolgálat diákjai által elvégzett munkákat az alábbi táblázat foglalja össze.

	Megyei hatókörű városi könyvtár	Városi könyvtár	Községi könyvtár	KSZR szolgáltatóhely	Tagkönyvtár, fiókkönyvtár
Rendezvényszervezés	50%	40%	23%	11%	20%
Asszisztálás	56%	40%	23%	13%	20%
Dokumentálás	33%	24%	11%	7%	9%
Előadás	-	3%	-	-	6%
Kézműves foglalkozás	50%	37%	21%	13%	40%
Tárlatvezetés	0%	4%	1%	-	-
Gyermekfelügyelet	11%	18%	12%	7%	-
Pályázatírás/szakértői tevékenység	-	-	-	-	-
Kommunikáció	6%	9%	5%	-	-
Adminisztrációs feladatok	39%	24%	16%	8%	20%
Adatrögzítés	44%	28%	15%	6%	20%
Digitalizálás	33%	16%	7%	2%	3%
Informatikai feladatok	17%	18%	10%	5%	11%
Állományrendezés	56%	33%	19%	12%	29%
Olvasószolgálat	11%	4%	5%	2%	6%
Tájékoztatás	11%	10%	5%	3%	-
Katalogizálás	-	7%	3%	3%	-
Technikai feladatok (pl. teremrendezés)	61%	61%	34%	19%	54%

19. sz. táblázat: Diákok által elvégzett feladatok könyvtártípusonként (N=451)

A táblázatból leolvasható adatok némileg nagyobb arányú foglalkoztatást sejtetnek az önkéntesekkel szemben. Egyértelműen látszik, várható módon, hasonlóan az önkéntesek adataihoz, hogy a diákok túlnyomó többsége az összes intézménytípusban könyvtári szaktudást nem igénylő kiegészítő feladatokat lát el. A rendezvény-szervezés is magas számban képviselteti magát, az más kérdés, hogy itt a kitöltők pontosan mit értettek a fogalom meghatározásán, ugyanis a lebonyolításon, pakoláson, útbaigazításon túlmutatóan a rendezvény ideje alatti üres helyek feltöltéséig is terjedhet a tevékenységi skála. A nagyobb könyvtárakban a különböző kiegészítő feladatokon túl még gyakori feladat a megyei könyvtárak felében és a városi könyvtárak mintegy harmadában (37 %) a kézműves foglalkozások lebonyolítása. A tag- és fiókkönyvtárakban is népszerű foglalkoztatási forma ez, az ilyen intézmények 40%-ánál fordul elő.

3.8. Az esélyegyenlőség biztosítása

A könyvtárak küldetése, hogy egyenlő hozzáférést kínáljanak a kultúra és a publikált tudás javaihoz. Az esélyegyenlőségi szempontokat a kérdőívben több kérdéssel is vizsgáltuk.

Fizikai akadálymentesség

Az egyenlő hozzáférés egyik alapvető feltétele a fizikai akadálymentesítés, amely egyrészt valamennyi középülettel, közintézménnyel szemben elvárás, másrészt a terekhez, szolgáltatásokhoz való hozzáférésnek a minimális feltétele.³⁰ A kérdőívben rákérdeztünk, hogy az intézmények terei mennyiben akadálymentesítettek. Az alábbi táblázat az eredményeket könyvtártípusonkénti bontásban mutatja be.

	Megyei hatókörű városi könyvtár		Városi könyvtár		Községi könyvtár		KSZR szolgáltatóhely		Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	
	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%
Igen, teljes mértékben	-	-	-	-	1	1%	2	1%	7	20%
Igen, részben	2	11%	1	1%	3	4%	4	2%	7	20%
Nem	16	89%	66	99%	69	95%	250	98%	21	60%
Összesen	18	100%	67	100%	73	100%	256	100%	35	100%

20. sz. táblázat: Akadálymentesített könyvtári terek státusza könyvtártípusonként (N=451)

30 Skaliczki Judit: Esélyteremtés, hozzáférés, minőségi szolgáltatások: féldőben a hazai könyvtárügy stratégiája = 2006. (53. évf.) 1. sz. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/print.html?id=4276&issue_id=468.html.

Összességében megállapíthatjuk, hogy ebből a szempontból a válaszadók véleménye szerint katasztrófálisnak tűnik a könyvtári szolgáltatások elérhetősége, az épületek állapota. Előzetesen azt feltételeztük, hogy a nagyobb városok nagyobb intézményei ebből a szempontból sokkal jobb helyzetben vannak, mint például a községi könyvtárak vagy a KSZR szolgáltatóhelyek. Ehhez képest – némileg meglepő módon – a válaszadók véleménye alapján azt tapasztaltuk, hogy a legnagyobb arányban a tag- és fiókkönyvtárak az akadálymentesítettek, a legkisebb mértékben a városiak. A mintában szereplő városi könyvtárak közül mindössze egyetlen egy vallotta magát részben akadálymentesítettnek. Bizonyos, hogy összefüggés van a könyvtárépületek mérete és a fizikai akadálymentesítettségének mértéke között. Egy kisebb, egyszintes épületben sok esetben egy kerekesszékes feljáró is jelentős akadálymentesítésnek tekinthető. Éppen ennek fényében meglepő, hogy a mintában szereplő KSZR-es szolgáltatóhelyek közül mindössze hat jelezte, hogy részben vagy egészben akadálymentes a bejutás és az épületen belüli mozgás.

A múzeumi területért felelős kutatócsoport jelezte, hogy jó eséllyel félreérthették a kérdőívet kitöltők az akadálymentesség feltételeit, ezért hozzájuk hasonlóan mi is kielemeztük az egyes akadálymentes eszközök meglétére vonatkozó válaszokat. Az eredmények máris cáfolják az előző kérdésben született negatívabb eredményeket.

Akadálymentes eszközök	mosdó	rámpa	látogatórányítói rendszer	tapintható térkép	hangos térkép	piktogram	indukciós hurok	lift	korlátlift	vezetősáv	homleap	infor-mációs anyagok	jelolmács
Fővárosi és nemzeti	50%	50%	50%	-	-	50%	-	50%	50%	-	-	50%	50%
Megyei hatókörű városi könyvtár	89%	83%	17%	6%	28%	61%	50%	50%	6%	28%	89%	28%	28%
Városi könyvtár	67%	67%	16%	4%	1%	25%	16%	16%	13%	13%	27%	-	3%
Községi könyvtár	63%	68%	11%	5%	-	11%	4%	3%	5%	10%	10%	-	-
KSZR szolgáltatóhely	43%	47%	5%	1%	1%	4%	3%	5%	38%	5%	4%	1%	1%
Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	43%	51%	-	-	-	9%	-	6%	23%	3%	43%	3%	3%
Összesen	48%	52%	6%	2%	1%	7%	4%	6%	31%	6%	10%	1%	1%

21. sz. táblázat: A különböző akadálymentesített eszközökkel rendelkező könyvtárak aránya [N=451]

Olyan létfontosságú akadálymentes eszközökből, mint a számukra kialakított mosdók (48%), rámpák (52%), korlátlifték (31%) jóval több áll a könyvtárak rendelkezésére, mint ahogyan a kérdőívet kitöltők jelezték akadálymentességi önértékeléseikben. Ezen alapeszközök meglétében az előző kérdésben igen rossz arányokat elérő önálló intézmények (megyei, városi, községi) valójában igen szép számokat tudnak felmutatni az akadálymentesség területén. Lehet, hogy az intézményvezetők kevésnek gondolták csupán ezeknek az alapeszközöknek a meglétét.

Összességében azonban kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a könyvtárak és szolgáltatóhelyeik akadálymentesítése továbbra is sürgető, és nagyon sok intézményt érintő kérdés, mivel a pozitívabb eredmények ellenére a magyar könyvtárak több mint felében – különös tekintettel a kistélepülési intézményekre – még megoldatlan kérdés az akadálymentesség.

Infokommunikációs akadálymentesítés

Az infokommunikációs akadálymentesítés tekintetében valamivel optimistábbak lehetünk. A fentihez hasonló skálán kellett az intézményeknek elhelyezniük a saját maguk által üzemeltetett webes felületeket.

	Megyei hatókörű városi könyvtár		Városi könyvtár		Községi könyvtár		KSZR szolgáltatóhely		Tagkönyvtár, fiókkönyvtár	
	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%	darab	%
Igen, teljes mértékben	7	39%	13	19%	5	7%	25	10%	5	14%
Igen, részben	10	56%	27	40%	26	36%	47	18%	14	40%
Nem	1	6%	27	40%	42	58%	184	72%	16	46%
Összesen	18	100%	67	100%	73	100%	256	100%	35	100%

22.sz. táblázat: Akadálymentesített könyvtári webes felületek státusza könyvtártípusonként (N=451)

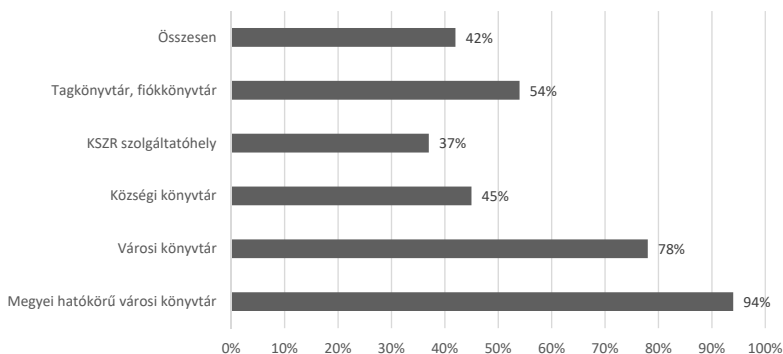
A városi intézmények (megyei hatókörű városi könyvtárak és városi könyvtárak) webes felületeinek már több mint fele legalább részben akadálymentesített infokommunikációs szempontból. Ugyanez a helyzet a tag-, illetve fiókkönyvtárakkal kapcsolatban. Ezeknek az esetében fontos felhívni a figyelmet arra, hogy jellemzően nem rendelkeznek saját önálló webes megjelenéssel, hanem a központként funkcionáló megyei hatókörű városi könyvtárak vagy városi könyvtárak honlapján található meg a tagintézménnyel kapcsolatos információk.

A községi könyvtárak és KSZR szolgáltatóhelyek közül nagyon kevesen (7, illetve 10%) nyilatkozták, hogy teljes mértékben akadálymentesített az oldaluk, és az intézmények több mint felének az esetében egyáltalán nem az.

Tekintettel arra, hogy a könyvtárak mind több szolgáltatásukat teszik elérhetővé az interneten keresztül, az információhoz való egyenlő hozzáférés érdekében nagy szükség lenne rá, hogy mind több intézmény esetében megjelenjen az akadálymentesítés szempontja.

Hátrányos helyzetűek esélyegyenlőségének támogatása

A kérdőívben rákérdeztünk arra, hogy az elmúlt öt évben a kitöltő könyvtár rendelkezett-e a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítése érdekében programmal, szolgáltatással, foglalkozással.

4. sz. ábra: Hátrányos helyzetűek esélyegyenlőségét támogató programok megléte könyvtártípusonként (N=451)

Súlyozott átlag (42%) szerint számolva a hazai könyvtáraknak alig kevesebb mint fele nyújtott a fenti feladatkörbe illő foglalkozást. Itt is megfigyelhető, hogy minél nagyobb egy könyvtár, annál inkább szerepet vállal ezen a területen is. A kérdést megfordítva viszont elszomorító tény, hogy a hazai könyvtári intézmények több mint felében gyakorlatilag nem segítik a hátrányos helyzetű csoportokat. A kérdőívben a könyvtárak 14 (plusz egyéb) hátrányos helyzetű csoporthoz való kapcsolatát vizsgáltuk: romák, további nemzetiség, bevándorlók, fogyatékkal élők, hátrányos helyzetű nők, kisgyermekes anyák, nagycsaládosok, munkanélküliek, mélyszegénységben élők, hajléktalanok, idősek, szenvedélybetegek, tartós betegséggel küzdők, LMBTQ (transzneműség, heteroszexuálistól eltérő szexuális orientáció). Az egyik kategória szabadon kitölthető volt, amennyiben a kínálat nem volt megfelelő a lokális hátrányos helyzetű csoportok jellemzésére.

A várakozásoknak megfelelően a felmérésből egyértelműen kiderül, hogy bevándorlók és LMBTQ mint hátrányos helyzetű csoportok gyakorlatilag semmilyen szerepet nem játszanak a könyvtárak életében.

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Megyei	Városi	Községi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdőzet kvt.
romák	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	56%	18%	5%	3%	9%	8%
		költségvetés	6%	1%	1%	-	3%	1%
		önkormányzati forrás	-	6%	1%	4%	-	3%
		egyéb forrás	-	3%	3%	3%	-	2%
		nem tudja	6%	16%	19%	14%	9%	14%
	Segítő, támogató	pályázat	39%	10%	3%	2%	6%	5%
		költségvetés	17%	7%	5%	1%	-	3%
		önkormányzati forrás	-	4%	1%	2%	-	2%
		egyéb forrás	-	1%	4%	1%	-	2%
		nem tudja	6%	21%	19%	13%	9%	15%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		22%	36%	14%	23%	23%	23%
Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	10%	30%	26%	20%	23%	
további nemzetiségek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	33%	6%	-	-	-	2%
		költségvetés	22%	7%	3%	1%	-	3%
		önkormányzati forrás	6%	4%	1%	2%	-	2%
		egyéb forrás	17%	1%	-	-	-	1%
		nem tudja	6%	25%	22%	16%	11%	18%
	Segítő, támogató	pályázat	17%	1%	-	-	-	1%
		költségvetés	-	1%	-	-	-	-
		önkormányzati forrás	6%	1%	1%	-	-	1%
		egyéb forrás	11%	-	-	1%	-	1%
		nem tudja	-	24%	21%	15%	9%	16%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		11%	21%	8%	9%	9%	10%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	36%	42%	43%	34%	39%

23. sz. táblázat: Romákat és további nemzetiségeket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

A romák esélyegyenlőségének támogatása leginkább a megyei hatókörű városi könyvtárakban mutatkozik meg, ahol az intézmények 56%-ánál pályázati forrásból tudnak ismeretterjesztő-szórakoztató programokat biztosítani számukra. Segítő, támogató programokra a megyei könyvtárak 39%-a tud pályázni, 17%-uk saját költségvetésből is meg tudja oldani, 22%-uk jelezte, hogy nincs lehetőségük a romák támogatására. A városi könyvtárak és a még kisebb intézmények esetében már koránt sincs ennyi lehetőség. Ez a tendencia a többi hátrányos helyzetű csoportnál is egyértelműen látszik. A legnagyobb arányban a (csupán 18%) városi könyvtárak tudnak pályázati pénzt szerezni ismeretterjesztő/szórakoztató programokra. Sokkal többen (kb. 20-22%) jelezték azt vissza, hogy nincs lehetőségük ilyen akciókra. Érdekeség, hogy a községi könyvtárak 30%-a szerint egyáltalán nincsenek romák a környezetükben. A további nemzetiségek támogatása hasonló arányokat mutat, még kevesebb ráfordított összegekkel. Kiugróan magas (42, illetve 43%) a községi könyvtárak és KSZR szolgáltatóhelyek állítása, miszerint nincsenek további nemzetiségek a közelükben.

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me-gyei	Városi	Köz-ségi	KSZR	Tag/fiók	Összes kért kv.
fogyatékkal élők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	50%	18%	3%	-	6%	6%
		költségvetés	11%	9%	5%	2%	-	4%
		önkormányzati forrás	-	4%	3%	2%	3%	2%
		egyéb forrás	17%	4%	4%	-	9%	3%
		nem tudja	11%	25%	22%	16%	11%	18%
	Segítő, támogató	pályázat	33%	12%	1%	-	3%	4%
		költségvetés	22%	4%	3%	1%	3%	3%
		önkormányzati forrás	-	1%	-	1%	-	1%
		egyéb forrás	6%	3%	7%	2%	-	3%
		nem tudja	11%	24%	23%	15%	11%	17%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		6%	22%	22%	20%	20%	20%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		6%	10%	21%	32%	14%	24%

24. sz. táblázat: Fogyatékkal élőket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me- gyei	Vá- ro- si	Közsé- gi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdezett kvt.	
tartós betegséggel küzdők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	11%	4%	-	-	-	1%	
		költségvetés	22%	4%	1%	1%	6%	3%	
		önkor- mányzati forrás	-	-	-	-	-	-	
		egyéb forrás	11%	-	4%	1%	3%	2%	
		nem tudja	6%	24%	23%	17%	11%	18%	
	Segítő, támogató	pályázat	11%	4%	-	-	-	1%	
		költségvetés	11%	4%	-	-	-	2%	
		önkor- mányzati forrás	-	-	-	-	-	-	
		egyéb forrás	-	-	3%	1%	-	1%	
		nem tudja	6%	24%	22%	16%	11%	18%	
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		39%	37%	25%	20%	17%	24%	
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		6%	16%	23%	32%	17%	26%	
	szenvédélybetegek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	6%	3%	3%	-	3%	2%
			költségvetés	-	1%	-	1%	-	1%
önkor- mányzati forrás			-	1%	-	1%	-	1%	
egyéb forrás			-	-	-	-	-	-	
nem tudja			6%	28%	23%	16%	11%	18%	
Segítő, támogató		pályázat	6%	3%	-	1%	3%	1%	
		költségvetés	6%	-	-	-	-	-	
		önkor- mányzati forrás	-	1%	-	-	-	-	
		egyéb forrás	-	1%	1%	-	-	1%	
		nem tudja	6%	27%	19%	16%	11%	17%	
Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok			67%	36%	29%	20%	29%	26%	
Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben			11%	22%	23%	34%	14%	28%	

25. sz. táblázat: Tartós betegeket és szenvédélybetegeket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

A fogyatékkal élők esetében újfent a megyei hatókörű városi könyvtárak nyújtják a legtöbb támogatást. Az intézmények fele tud pályázni ismeretterjesztő, szórakoztató programokra, 33%-uk támogató, segítő akciókra. 17%-uk egyéb forrásból is képes biztosítani a fogyatékkal élők szórakoztatását, művelődését, míg 22%-uk saját költségvetésből tud hozzájárulni a megsegítésükhöz. Kisebb könyvtárakból legnagyobb értékben (20% körül) azt válaszolták vissza, hogy tudomásuk van arról, hogy élnek a közelükben fogyatékkal élők, de nincs lehetőségük a megsegítésükre. A KSZR szolgáltatóhelyek 32%-a szerint nincsenek a környezetükben fogyatékkal élők. A szenvedélybetegségben és tartós betegségben szenvedők esetében kijelenthető, hogy a könyvtárak többnyire nem tudnak segítő szolgáltatásokat nyújtani. A megyeszékhelyeken nagyon nagy arányban (67%) megmutatkozik, hogy a könyvtárosok ismerik a környezetükben élő szenvedélybetegek problémáit, de sajnos nincs lehetőség a segítségnyújtásra. A városi könyvtárak 36%-a nyilatkozott hasonlóképpen, de a kisebb intézményekben is 20-29%-os arányban figyelhető meg ez a jelenség.

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me-gyei	Vá-ro-si	Köz-ségi	KSZR	Tag/fiók	Összes kérdezett kvnt.
nők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	33%	12%	3%	-	6%	4%
		költségvetés	22%	6%	3%	2%	6%	4%
		önkormányzati forrás	-	1%	3%	5%	3%	4%
		egyéb forrás	6%	9%	4%	4%	3%	4%
		nem tudja	6%	22%	19%	15%	11%	16%
	Segítő, támogató	pályázat	17%	7%	3%	1%	3%	3%
		költségvetés	-	7%	1%	-	-	2%
		önkormányzati forrás	-	4%	0%	2%	-	2%
		egyéb forrás	-	3%	4%	2%	-	2%
		nem tudja	6%	21%	19%	14%	9%	15%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		39%	31%	34%	35%	31%	34%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	13%	15%	13%	6%	12%

26. sz. táblázat: Nőket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

Hátrányos helyz. es.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me- gyei	Váro- si	Köz- ségi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdezett kvt.	
kisgyermekes anyák	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	33%	12%	1%	1%	-	4%	
		költségvetés	44%	19%	7%	4%	6%	8%	
		önkormányzati forrás	6%	3%	7%	9%	11%	8%	
		egyéb forrás	11%	7%	10%	5%	11%	7%	
		nem tudja	-	19%	19%	12%	6%	13%	
	Segítő, támogató	pályázat	17%	4%	1%	1%	-	2%	
		költségvetés	17%	18%	4%	2%	6%	5%	
		önkormányzati forrás	-	7%	4%	3%	3%	4%	
		egyéb forrás	-	1%	5%	2%	-	2%	
		nem tudja	-	18%	22%	14%	11%	15%	
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		6%	24%	26%	30%	23%	27%	
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	10%	8%	11%	6%	10%	
	nagycsaládosok	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	22%	6%	3%	1%	3%	3%
			költségvetés	17%	9%	4%	2%	6%	4%
önkormányzati forrás			-	3%	1%	5%	3%	4%	
egyéb forrás			22%	7%	10%	1%	9%	5%	
nem tudja			6%	21%	21%	15%	9%	16%	
Segítő, támogató		pályázat	11%	4%	1%	0%	0%	2%	
		költségvetés	6%	3%	1%	1%	3%	2%	
		önkormányzati forrás	-	4%	1%	2%	-	2%	
		egyéb forrás	-	4%	8%	-	-	2%	
		nem tudja	6%	24%	21%	15%	9%	16%	
Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok			33%	37%	34%	35%	31%	35%	
Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben			-	12%	11%	14%	6%	12%	

27. sz. táblázat: Kisgyermekes anyákat és nagycsaládosokat támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me- gyei	Városi	Köz- ségi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdezett kvt.
idősek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	39%	15%	7%	3%	9%	7%
		költségvetés	44%	28%	10%	7%	14%	12%
		önkormányzati forrás	-	10%	14%	14%	11%	13%
		egyéb forrás	-	7%	7%	7%	6%	7%
		nem tudja	6%	12%	14%	10%	6%	10%
	Segítő, támogató	pályázat	11%	9%	3%	1%	-	3%
		költségvetés	33%	15%	7%	2%	6%	6%
		önkormányzati forrás	-	3%	7%	5%	3%	4%
		egyéb forrás	-	6%	7%	4%	-	4%
		nem tudja	6%	18%	14%	13%	9%	13%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		6%	18%	18%	27%	20%	23%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	6%	8%	9%	6%	8%

28. sz. táblázat: Időseket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

A hátrányos helyzetű nők számára is a megyei hatókörű városi könyvtárak nyújtják ismeretterjesztő és szórakoztató programok révén a legtöbb testreszabott szolgáltatást, többnyire pályázati úton (33%) és saját büdzséből (22%). A megkérdezett könyvtárak 31-39%-a esetében újfent nincs lehetőség szolgáltatások megszervezésére, holott ismerik a környék hátrányos nőket sújtó gondjait. E társadalmi csoport hangsúlyos szereplői a kisgyermekes anyák, akik művelődését, szórakoztatását a megyei hatókörű városi könyvtárak számos programja tűzi ki célul, nagy arányban (44%) saját forrásokból megvalósítva. Az idősek számára szervezett foglalkozásokra is hasonló arányban költenek a megyei intézmények saját és pályázati pénzből. Kisebb mértékben célozzák meg programjaikkal a nagycsaládosokat.

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Megyei	Városi	Köz-ségi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdezett kv.	
munkanélküliek	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	28%	9%	10%	2%	3%	5%	
		költségvetés	17%	9%	1%	2%	-	3%	
		önkormányzati forrás	-	1%	4%	2%	-	2%	
		egyéb forrás	6%	9%	1%	2%	-	3%	
		nem tudja	11%	21%	18%	15%	6%	16%	
	Segítő, támogató	pályázat	22%	7%	5%	1%	-	4%	
		költségvetés	6%	7%	1%	1%	3%	2%	
		önkormányzati forrás	-	4%	5%	3%	-	3%	
		egyéb forrás	-	4%	5%	2%	-	2%	
		nem tudja	6%	22%	14%	14%	6%	14%	
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok			39%	24%	25%	30%	43%	30%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben			-	12%	12%	18%	3%	14%
	mélyszegénységben élők	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	17%	4%	1%	1%	3%	2%
			költségvetés	11%	3%	1%	1%	-	2%
önkormányzati forrás			-	-	-	1%	-	1%	
egyéb forrás			-	1%	1%	-	-	1%	
nem tudja			6%	28%	23%	15%	9%	18%	
Segítő, támogató		pályázat	17%	3%	-	1%	-	2%	
		költségvetés	11%	1%	-	-	-	1%	
		önkormányzati forrás	-	-	-	1%	-	1%	
		egyéb forrás	-	1%	0%	1%	-	2%	
		nem tudja	6%	27%	5%	15%	-	17%	
Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok				44%	42%	19%	18%	29%	24%
Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben			11%	18%	25%	33%	17%	27%	

29. sz. táblázat: Munkanélkülieket és mélyszegénységben élőket támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

Hátrányos helyz. cs.	Program, szolgáltatás	Forrás	Me- gyei	Váro- si	Köz- ségi	KSZR	Tag/ fiók	Összes kérdezett kvt.
hajléktalanok	Ismeretterjesztő, szórakoztató	pályázat	6%	-	-	-	-	-
		költségvetés	-	-	-	-	-	-
		önkormányzati forrás	-	-	-	-	-	-
		egyéb forrás	-	-	-	-	-	-
		nem tudja	11%	28%	23%	16%	11%	19%
	Segítő, támogató	pályázat	6%	-	-	-	-	-
		költségvetés	6%	3%	-	-	-	1%
		önkormányzati forrás	-	-	-	-	-	-
		egyéb forrás	-	-	-	-	-	-
		nem tudja	11%	25%	22%	16%	11%	18%
	Nincs ilyen program, de vannak a környezetben ilyen csoportok		72%	13%	5%	2%	17%	8%
	Nincs ilyen hátrányos helyzetű csoport a környezetben		-	45%	49%	52%	26%	46%

30. sz. táblázat: Hajléktalanokat támogató programok aránya könyvtártípusonként (N=451)

Munkanélküliek esetében a könyvtárak többnyire ismeretterjesztő-tájékoztató programokkal készülnek, legnagyobb arányban természetesen itt is a megyei intézmények képviselik magukat: 28% pályázati pénzt fordítanak e célra. Támogató-segítő foglalkozásra kiugró arányban szintén a megyei hatókörű városi könyvtáraknak van lehetőségük pályázati pénzből (22%). A KSZR szolgáltatóhelyek 43%-a szerint nem áll módjukban könyvtári szolgáltatásokkal támogatni a munkanélkülieket, holott ez égető problémát jelent a településnek. Hasonló tendenciát tapasztalhatunk a mélyszegénységben élők esetében, itt azonban a nagy könyvtárak (megyei 44%, városi 42%) jelezték vissza az erre célra fordítható programok hiányának meglétét. A hajléktalanprobléma egyértelműen a megyeszékhelyek könyvtárait sújtja. 72%-uk jelezte vissza az ezt kezelő program, szolgáltatás hiányát, miközben a kisebb könyvtárak (kivéve a tag- és fiókkönyvtárak) közel fele szerint nincsenek otthontalanok a környéken.

3.9. Összegzés

A múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérésében kapott könyvtári adatok részletes elemzésével választ kaphattunk arra, hogy intézményrendszerünk mennyiben tekinthető beágyazottnak a helyi társadalomban a társadalmiasítás, önkéntesség és esélyegyenlőség területein. Az adatok végső értelmezése csak a másik két szakterülettel való összevetésben lesz igazán megvalósítható. Az adatok alapján a fő konklúziónk, hogy a könyvtárak egy rendkívül gyorsan változó környezetben is képesek reflektálni a használók explicit módon megfogalmazott vagy csak látens módon jelentkező igényeire. Különösen az önkéntesség és a fizikai akadálymentesítés területein van tér olyan jelentős előrelépésre, amely a társadalmi beágyazódás mértékének radikális javítását eredményezheti. A hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítésében is van hová fejlődni a könyvtáraknak. Gyakorlatilag a hagyományosan támogatott ilyen irányú csoportok (idősek, kisgyermekes anyák, kisebb mértékben a romák) részesülnek nagyobb figyelemben a könyvtár részéről, míg a mélyszegény, hajléktalan és valamilyen súlyosabb betegségben szenvedő emberek támogatása elsorvad. A kutatás legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy sikerült számszerűsíteni olyan jellemzőket, amelyek eddig kiestek a vizsgálódásaink köréből, és amelyek a későbbiekben felhasználhatók lesznek a szakterület stratégiai szintű fejlesztésének támogatására.

3.10. Irodalom

1997. évi. CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>.
- Elbert, Monika – Fuegi, David – Lipeikaite, Ugne (2012) Perceptions of public libraries in Africa. *Ariadne. Web magazine for Information Professionals*. 68. sz. <http://www.ariadne.ac.uk/issue68/elbert-et-al;>
- Fehér Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle. *Könyvtári Figyelő*, 2002. 3. sz. 367-428. p.; Tóth Gyula: Könyvtári ellátórendszer működtetése aprófalvas megyékben. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1998. 11. sz.
- Fehér Miklós: Könyvtári szolgáltatóhely közösségi szerepben. *Könyvtári Figyelő*, 2013. 1. sz. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_009-032.pdf.
- Gyakorlati útmutató Intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez szerk. Csordás Izabella. Szerzők: Arapovics Mária et al. Budapest, Cselekvő Közösségek Projekt, 2017.
- Huysmans, Frank – Oomes, Marjolein (2013) Measuring the public library's societal value: A methodological research program. *IFLA Journal*, 39. köt. 2. sz.

- 168-177. p. http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-39-2_2013.pdf;
- Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. 6-19. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf.
- Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. 6-19. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf.
- Ramháb Mária: Új kultúrákövetítő modell a kistelepüléseken - A Bács-Kiskun megyei Könyvtárellátási Szolgáltatás Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 2007. (54. évf.) 5. sz. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4710&issue_id=482.html.
- Rosenfeldt, Debra – Tyquin, Damian (2005) Libraries/Building/Communities. The vital contribution of Victoria’s public libraries – A research report for the Library Board of Victoria and the Victorian Public Library Network. Executive Summary State Library of Victoria http://www2.slv.vic.gov.au/pdfs/aboutus/publications/lbc_execsumm.pdf.
- Skaliczki Judit: Esélyteremtés, hozzáférés, minőségi szolgáltatások: félidőben a hazai könyvtárügy stratégiája. 2006. (53. évf.) 1. sz. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/print.html?id=4276&issue_id=468.html.
- Szinger Veronika: Játsszunk, rajzoljunk, hallgassunk együtt mesét! Olvasásnépszerűsítő könyvtári program óvodásoknak és kisiskolásoknak. Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2017. 6. sz. <http://ki2.oszk.hu/3k/2017/06/jatsszunk-rajzoljunk-hallgassunk-egyutt-meset-olvasasnepszerusito-konyvtari-program-ovodasoknak-es-kisiskolasoknak/#more-9027>.
- Vakkari, Pertti - Aabø, Svanhild - Audunson, Ragnar - Huysmans, Frank - Oomes, Marjolein (2014) Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands Journal of Documentation, 70. évf., 5. sz. 927 – 944. p.;
- Vidra Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1988.

4. A muzeális intézmények reprezentatív felmérésének eredményei

Arapovics Mária – Szu Annamária – Németh Lilla

Bevezetés

A múzeumi szakterületen a Központi Statisztikai Hivatal a kulturális intézmények kötelező adatszolgáltatása keretében információt nyújt a múzeumok alaptevékenységéről, de ennek nem kifejezett célja a közösségi szerepvállalással kapcsolatos adatok gyűjtése. Kutatási előzménynek tekinthető, hogy az SZNM Múzeumi Oktatási és Módszertani Központja (MOKK) korábbi kiemelt projektje³¹ keretében négy országos alapkutatást végzett el, amelyek közül az „Országos múzeumpedagógiai adatbázis létrehozása” tematika keretében egy országos reprezentatív kutatás feltérképezte a hazai múzeumpedagógia akkori helyzetét és fejlesztési irányainak lehetőségeit.³² A kutatás közvetlen előzményének tekinthetők a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ a „TÁMOP-7.2.1-11/K-2014-0001 Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program tervezésének és szakmai-módszertani megalapozásának támogatása a program eredményességének növelése érdekében” című pályázat keretében a nagyobb támogatási keretű, vagy társadalmi kihatású EFOP konstrukciókat megalapozó tanulmányok.³³

A jelen reprezentatív kutatás célja, hogy a kulturális intézmények szakembereinek válaszai alapján feltárja az intézmények társadalomban betöltött szerepét. A múzeumi szakterületen erre vonatkozó részletes és reprezentatív kutatásra korábban még nem került sor, ezért az eredmények különösen fontos forrásként szolgálnak ahhoz, hogy meghatározza a fejlődés irányait a 2017 nyarán módosított 1997. évi CXL. törvény társadalmi szerepvállalásra vonatkozó újabb alapelveinek teljesítéséhez.

31 „Múzeumok Mindenkinek” Program – Múzeumok oktatási-képzési szerepének erősítése – Központi módszertani fejlesztés, TÁMOP-3.2.8/A-08-2008-0002.

32 Káldy Mária – Kárpáti Andrea – Szirmai Anna Linda: Helyzetkép és perspektívák. Múzeumpedagógia Magyarországon 2008-2009. Múzeumi Iránytű 6. (szerk. Dr. Bereczki Ibolya – Ságghi Ilona) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010.

33 A múzeumi terület tanulmányai: <http://mokk.skanken.hu/teszt-almenupont-01.html> (Arapovics Mária: Közösségi művelődés, önkéntesség, iskolai közösségi szolgálat az országos múzeumokban, Patkó Györgyi: Tanulmány a nemzetközi közösségfejlesztési tapasztalatokról és azok adaptálási lehetőségeiről, Nagy Magdolna - Módli Éva: Múzeumok és közösségeik - Kutatási eredmények, Dúll Andrea: Hogyan lesz a múzeum közösségi hely? Környezetpszichológiai alapvetés, A hazai múzeumok társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos jó gyakorlatok példatára, Nemzetközi jó gyakorlatok feltárása).

4.1. A muzeális intézmények módszertana

Mintaválasztás

A „Kulturális intézményrendszer reprezentatív felmérése” (KIRF) mintájának meghatározásakor azokat a muzeális intézményeket jelöltük meg, amelyek a 2015. évi Kulturális statisztikában (OSAP1444) adatot szolgáltatottak. A muzeális intézmények 2015. évi statisztikai adatszolgáltatása szerint a 738 adatszolgáltató intézményből 713 volt működő státuszú. Ebből a 148 „múzeum” szakmai besorolású intézmény 70,3%-a (104 db) található a konvergencia régiókban, míg 29,7% (44 db) a Közép-Magyarországi régióban. A „muzeális” besorolású intézmények esetében ez a százalékos arány 80,7% (456 db), valamint 19,3% (109 db).

A muzeális intézményrendszer szakmai besorolási struktúrája alapvetően meghatározza jellegét, mert adott múzeum szakmai besorolása az alaptevékenységekkel, humán erőforrással, szolgáltatásokkal kapcsolatos minimum elvárást követel meg. A szakmai besorolási típusok esetében területi és településmérethez kapcsolódó sajátosságok is kimutathatók.

Az 1997. évi CXL. törvény szerint a muzeális intézmény szakmai besorolása szerint hét típusú lehet, azaz: országos múzeum (OM), országos szakmúzeum (OSzM), megyei hatókörű városi múzeum (MVHM), területi múzeum (TerM), tematikus múzeum (TemM), közérdekű muzeális gyűjtemény (KMGy) és közérdekű muzeális kiállítás (KMK).

Az országos múzeumok a Szabadtéri Néprajzi Múzeumon kívül a fővárosban található és a Budapesti Történelmi Múzeumon kívül állami fenntartásban vannak. A legtöbb országos szakmúzeum alapítványi vagy állami fenntartású, főként a fővárosban és Pest megyében lelhető fel. A megyei hatókörű városi múzeumok Komárom-Esztergom megyét és Pest megyét kivéve a megyeszékhelyen látnak el feladatokat és fenntartójuk székhelytelepülésük önkormányzata. A működő területi múzeumok közül 2015-ben 3 székhelye a fővárosban, 8 megyei jogú városban, 56 városban, 2 községben volt, fenntartójuk rendszerint székhelytelepülésük önkormányzata, az országos múzeumok tagintézményei esetében pedig az állam. A tematikus múzeumok mind földrajzi elhelyezkedésüket, mind pedig fenntartójukat tekintve vegyes képet mutatnak, utóbbi esetében az állami és az önkormányzati fenntartás a legjellemzőbb. Hazánkban a legnagyobb számban a közérdekű muzeális gyűjtemények és a közérdekű muzeális kiállítások működnek, földrajzi elhelyezkedésük eltérő és fenntartóik alapján is többféle típusba sorolhatók.

Ezért rétegzett mintavételt határoztunk meg, melynek szempontja a szakmai besorolás szerinti elkülönítés. A válaszadók aránya így annyiban módosult az országos statisztikai adatokhoz képest, hogy a nagyobb intézmények mindegyikét be terveztük vonni a felmérésbe.

KIRF		Muzeális intézmények	OSAP (db)
TERVEZETT (db)	TÉNYLEGES (db)		
14	11	országos múzeumok (OM)	14
17	16	országos szakmúzeumok (OSzM)	17
19	16	megyei hatókörű városi múzeumok (MHVM)	19
54	51	területi múzeumok (TerM)	68
30	20	tematikus múzeumok (TemM)	30
61	64	közérdekű muzeális gyűjtemény (KMGy)	153
82	83	közérdekű muzeális kiállítóhely (KMK)	412
277	261	Összesen	713

1. sz. táblázat: A mintavétel alapján a kutatásba bevont intézmények tervezett és megvalósult száma szakterületi bontásban, összehasonlítással a 2015. évi statisztikai intézményadatokkal

Az ismertetett szempontok alapján 261 muzeális intézményt kérdeztünk meg a felmérés során, amely a 2015-ben adatot szolgáltató, működő státuszú magyarországi muzeális intézményeknek a 36,6%-át teszi ki.

Adatgyűjtés és adattisztítás

Az adatok felvételére 2017 nyarán került sor a Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás projekt keretén belül. A kérdezőbiztosi feladatokat a konvergencia régió kivül a projekt országos hálózatában aktív kulturális közösségfejlesztő mentorok végezték el, a Budapesten és Pest megyében található muzeális intézmények adatait az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. munkatársai gyűjtötték össze.

Az adatokat Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) elemző program segítségével az NMI NKft. munkatársai készítették, majd az adattisztítást a Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központjának a projektben működő kutató-fejlesztő csoportja végezte el Microsoft Excel és PSPP program segítségével.

Az eredmények bemutatásánál alapelveként vettük, hogy ne lehessen az egyedi válaszokra visszakövetkeztetni.

4.2. Demográfiai adatok

A felmérésünkbe bevont intézményi képviselők esetében törekedtünk arra, hogy a muzeális intézmény és a szakterület tevékenységére rálátó személy vegyen részt a felmérésben. Pozitív eredményként értékeljük, hogy kutatásunk kérdéseire rendszerint az intézmény vezetője vagy más vezető beosztású munkatársa válaszolt, így nem meglepő, hogy felsőfokú szintű a válaszadók 90%-ának a legmagasabb iskolai végzettsége. Tapasztalt múzeumi szakemberek vettek részt a kutatásban, hiszen csaknem 50%-uk több mint 10 éve dolgozik az intézményénél. A válaszadók nemét tekintve kétharmaduk nő, életkoruk szerint pedig közel 55% az 50 év alatti korosztályba tartozik.

Földrajzi jellemzők

A mintaválasztásnak megfelelően a kutatásban részt vevő intézmények földrajzi elhelyezkedését tekintve mind regionális, mind pedig megyei megoszlásban közel arányosak a 2015. évi kulturális statisztikában (OSAP) szereplő adatokkal. Pest megye és Budapest alig 4%-kal magasabb aránya a rétegzett mintavétel miatt alakult ki. A minta kiválasztása során törekedtünk a megyei arányok tartására is, az adatfelvétel során azonban – a válaszadói hajlandóságra való tekintettel – kis mértékben módosítani kellett a területi eloszlás arányain. A résztvevő intézmények területi és számszerű sajátosságait a 2. sz. táblázat mutatja be részletesen.

KIRF		Megye	OSAP	
%	db		db	%
3,5%	9	Bács-Kiskun	43	6,0%
4,2%	11	Baranya	39	5,5%
5,4%	14	Békés	40	5,6%
6,9%	18	Borsod-Abaúj-Zemplén	55	7,7%
4,2%	11	Csongrád	33	4,6%
3,5%	9	Fejér	35	4,9%
5,4%	14	Győr-Moson-Sopron	49	6,9%
4,6%	12	Hajdú-Bihar	30	4,2%
3,5%	9	Heves	31	4,4%
4,2%	11	Jász-Nagykun-Szolnok	20	2,8%
3,0%	8	Komárom-Esztergom	18	2,5%
1,9%	5	Nógrád	12	1,7%
25,3%	66	Pest (és Budapest)	153	21,5%
4,6%	12	Somogy	27	3,8%
3,8%	10	Szabolcs-Szatmár-Bereg	21	3,0%
3,8%	10	Tolna	27	3,8%
5,4%	14	Vas	31	4,4%
4,6%	12	Veszprém	36	5,0%
2,3%	6	Zala	13	1,8%
	261	Összesen	713	

2. sz. táblázat: A múzeumi statisztikában szereplő és kutatásban résztvevő intézmények területi megoszlásának összehasonlítása

4.3. A vizsgált intézmények jellemzői

A kutatásban részt vevő intézmények reprezentálják a hazai a muzeális intézmények jellemzőit, ezért a több kérdési blokkban adott válaszok alapján következtethetünk a múzeumok sajátosságaira.

Szakmai besorolás

Ahogy a minta kiválasztásakor részletesen bemutattuk, a reprezentatív felmérésben 11 országos múzeum, 16 országos szakmúzeum, 16 megyei hatókörű városi múzeum, 51 területi múzeum, 20 tematikus múzeum, 64 közérdekű muzeális gyűjtemény és 83 közérdekű muzeális kiállítóhely besorolású intézmény vett részt.

Muzeális intézmények (MI)	Lekérdezett
országos múzeumok (OM)	11
országos szakmúzeumok (OSzM)	16
megyei hatókörű városi múzeumok (MHVM)	16
területi múzeumok (TerM)	51
tematikus múzeumok (TemM)	20
közérdekű muzeális gyűjtemény (KMGy)	64
közérdekű muzeális kiállítóhely (KMK)	83
Összesen	261

3. sz. táblázat: A kutatásban lekérdezett muzeális intézmények száma

A muzeális intézmények fenntartó szervezet típusai

A kutatásban részt vevő muzeális intézmények fenntartóinak csaknem ugyanazokat a kategóriákat határoztuk meg, mint ami a kulturális statisztikában szerepel, kiegészítettük azonban a kisebbségi önkormányzat fenntartói kategóriájával. A 4. sz. táblázat összehasonlításban mutatja, hogy a lekérdezett muzeális intézmények fenntartóinak aránya közel azonos a kulturális statisztikában szereplőével: csaknem kétharmaduknak települési vagy kerületi önkormányzat, közel egyötödének pedig központi költségvetés, illetve az állam a fenntartója. A megyei, fővárosi önkormányzat és a települési, kerületi önkormányzat kategóriákat fővárosi és vidéki helyszín szerint tovább bontottuk a táblázatban.

KIRF		Fenntartó	OSAP 2015	
%	db		db	%
17,6%	46	központi költségvetés, állam	122	17,1%
0,0%	0	megyei önkormányzat	0	0,0%
0,8%	2	fővárosi önkormányzat	6	0,8%
59,0%	154	települési önkormányzat	427	59,9%
2,7%	7	kerületi önkormányzat	19	2,7%
2,3%	6	kisebbségi önkormányzat	n.a.	0,0%
6,1%	16	gazdasági szervezet	40	5,6%
3,4%	9	egyház	30	4,2%
0,4%	1	alapítvány	34	4,8%
1,5%	4	egyéb	35	4,9%
0,4%	1	nincs válasz	0	0,0%
	261	Összesen	713	

4. sz. táblázat: A kutatásban szereplő muzeális intézmények fenntartói összehasonlítva a 2015. évi múzeumi statisztika működő intézményeinek fenntartóival

Működési forma

Az országos reprezentatív kutatásunkban részt vevő intézmények aránya lényegében megegyezik az OSAP statisztikai adataiban megjelenő arányokkal. A kutatásban szereplő muzeális intézmények fele a fenntartótól önálló költségvetési szervként működik, egyharmaduk a fenntartótól nem önálló, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet. Jóval kisebb a nonprofit gazdasági társaság (7,3%) vagy civil szervezet (4,5%) formájában létező muzeális intézmények aránya. A legkevesebben a fenntartótól önálló egyházi jogi személyként üzemelnek, arányuk nem éri el a 2%-ot. A szintén kisarányú egyéb fenntartók csoportjába tartoznak többek között a magánszemélyek is.

Közművelődési megállapodás

Az országos statisztikai adatszolgáltatás alapján nem rendelkezünk adatokkal a muzeális intézmények közművelődési megállapodásaira vonatkozóan. A felmérést megelőzően azt feltételeztük, hogy a múzeumokra rendszerint nem jellemző, hogy rendelkeznek a települési önkormányzattal kötött közművelődési megállapodással. Jelen felmérés azonban azt mutatja, hogy a válaszadó intézmények egyötödének (20,3%) van közművelődési megállapodásra vonatkozó dokumentuma.

Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy egyre nagyobb számban fordul elő az összevont feladatellátás a településeken, így minduntalan nő az integrált intézmények száma hazánkban, másrészt azt tapasztaltuk, hogy a válaszadók fenntartói

között 62%-os arányban vannak jelen a települési, illetve a kerületi önkormányzatok, és a muzeális intézmények vélhetően a fenntartójukkal kötöttek megállapodást.

Munkavállalók

Az intézmények nagyságára a foglalkoztatási adatok is utalnak. A munkavállalókat tekintve a válaszadó muzeális intézmények egyharmadának 4-10 fő, és ugyanennyinek több mint 10 fő főállású munkavállalója van, egyhatoduknak viszont csak 1 fő. 2 intézményben egyáltalán nincs főállású munkavállaló. Szintén magas azon intézmények száma, ahol több szakmai végzettséggel rendelkező munkavállalót foglalkoztatnak főállásban. A részmunkaidős munkavállalók száma és aránya valamelyest alacsonyabb a muzeális intézményekben. Jellemzően 1-2 főt foglalkoztatnak így. Közülük szintén nagy számban vannak szakmai végzettséggel rendelkezők.

4.4. Intézményi partnerségek

Minden kulturális intézmény számára fontos, hogy széles partnerségi kapcsolatokkal rendelkezzen, tagja legyen helyi és szakmai hálózatoknak. Meghatározó ez az intézmény helyi beágyazódásában, elfogadottságában és abban is, hogy a településen betöltött egyedi helyét és szerepét megtalálja, vagy újrafogalmazza. A települési érdeket tekintve a helyi identitás megőrzése és erősítése, valamint a helyi társadalom kulturális eszközökkel történő fejlesztése mellett a muzeális intézmények számára azért is fontos, hogy részt vegyenek a helyi közösség életében, mert ezzel segíthetik a település stratégiai céljainak teljesülését és növelhetik annak kulturális elismertségét.³⁴

Jelen kutatásból a muzeális intézmények legfontosabb együttműködő partnerei közül a helyi, települési partnerségek voltak fókuszban. A válaszokból múzeumi szemszögből kapunk információt, tehát a múzeumi szakember hogy látja intézménye kapcsolatait és kiket tart legfontosabb együttműködő partnereinek. Az első kérdéskör a múzeum partnerségi hálójának összetételére keres választ, míg a második blokkban a legfontosabb kapcsolataik vannak fókuszban. Az értékeléssel egy országos múzeumi stakeholder elemzés rajzolódik ki, bemutatva a múzeum számára legfontosabb érintettek körét. Az érintettek befolyásolják az intézmény lehetőségeit, tevékenységét és alapvető stratégiáját is.

34 Nagy Magdolna: 2018 Múzeumok és közösségeik – egy kutatás margójára. In: Arapovics Mária – Bereczki Ibolya – Nagy Magdolna (szerk.): Múzeumi Iránytű 13. 51.

Az együttműködő partnerek jellege, az együttműködések száma és tartalma

Szakmai hálózati tagság

A muzeális intézmények szakmai szervezetekben, szakmai hálózatokban való tagsága lehetőséget biztosít partnerségek kialakítására. Ezért megkérdeztük az intézményeket, hogy tagjai-e szakmai szervezeteknek vagy hálózatoknak. A muzeális intézmények fele azt jelezte, hogy tagjai valamely szakmai hálózatnak. Ezek több mint fele egy hálózat tagja, több mint egyötödük kettő hálózaté. A válaszadóknak lehetőségük volt azt is jelezni, ha többféle intézményi tagsággal rendelkeztek. Nagyjából azonos számban (14 és 16 db) vannak azok, akik három, illetve négy vagy több hálózat tagjai.³⁵

51,3%	Szakmai hálózat tagja	134 db
56,7%	1 darabnak	76 db
20,9%	2 darabnak	28 db
10,5%	3 darabnak	14 db
11,9%	4 vagy több darabnak	16 db

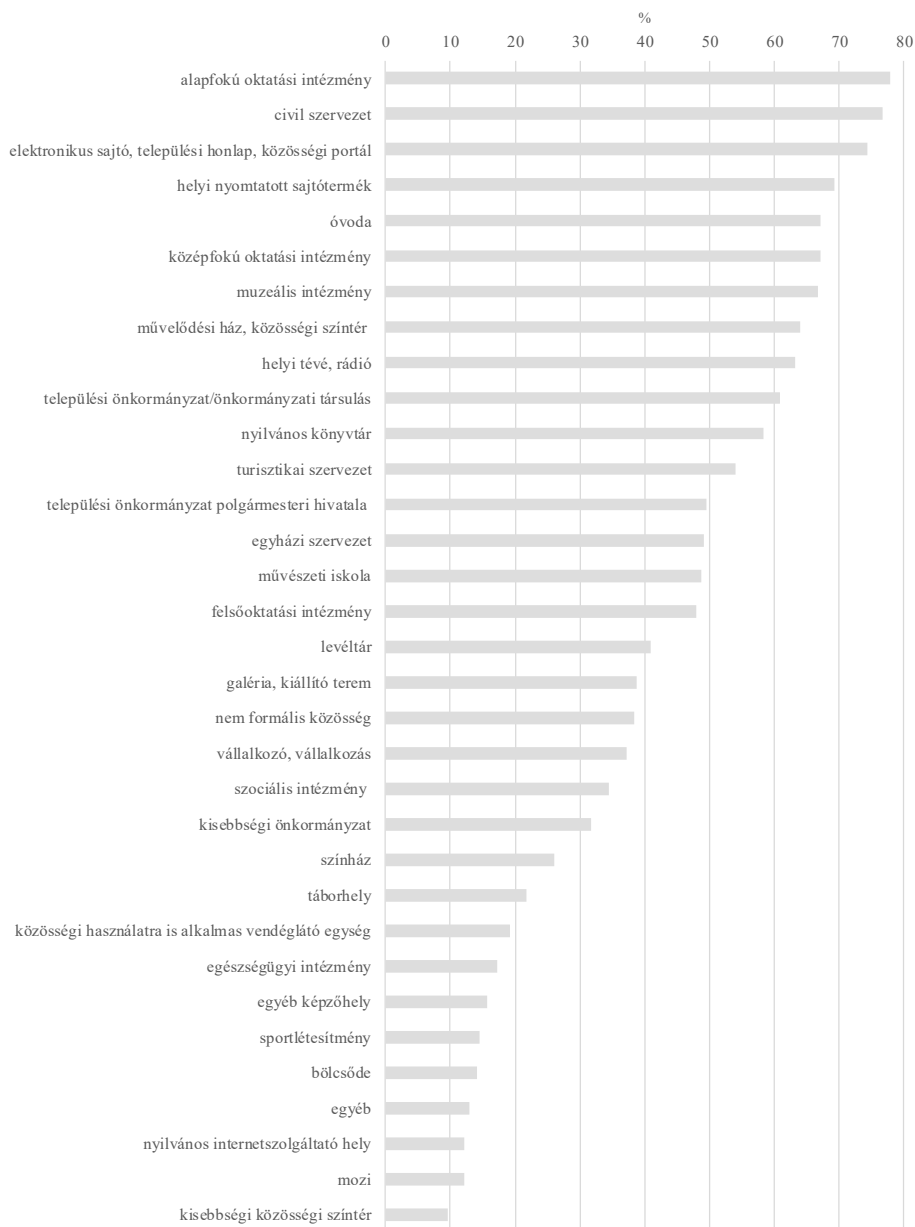
5. sz. táblázat: Szakmai hálózati tagság száma és aránya a muzeális intézményeknél

A válaszokban a muzeális intézmények 33 különböző, elsősorban helyi intézménnyel, szervezettel vagy közösséggel lévő kapcsolatainak meglétéről, azok számáról és az együttműködés tartalmáról kapunk információkat. Az összesített múzeumi adatok mellett szakmai besorolás szerinti bontásban is vizsgáljuk a válaszokat, mivel a besorolás egyedi intézményi jellegéből adódóan némi eltérést feltételeztünk.

A kutatásban részt vevő muzeális intézmények helyi kapcsolataiból összesítetten kiemelkedik az alapfokú oktatási intézményekkel meglévő kapcsolat, az intézmények 77,8%-ának van velük együttműködése. Szintén 70% fölötti a civil szervezetekkel és az elektronikus sajtóval, települési honlappal, közösségi portállal meglévő partnerségük. Az első hat helyen található még a helyi nyomtatott sajtótermékek, az óvodák és a középfokú oktatási intézmények.³⁶ Érdekes adat, hogy másik muzeális intézménnyel az intézmények kétharmadának (66,7%) van együttműködése, míg közművelődési intézménnyel 64%-uknak, nyilvános könyvtárral pedig 58,2%-uknak. Legkevesebb az a muzeális intézmény, amely a kisebbségi közösségi színterrel, mozikkal és nyilvános internetszolgáltató helyekkel áll kapcsolatban.

35 A kérdés nem tartalmazta ezen szervezetek megnevezését, példaként említhető az Országos Könyvtárügyi Szövetség, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság, a Magyar Irodalmi Emlékházak Egyesülete és a Magyarországi Tájékozók Szövetsége.

36 2008-tól valósítottak meg a muzeális intézmények a köznevelési intézményekkel együttműködve EU-s finanszírozású múzeumpedagógiai projekteket (pl. TÁMOP-3.2.8.B konstrukció). Ezek előzményt is jelenthetnek ezekre a partnerségi kapcsolatokra.

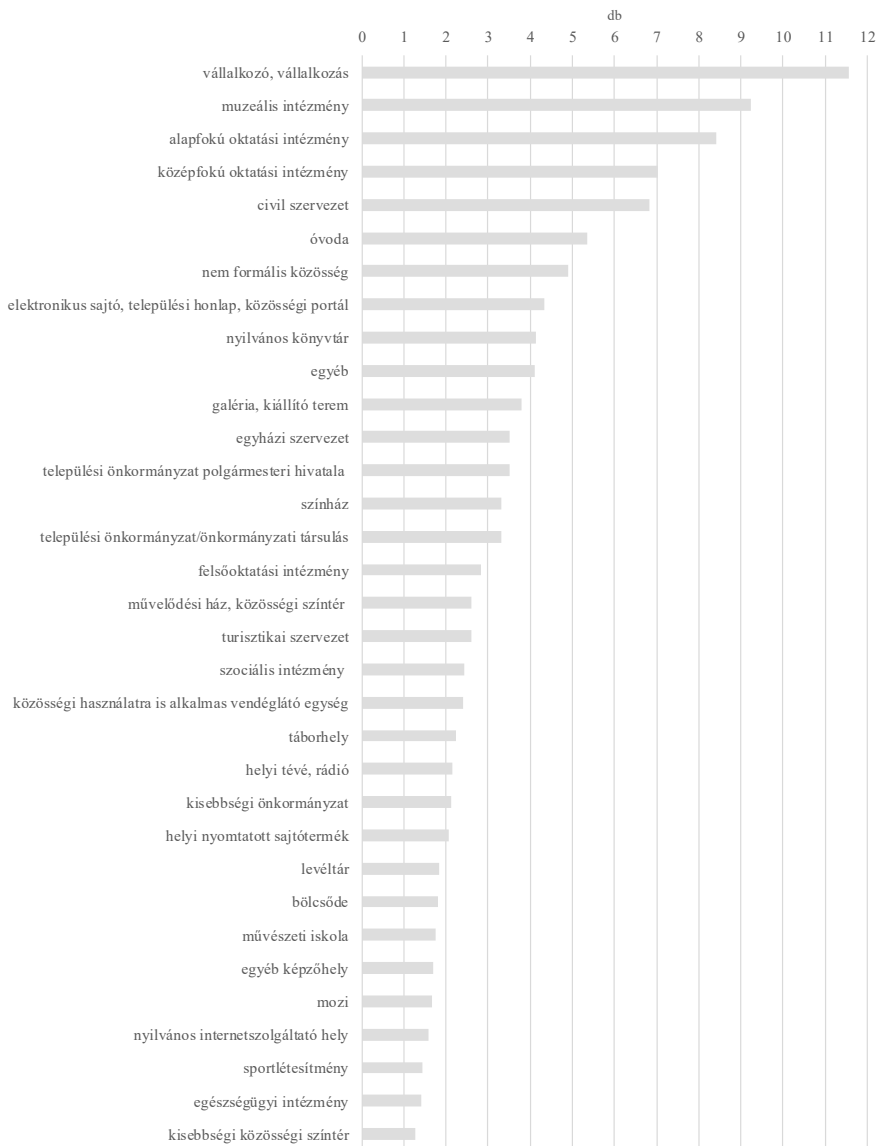

1. sz. ábra: A muzeális intézmények együttműködő partnerei a válaszadók százalékos arányában

Az országos múzeumok egy kivételével³⁷ állami fenntartásúak, és mindegyikük a közép-magyarországi régióban található. Ebből adódóan muzeális intézmények, közép-

³⁷ Budapesti Történeti Múzeum.

fokú oktatási intézmények és felsőoktatási intézmények állnak kapcsolati listájuk élén. Az országos szakmúzeumok, a megyei jogú városi múzeumok a tematikus múzeumok és a közérdekű muzeális gyűjtemények átlag háromnegyede van partnerségben civil szervezetekkel, helyi médiumokkal. Az összes szakmai besorolást tekintve is igen magas a különböző köznevelési intézményekkel együttműködő múzeumok aránya.

2. sz. ábra: A muzeális intézmények partneri kapcsolatainak átlagos száma partnertípus szerint

A kutatásban arra is választ kerestünk, hogy mennyi a partnerek száma egy-egy intézmény- vagy szervezettípuson belül. Az adatok azt mutatják, hogy a muzeális intézmények rendszerint 1-5 darab szervezettel állnak kapcsolatban, de akadnak egyedi, különösen magas kapcsolati együttműködések, 100-200 civil szervezettel, közel 400 művészeti iskolával vagy több mint 200 múzeummal. A legkevesebb, átlag 1,5-nél kisebb kapcsolatszám a kisebbségi közösségi színterek, sportlétesítmények és egészségügyi intézmények szervezeteivel mutatkozik. Az együttműködések szervezeti szintű összes számát szakterületi bontásban átlagoltuk, amelyet a 2. sz. ábra szemléltet.

Igaz, az előző kérdésben az átlagtól kevesebb intézmény jelölte meg a vállalkozásokat partnerként, aki azonban igen, az a partnerségek magas számát jelezte. Átlagosan több mint kilenc muzeális intézménnyel, nyolc alapfokú oktatási intézménnyel van kapcsolatuk.

Ha szakmai besorolás szerint nézzük a kapcsolatok átlagos számát, akkor az országos múzeumoknak helyi tévé és rádió kategóriában van a legtöbb kapcsolatuk, az országos szakmúzeumoknak és a területi múzeumoknak muzeális intézményekkel, a megyei hatókörű városi múzeumoknak és a közérdekű muzeális gyűjteményeknek vállalkozásokkal, a tematikus múzeumoknak a nem formális közösségekkel, míg a közérdekű muzeális kiállításoknak nyilvános internetszolgáltató helyekkel.

A válaszadóknak azt is meg kellett nevezniük, milyen jellegű az adott intézményekkel együttműködésük tartalma. A szöveges válaszokat szervezettípusonként összesítettük. Ezek alapján a települési önkormányzatokkal és polgármesteri hivatalokkal elsősorban a fenntartás, a gazdálkodás és a pályázatok témakörére irányul az együttműködés. A turisztikai szervezetekkel és a helyi médiával a múzeum népszerűsítése és a programok reklámja van fókuszban. A többi szervezettípussal az együttműködés tartalma jellemzően a közös programok, kiállítások és pályázatok megvalósítására irányul, gyakran szakmai-módszertani együttműködés is jelen van. Számos szervezetnek biztosítanak helyszínt, kedvezményes vagy ingyenes belépést.

Az óvodák és az alapfokú oktatási intézmények esetében a múzeumpedagógiai programok nyújtása az egyik kiemelkedő együttműködési tartalom, ahogy a közép-fokú oktatási intézményeknél is. Utóbbi kiegészül az iskolai közösségi szolgálat témájával is. Feltűnő, hogy a válaszadók kizárólag a diák célcsoportokat tekintve sorolták fel az oktatási intézményekkel meglévő együttműködések tartalmát, arra viszont nem tértek ki, hogy a pedagógusokkal szoktak-e szakmai-módszertani partnerséget folytatni.

Az együttműködések szakmai-módszertani tartalma jól mutatja, hogy a nemzetközi példákhoz hasonlóan a hazai muzeális intézmények is egyre mélyebben bevonják munkájukba a civil szervezeteket és a nem formális közösségeket.

Együttműködések mélysége és formalitása

A következő kérdéskörben a válaszadóknak az intézményük számára legfontosabb három szervezetet kellett felsorolniuk, az együttműködés mélységét skálázni és azt megadni, hogy együttműködési megállapodásban formalizált-e a kapcsolat.

A felsorolt szervezeteket az előző kérdésben ismertetett szervezettípusokhoz rendeltük és muzeális szakmai besorolásonként összesítettük. A következő táblázat szerint a muzeális intézmények, tehát az összes válaszadó esetében az első helyen a települési önkormányzatok, majd a második és a harmadik helyen a civil szervezetek állnak a legtöbbször. Ugyanez a sorrend jelentkezik a területi múzeumoknál, a közérdekű muzeális gyűjteményeknél és a közérdekű muzeális kiállítóhelyeknél is.

	Legfontosabb szervezet 1.	Legfontosabb szervezet	Legfontosabb szervezet
MI (összes)	települési önkormányzat / önkormányzati társulás	civil szervezet	civil szervezet
OM	alapfokú oktatási intézmény	turisztikai szervezet	civil szervezet
OSzM	civil szervezet	civil szervezet	civil szervezet
MHVM	települési önkormányzat / önkormányzati társulás alapfokú oktatási intézmény	civil szervezet muzeális intézmény	civil szervezet
TerM	települési önkormányzat / önkormányzati társulás	civil szervezet	civil szervezet
TemM	települési önkormányzat / önkormányzati társulás civil szervezet	civil szervezet alapfokú oktatási intézmény	muzeális intézmény
KMGy	települési önkormányzat / önkormányzati társulás	civil szervezet	civil szervezet
KMK	települési önkormányzat / önkormányzati társulás	civil szervezet	civil szervezet

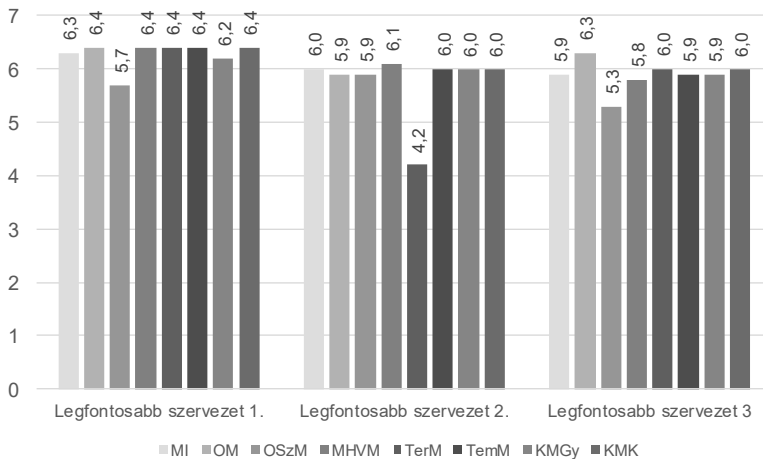
6. sz. táblázat: A muzeális intézmények három legfontosabb együttműködő partnerének leggyakoribb szervezettípusa

Az országos múzeumokat tekintve részben az előző kérdés válaszaival közös az alapfokú oktatási intézmény mint elsőként megnevezett szervezet, másodikként legtöbbször egy turisztikai szervezetet jelöltek meg, végül pedig egy civil szervezetet. Az országos szakmúzeumok mindhárom helyen civilszervezetet jelöltek, neveztek meg a leggyakrabban. A megyei hatókörű városi múzeumoknál az átlagtól annyi az eltérés, hogy az első helyen ugyanannyi alapfokú oktatási intézményt neveztek meg, mint önkormányzatot, és a második helyen is azonos a megnevezett civil szervezetek és muzeális intézmények száma. A tematikus múzeumok legfontosabb szervezetei szintén kiegészülnek: az első helyen az önkormányzatok mellett ugyanannyi civil szervezet szerepelt, a második helyen civil szervezet és alapfokú oktatási intézmény, míg a harmadik helyen muzeális intézmények.

A legtöbbször megnevezett intézménytípusok részben összhangot mutatnak az előző kérdéskör azon intézményeivel, amelyekkel a legtöbb muzeális intézmény kapcsolatot tart: a civil szervezetekkel és az alapfokú oktatási intézményekkel. Fontos, hogy az előzőekben a muzeális intézményi partnerségek száma magasnak nevezhető, a legfontosabb kapcsolatok között is erősen jelennek meg.

A legfontosabbak között megemlítt civil szervezetek listájában kiemelkednek a múzeumi baráti körök, amelyek a muzeális intézmények legközelebbi formális közösségei. Szép számmal említettek a válaszadók helytörténeti és egyéb kulturális szervezeteket. Az intézmény számára legfontosabb szervezetek között többször szóba hozták a Magyarországi Tájházak Szövetségét is mint országos szintű szakmai szervezetet.

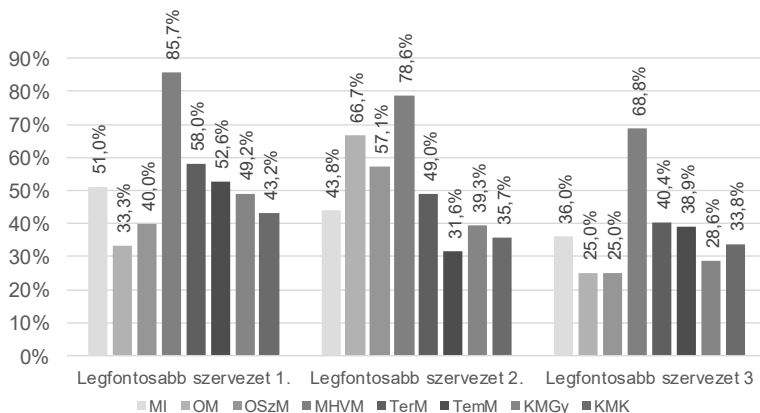
A válaszadók által felsorolt szervezetek egyéb kategóriájába is került számos intézmény és szervezet. Ide soroltuk a minisztériumokat, a műemlékvédelmi szakhatóságot, a bíróságokat vagy a megyei önkormányzatokat. Ebbe a csoportba kerültek a nemzeti parkok és natúrparkok is, amelyeket többször említettek fontos együttműködő partnerükként a múzeumok. A múzeumi szakmai szervezetek mint a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége, a Pulszky Társaság, a Világörökség Magyar Tanácsa, az International Council of Museums (ICOM) vagy a Magyar Múzeumi Történész Társulat (MAMUTT) is szerepeltek ebben a felsorolásban. Az oktatással összefüggésben számos muzeális intézménynek van kapcsolata a KLIK helyi tanterületi központjával. És végül az egyéb kategóriába került a Magyar Vendéglátók Ipartestülete, a MÁV, a Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a polgárőrség és az országos közmédia is. Mindezek azt mutatják, hogy a muzeális intézmények helyi kapcsolataik mellett széles körű regionális vagy országos kapcsolatrendszerrel is rendelkeznek.

3. sz. ábra: Egy muzeális intézmény átlag partneri együttműködéseinek mélysége

A három legfontosabb partnerükkel az együttműködés mélységét 1-től 7-ig terjedő skálán jelölhették a múzeumi szakemberek. A válaszokat szakmai besorolás szerint átlagoltuk.

Egyetlen kapcsolatot sem értékelték a leggyengébb, azaz 1-es szinttel, és a 2-es és 3-as értékelés is elenyésző volt. Csaknem minden múzeumi szakmai besorolás szerinti átlag az 5-ös értéknél is magasabb, amely azt mutatja, hogy a múzeumok, ill. múzeumi szakemberek számára legfontosabb partnereikkel szoros együttműködést ápolnak. Az is megfigyelhető, hogy rendszerint fontossági sorrendben nevezték meg a szervezeteket, a legfontosabbat az első helyen, míg a kevésbé fontosat a harmadikon, mivel a kapcsolatok erőssége is ennek megfelelően enyhén csökken.

4. sz. ábra: A formalizált kapcsolatok aránya a muzeális intézmények három legfontosabb partnerével

Múzeumi szakmai besorolás szerint összesítettük azt is, hogy a muzeális intézmények milyen arányban szabályozzák együttműködési megállapodásban is a legfontosabb kapcsolatokat. (ld. 4. sz. ábra) Az első helyen megnevezett, és ezért talán legfontosabb szervezetekkel nagyobb arányban kötöttek együttműködési megállapodást, míg sorrendben lefelé egyre kevesebbel. A megyei hatókörű városi múzeumok kiemelkednek a kapcsolatok formalizálásában, a három partnert tekintve 86, 79 és 69% a megállapodások száma.

4.5. Közösségi részvételi működési mód, társadalmiasítás

Eddig nem volt hazánkban reprezentatív állapotfelmérés a muzeális intézmények és az életükben jelentős szerepet betöltő közösségek kapcsolatáról, amelyek mentén meg lehet fogalmazni ezeknek a kapcsolódásoknak és együttműködéseknek a fejlesztési irányait. Ennek alapján jelen kutatás egyik fő célja a múzeumok és a közösségek kapcsolatának országos szintű feltérképezése, az intézmények lokális szintű közösségi beágyazottságának mérése. A kérdőív V. blokkja ezért azokat a kérdéseket vizsgálja, hogy a közösség, a helyi lakosok milyen hatást gyakorolnak a múzeumokra, illetve a múzeumok hogyan és mennyire ágyazzák be működésükbe a helyi igényeket. Egymásra gyakorolt hatásuk vizsgálatával feltérképezhető az együttműködés milyensége is.

A helyi közösségek életében az aktív közösségi szerepvállalás a Múzeumok etikai kódexe alapján a múzeumok közművelődési feladatai közé tartozik. Ebben az értelemben kulturális közösségfejlesztésről is beszélhetünk, nem csupán a közösségekkel való kapcsolattartásról.

A lokális értékek megerősítik a helyi lakosok és a muzeális intézményrendszer kapcsolatát, a helyi közösségek szempontjából fontos tényezőként jelenik meg az intézmény működésében való részvétel, amelyet motivációik lendítenek előre: a környezetükért való tenni akarás, az egyéni fejlődés lehetősége, a kapcsolatépítés, és nem utolsósorban az, hogy tartoznak valahová. A muzeális intézmények környezetében aktív közösségek céljainak alapját képezik: a lokalitás, a kulturális és hagyományőrző, szabadidős és oktatási tevékenységek.³⁸

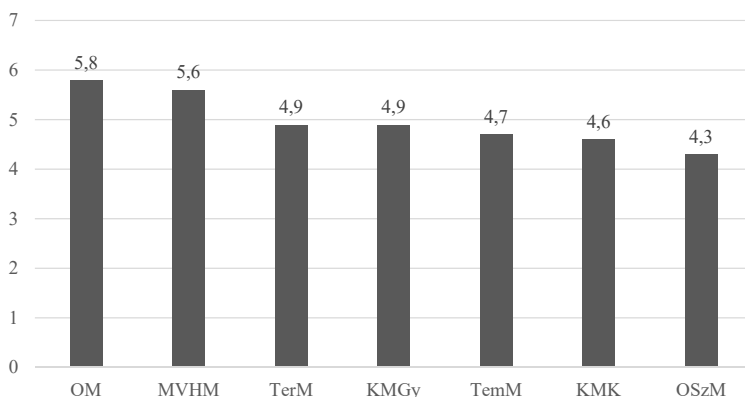
A település közösségének közéleti, kulturális aktivitása

A résztvevő intézményeket arról kérdeztük meg, hogy hogyan értékelik a településük közösségének közéleti, kulturális aktivitását. A kérdőíves kutatásban az intézmény és a közösségek kapcsolatának vizsgálatával foglalkozó résznél a válaszadók először a településük közösségének közéleti, kulturális aktivitását helyezték el egy hétfokú skálán, ahol az 1-es a nagyon alacsony, a 7-es a kiemelkedően magas aktivitást jelöli.

Az 5. sz. ábrán a szakmai besorolás szerint átlagolt értékek azt mutatják, hogy a válaszadók közéleti és kulturális szempontból összességében inkább aktívnak tartják településük közösségét. A mintába bekerült mind a 261 muzeális intézmény válaszolt a kérdésre, átlagban 4,8-ra értékelték a hétfokú skálán. Az ábra jól szemlélteti, hogy a vizsgált kérdés tekintetében az országos múzeumok és az országos

³⁸ Nagy Magdolna: 2018 Múzeumok és közösségeik – egy kutatás margójára. In: Arapovics Mária – Bereczki Iboyla – Nagy Magdolna (szerk.): Múzeumi Iránytű 13. 54.

szakmúzeumok települési közösségeinek kulturális, közéleti aktivitásában tapasztalható a legnagyobb értékkülönbség.

5. sz. ábra: Egy muzeális intézmény települési közösségének közéleti, kulturális aktivitása átlagban, szakmai besorolás szerint

A muzeális intézmények szempontjából is meghatározó tényező, vagy akár stratégiai cél lehet a település vezetésével kialakított kapcsolat erősítése is, amelyhez nagyban hozzájárulhat a helyi közösségekkel való együttműködések elmélyítése. Ezen kívül fontos szerepet játszik minden érintett elköteleződése, továbbá a rendszeres kommunikáció és az újabb érintettek bevonása.

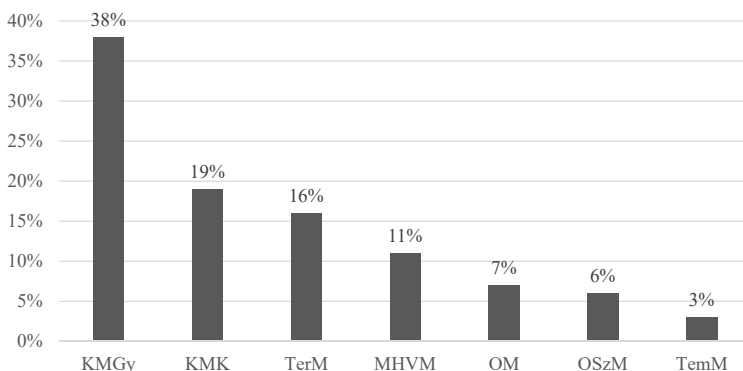
Mind a muzeális intézmények, mind a közösségek kulturális aktivitása meghatározza a település kulturális életét. A hangsúly az érintettek közötti együttműködésen és egymásra gyakorolt hatásukon van, hiszen az intézmény és a helyi közösségek körforgásként erősíthetik és motiválhatják egymást, egyfajta keresztmetszetet alkotva.

Helyiség biztosítása kisközösségek, csoportok számára

Azt is vizsgáltuk, hogy a muzeális intézmények biztosítanak-e helyiséget a településen működő informális és/vagy formális kisközösségeknek, csoportoknak, s ha biztosítanak, akkor hány közösségnek.

A válaszadások alapján országos viszonylatban 167 muzeális intézménynek összesen 951 kisközösséggel, csoporttal van kapcsolata a helyszín biztosítása révén. A 6. sz. ábra szakmai besorolás szerint közli az erről szóló adatokat: a közérdekű muzeális gyűjteményeknek van a legtöbb helyi kisközösséggel kapcsolatuk a helyszín biztosítása révén, ez mindösszesen 38%-ot tesz ki. A közérdekű muzeális kiállítóhely esetében az arány 19%, a területi múzeum tekintetében 16%, a megyei hatókörű városi múzeumnál 11%, utána következnek az országos múzeumok 7%-kal és az országos szakmúzeumok 6%-kal, valamint a tematikus múzeumok 3%-kal. Ezek

az arányszámok jelzik, hogy a kis- és közepes méretű muzeális intézményeknek a legerősebb a kapcsolata ebben az összefüggésben a lokális közösségekkel.

6. sz. ábra: Településen belüli formális és/vagy informális kisközösségek, csoportok százalékos megoszlása, a helyszínt biztosító muzeális intézmények szakmai besorolásának bontásában

Az intézmények és a közösségek közötti aktív kapcsolat kialakításában, vagy annak fejlesztésében nagy szerepe van a közös térnek. Ez az egyik meghatározó együttműködési forma, amely közelebb hozhatja egymáshoz az intézmény, a közösségek tagjai, s így a település céljait is. Akár a közös tevékenységek elindításában is kiindulópontként szolgálhat ez a funkció, ez a lehetőség.

A múzeumok és civil szervezetek együttműködésének ez a legkiemelkedőbb formája.³⁹

Együttműködési formák az intézmény és a szervezetek között

A muzeális intézmények tekintetében a kutatás a formális (bejegyzett) civil szervezetekkel és az egyéb, informális helyi közösségekkel, csoportokkal való kapcsolatokat együttműködési formáira is kiterjed. A meglévő kapcsolatok meghatározásához, fejlesztéséhez fontos felmérni, hogy az intézmény és a helyi közösség, szervezet milyen formában van jelen egymás működési mechanizmusában.

A muzeális intézmények több mint fele, (55,5%-a) ad helyiséget formális civil szervezeteknek. A további együttműködési formákon belül közel 57%-uk jelölte be, hogy közös rendezvényeket szervez, 38% tervez közös pályázati programokat, 27%-uk bevonja őket az éves program véleményezésébe, közel 15%-uk az intézményi stratégia tervezésébe, mintegy 14%-uk az éves munkaterv véleményezésébe.

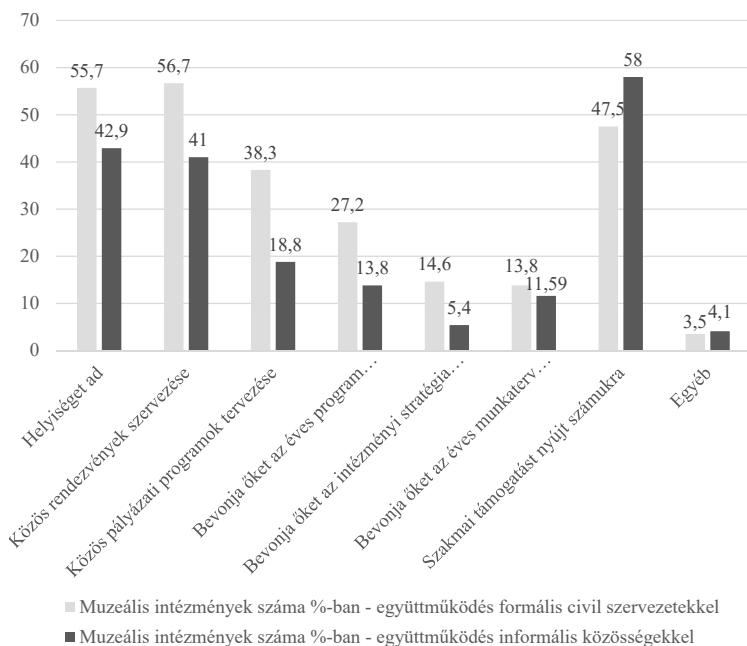
³⁹ <http://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20160118/muzeumok-es-kozossegek-kutatas.pdf> [letöltés ideje: 2018.11.06.].

A múzeumok közel fele (47,5%) nyújt szakmai segítséget a formális civil szervezeteknek. A felsorolt adatokat a 7. sz. ábra szemlélteti.

A formális civil szervezetek mellett ugyanezekből a szempontokból vizsgáltuk a muzeális intézmények és az egyéb, informális helyi közösségekkel, csoportokkal meglévő együttműködési formákat is, melyek szintén a 7. sz. ábrán tekinthetők meg.

A múzeumok jelentős többsége még nem működik együtt civil közösségekkel. A válaszadó muzeális intézmények közel 43%-a ad helyiséget az informális közösségek számára, 41%-uk közös rendezvényeket szervez velük, mintegy 19%-uk pedig közös pályázati programot tervez velük. Közel 14%-uk vonja be őket az éves program véleményezésébe, több mint 5%-uk az intézményi stratégia tervezésébe, 12%-uk pedig az éves munkaterv véleményezésébe, és mintegy 58%-uk jelölte meg, hogy szakmai támogatást nyújt az informális helyi közösség vagy csoport számára. Az egyéb kategóriát a válaszadó muzeális intézmények 4%-a jelölte meg.

A 7. sz. ábrán ismertetett számadatok arra utalnak, hogy mind a formális civil szervezetek, mind az informális közösségek működésében fontos szerepe van a muzeális intézményeknek: a helyiség biztosítása, közös rendezvények szervezése és szakmai támogatás nyújtása a három legszámbottevőbb együttműködési forma mindkét esetben.

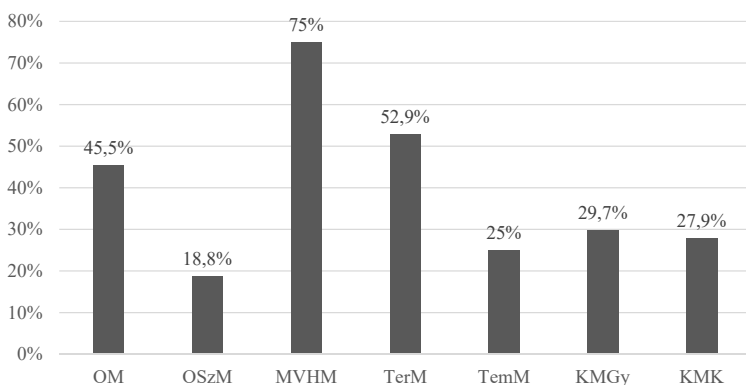
7. sz. ábra: Együttműködési formák előfordulási aránya a muzeális intézmények, a formális civil szervezetek és az egyéb, informális helyi közösségek, csoportok között

Muzeális intézmények és civil szervezetek kapcsolata

A kutatásunk során rákérdeztünk a muzeális intézmények és a civil szervezetek közötti kapcsolatokra. Ahogy korábban bemutattuk, a kutatásban részt vevő muzeális intézmények több mint 70%-a áll partnerségi kapcsolatban civil szervezetekkel. Kapcsolati számosságukat tekintve az országos múzeumok partnerségi kapcsolataiban is élen járnak.

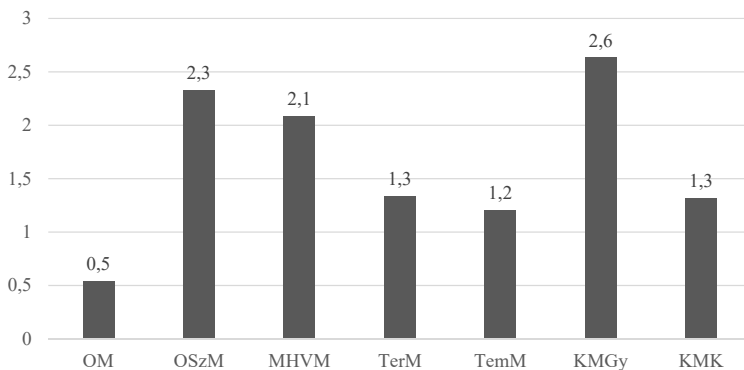
A civil szervezetekkel meglévő kapcsolatok feltérképezésénél is elsősorban a szakmai besorolás szerinti bontást vettük figyelembe, valamint a szervezetek tevékenységi területeit is vizsgáltuk.

Ebben a témakörben az érintettek először arra a kérdésre adtak választ, hogy az adott muzeális intézmény bejegyzett székhelye, telephelye vagy központja-e helyi civil szervezeteknek, s ha igen, hány darabnak. A mintába bekerült muzeális intézmények közül több mint egyharmadáról mondható el, hogy valamely helyi civil szervezet bejegyzett székhelyeül, telephelyeül vagy központjául szolgál.

B. sz. ábra: Muzeális intézmények aránya, amelyek bejegyzett székhelyei/telephelyei/központjai a helyi civil szervezeteknek

A muzeális intézmények és a civil szervezetek kapcsolatát bizonyos esetekben az is jellemzi, hogy maga a szervezet az intézmény működtetője. Ez főként a tájházak esetében mondható el. A kapcsolódásnak ez a formája több szempontból is kiemelkedő: például a lakosság és az intézmény munkájának közös gyümölcse lehet a bekerülő tárgyak gyűjtése, és vannak esetek, amikor a közösség részt vesz az intézmény felújításában és működtetésében, esetleg létrehozásában is. Mindezek által pedig a közösség magáénak érezheti az intézményt. A tájházak tekintetében – amelyek sokszor élő közösségi térként is funkcionálnak – ez a folyamat gyakorta megvalósul, viszont a városokban található muzeális intézmények esetében a helyi közösség, a szervezetek ilyen mély bevonása már összetettebb tevékenység.

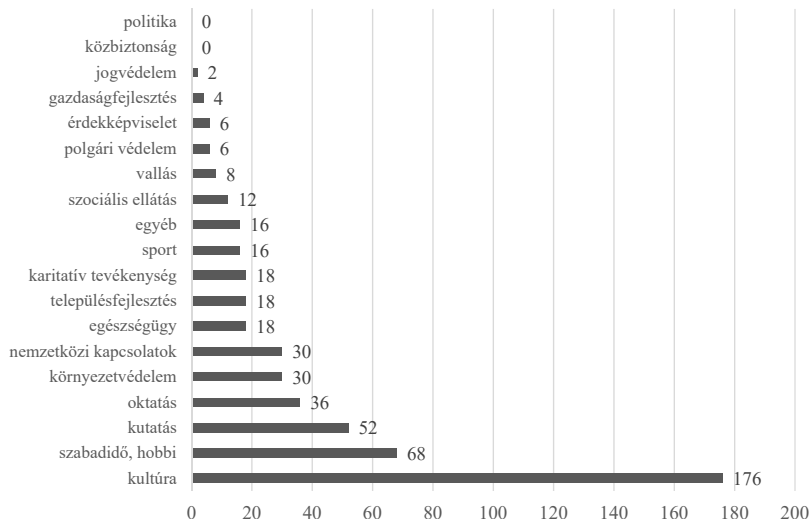

9. sz. ábra: Civil szervezetek száma átlagban, amelyeknek bejegyzett székhelye/telephelye/központja a muzeális intézmény

Megkérdeztük a múzeumokat, hogy hány intézmény működik civil szervezet székhelye, telephelye vagy központjaként. Szakmai besorolás szerint átlagoltunk: a megadott civil szervezetek számát a válaszadók számához viszonyítottuk.

A legszemléletesebb adat, hogy bár a válaszadó közérdekű muzeális gyűjtemények közül jóval kevesebb mint a fele funkcionál helyi civil szervezet székhelyeként, telephelyeként, vagy központjaként, azonban kitűnik, hogy a bejegyzett helyi civil szervezetek számosságát tekintve itt a legmagasabb ez az érték, tehát kevesebb intézmény több szervezet székhelyéül szolgál. Őket követik az országos szakmúzeumok, valamint a megyei hatókörű városi múzeumok. Az országos múzeumok tekintetében a legkevesebb ez az érték. A 9. sz. ábra adatai arányosított értékeket mutatnak.

Szakmai besorolás szerint azt is vizsgáltuk, hogy ezek a helyi civil szervezetek mely területeken tevékenykednek. A kutatásban választ adó muzeális intézmények kiugróan magas értéket mutatnak abban a tekintetben, hogy a székhelyül, telephelyül vagy központként funkcionáló szervezetek fő irányvonala a kultúra (ld. 10. sz. ábra). A sorban ezt követi a szabadidő és hobbi, valamint a kutatás és az oktatás. A szakmai besorolás szerinti adatokat az 7. sz. táblázat szemlélteti.

10. sz. ábra: A muzeális intézményben székhelyként, telephelyként vagy központként bejegyzett, helyi civil szervezetek tevékenységi területeinek megoszlása

A szakmai besorolás szerinti adatokat az 7. sz. táblázat szemlélteti.

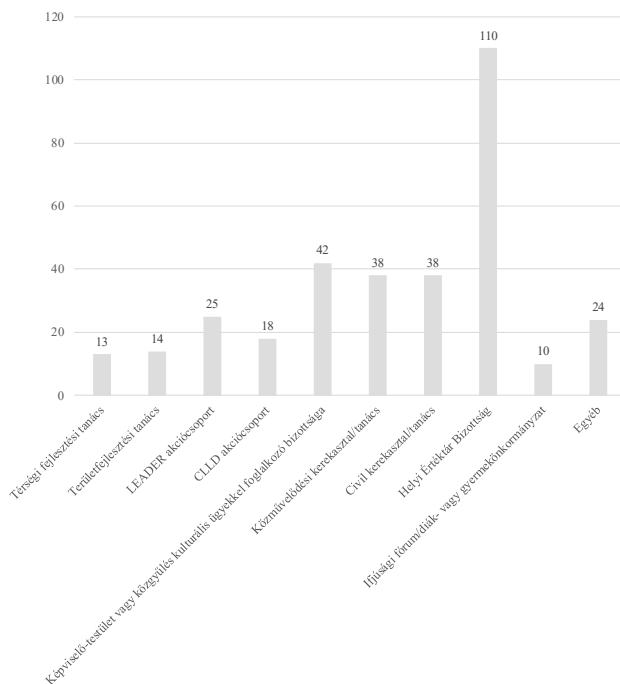
Bejegyzett, helyi civil szervezetek tevékenységi területei MI		Civil szervezetek száma tevékenységi területük alapján							
		OM	OSzM	MHVM	TerM	TemM	KMGy	KMK	
1	egyéb	8	1			1	1	2	3
2	politika	0							
3	érdekképviselés	3				1		2	
4	nemzetközi kapcsolatok	15			4	6	1	4	
5	karitatív tevékenység	9			1	5		1	2
6	közbiztonság	0							
7	jogvédelem	1				1			
8	gazdaságfejlesztés	2				1		1	
9	településfejlesztés	9				4		3	2
10	környezetvédelem	15	1			5		7	2
11	polgári védelem	3			1	1		1	
12	szociális ellátás	6			1	2		2	1
13	egészségügy	9			1	3		5	
14	kutatás	26	1		8	7	3	5	2
15	oktatás	18			7	4	2	4	1
16	szabadidő, hobbi	34	1	1	7	6		12	7
17	sport	8			2	2		3	1
18	vallás	4			1	1			2
19	kultúra	88	4	3	12	26	4	19	20

7.sz. táblázat: A muzeális intézményben székhelyként, telephelyként, vagy központként bejegyzett, helyi civil szervezetek tevékenységi területeinek megoszlása

A múzeumok és munkatársaik társadalmi szerepvállalása

A társadalmi tőke egyik mutatója a helyi közéleti részvétel, a testületekben, a civil szervezetekben betöltött tisztségek, tagságok vállalása⁴⁰. A helyi társadalomban való beágyazódás, elköteleződés egyik jele, hogy a múzeum munkatársa delegáltként, választott tisztségviselőként, tagként maga is jelen van a helyi közösségek életében, kulturális döntéshozó testületeiben.

A válaszadók által megadott adatok alapján a muzeális intézmények munkatársai legnagyobb arányban (42%) a Helyi Értéktár Bizottságokban képviseltetik magukat, a képviselő-testület vagy a közgyűlés kulturális ügyekkel foglalkozó bizottságában a múzeumoknak csupán 16%-a vesz részt, ezt követi a LEADER akciócsoportokban betöltött munkatársi szerep. Alacsonynak mondható a delegált munkatársak száma a helyi fórumokon, CLLD és civil kerekasztalokban, ahol jellemzően 6-7%-ban vannak jelen múzeumi szakemberek, a térségi és területfejlesztési tanácsokban viszont az intézményi munkatársak alig 5%-a vesz részt. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy a válaszadók az 6-7 százaléka nem tudott válaszolni a kérdéscsoport adott kérdésére, és a civil kerekasztalra vonatkozó kérdésre igen magas, közel 80%-os volt a nem tudom vagy nincs válasz megjelölése. Lásd 11. sz. ábra.

11. sz. ábra: Múzeumi munkatársak helyi közéleti aktivitása

40 Putnam, 2000.

4.6. Önkéntesség

Az önkéntesség új formája megjelenik a rendszerváltást követő civil aktivitásban, jellemzően az újjászülető nonprofit szervezetekhez kapcsolható, de az önkéntesség tudatosítása Magyarországon lényegében az ENSZ által meghirdetett Önkéntesek Évétől (2001) válik számottevő tevékenységgé, hazánkban az Önkéntesség Európai Éve (2011) programsorozathoz kapcsolódó rendezvények és kutatások tették igazán népszerűvé a segítsé e speciális formáját. Az elmúlt 10-15 évben egyre több nemzetközi szervezet hívta fel a figyelmet az önkéntesség társadalmi hasznosságára, melyet az ENSZ és az Európai Unió is deklarált dokumentumaiban. Az önkéntesség a társadalmi kohézió erősítése mellett jó hatással van magára az önkéntesre is, hiszen az egyénben a jóllétet, az örömezt, az elégedettség érzését erősíti.⁴¹

Külföldi múzeumokban nagy hagyománya van az önkéntesek fogadásának, hazánkban a múzeumokban a jogszabályi bevezetést követően jelent meg látható módon az **önkéntes** munka. Az önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény bevezetését követően a civil szervezetek mellett a költségvetési intézmények is elkezdtek önkénteseket fogadni. A jogszabály értelmében az önkéntesség *„a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeiknek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett önkéntes tevékenység”*.

Az elmúlt húsz évben több alkalommal is készült felmérés az önkéntesekről, a KSH folyamatosan gyűjt adatot a szervezett önkéntességről, ezen felül 1993-ban, 2004-ben és 2008-ban vizsgálták a magánszemélyeknek és szervezeteknek önkéntes munkát végzők számát Magyarországon. Múzeumi területen több tanulmány foglalkozott az önkéntes munkával, az említett SZNM MOKK TÁMOP-os projektjei keretében valamennyi hazai országos múzeum bevonásával mérte fel egy átfogó kutatás az intézmények önkéntes tevékenységét.⁴² A múzeumokban megvalósuló önkéntes aktivitásról még nem készült teljes körű felmérés, reprezentatív kutatásunk elsőként mutatja be a muzeális intézményeket mint önkénteseket befogadó szervezeteket.

Múzeumi önkéntesek

A múzeumi önkéntesség felmérése érdekében az első kérdésünk arra irányult, hogy a válaszadó muzeális intézményben fogadnak-e önkénteseket. Reprezentatív felmérésünk adatai szerint a múzeumok kétharmadában tevékenykednek önkén-

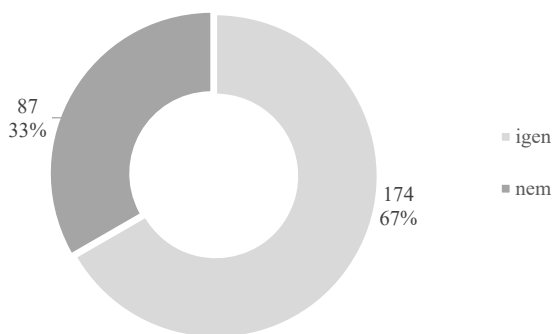
41 Bagdy Emőke (1997) Pszichofitness. Animula, Vác., Bartal Anna Mária (2010): Önkéntesek és nem-önkéntesek a 2008. évi Európai Érték Vizsgálat tükrében, avagy Aki önkéntes nagyobb valószínűséggel boldogabb és elégedettebb? www.volunteermotivation.hu.

42 Arapovics Mária (2015): Közösségi művelődés, önkéntesség, iskolai közösségi szolgálat az országos múzeumokban. TÁMOP-7.2.1-11/K-2014-001 pályázat kutatási jelentése. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, illetve Arapovics Mária (2015): Közösségi művelődés és önkéntesmenedzsment országos múzeumokban. CIVIL SZEMLE 2015: (4) pp. 11-23.

tesek. (lásd 12. sz. ábra). A pozitív kép még akkor is megmaradna, ha nem vennénk figyelembe a felmérésben az országos múzeumok adatait, ahol nagy presztízssűnek számít önkénteskedni.⁴³

A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a nagyobb intézményekben nagyobb a fogadókészség, hiszen ezekben több munkatárs van jelen, ezért több lehetőség nyílik arra, hogy nagy létszámban fogadjanak önkénteseket és meg is tudják szervezni a munkájukat. Kisebb intézmények esetében meghatározó az intézmények társadalmi beágyazódottsága, sok kicsi intézmény képes önkéntesekből álló bázist maga köré gyűjteni.

E kutatás adatai azt mutatják, hogy a múzeumok negyedében több mint 10 éve vannak jelen önkéntesek, 10%-ukban több mint 7 éve, az intézmények több mint 20%-a 4-6 éve indította el az önkéntesek fogadását az intézményében. Kutatásunk tehát azt is alátámasztotta, hogy a jogszabályban rögzített keretek segítik az intézményeket az önkéntesek fogadásában, a mintaadó külföldi és országos múzeumok gyakorlatát sok kisebb intézmény is szívesen követi. Meghatározó szerepe van annak, hogy a szakterület több konferencia, szakmai esemény, képzés keretében népszerűsítette a múzeumi önkéntes gyakorlatokat, számos szakcikk jelent meg a témában az elmúlt években és a múzeumpedagógiai nívódíj keretében több szakembert jutalmaztak az SZNM MOKK országos rendezvényein.

12. sz. ábra: Önkéntesek fogadása hazai múzeumokban

Önkéntes stratégia

Az önkéntesek munkájának hatékony szervezése önkéntesmenedzsmentet, szervezett koordinációt igényel egy szervezet vagy intézmény mindennapjaiban. A felmérésben rákérdeztünk arra, hogy a múzeumok rendelkeznek-e az önkéntesek fogadására kialakított stratégiával. Reprezentatív felmérésünk adatai szerint bár a múzeumok nagy számban fogadnak önkénteseket, önkéntes stratégiája a muze-

43 Arapovics. 2015.

ális intézmények alig 15%-ának van. A múzeumok besorolása viszont rámutat a különbségekre. A 11 válaszadó országos múzeum közül 8 intézményben (tehát a nagy többségében, 72%) van stratégia. Az országos szakmúzeumok 25%-a, a megyei hatókörű múzeumok 12%-a, a területi múzeumok közel 20%-a, a területi múzeumok 23,5%-a, a tematikus múzeumok 10%-a, a közérdekű muzeális gyűjtemények közel 8%-a, míg a közérdekű kiállító helyek 6%-a rendelkezik önkéntesek menedzsmentjére kialakított stratégiai tervvel. Összefoglalva elmondható, hogy az önkéntesek aktivitásának hatékony szervezése és tervezése még gyerekcipőben jár a hazai múzeumokban. Látható, hogy a nagyobb intézmények működése különösen igényli a stratégia kialakítását, itt a képzett szakemberek a hatékony munka érdekében tudatosan megtervezik a munkát. A kisebb intézményekben viszont komoly gondot jelent a szakalkalmazottak alacsony létszáma, a szervező erő (és idő) hiánya, sok muzeológus az egyéb feladatai mellett nehézségnek tekinti az önkénteskoordinációs plusztevékenységet. Az önkéntes stratégia támogatásának, az önkéntesek fogadásának tudatos tervezése, az önkéntesmenedzsment fejlesztése érdekében a Cselekvő közösségek projekt keretében módszertani útmutató is készült.⁴⁴

Önkéntes menedzsment

Az önkéntesek fogadása számos feladattal jár, komoly szervezőmunkát igényel. A múzeumok önkéntesmenedzsmentjének felmérése érdekében a folyamatot részekre bontottuk és így kérdeztünk rá az önkéntesmunka menedzselésére. Azt vizsgáltuk, hogy a múzeumokban jellemzően rendszeres feladatként jelenik-e meg az önkéntesek toborzása, kiválasztása, az önkéntesek motiválására irányuló tevékenység, az önkéntesek elismerése, a munkatársak közül az önkéntes koordinátor kijelölése és az önkéntesek felkészítése, ezzel a céllal a képzések szervezése. Bár relatíve kis számú múzeum jelezte, hogy külön önkéntes stratégiával rendelkezik, a múzeumok jelentős hányada megvalósítja a menedzsment fontos elemeit. Az önkéntesek toborzására-motiválására-elismerésére-felkészítésére külön-külön jóval nagyobb arányban válaszoltak igennel a múzeumi szakemberek. A legtöbb intézmény (44%) az önkéntesek elismerését rendszeres feladatként jelölte meg, ezt követi a motiválásra irányuló tevékenység (37,5%) az önkéntesek toborzása és kiválasztása (32%), ugyanakkor ehhez képest csak 22% jelölte, hogy felkészíti, képezi az önkénteseket, ami hatékonyan tehetné az önkéntes munkavégzést.

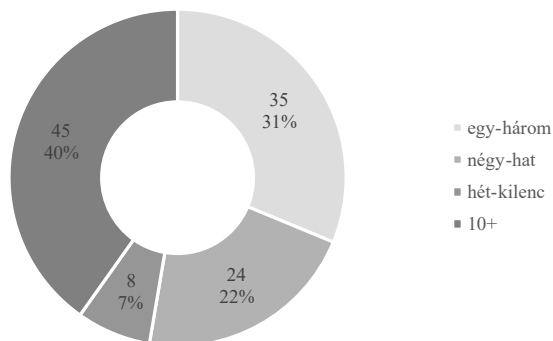
A múzeumok kicsit több mint negyedében dolgozik önkéntes koordinátori munkakört betöltő munkatárs, ez leginkább a nagyobb intézményekre jellemző.

Önkéntes szerződések, regisztrációk

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy formálisan vagy informálisan fogadják-e a múzeumok az önkénteseket. A muzeális intézményekre jellemzőbb, hogy adminisztrálva

⁴⁴ Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez. (Csordás Izabella szerk.) Cselekvő közösségek projekt. SZNM – NMI – OSZK, 2017.

a tevékenységet, szerződéses viszonyban foglalkoztatnak önkénteseket. A múzeumok 80%-a fogadja önkénteseit önkéntes szerződés keretében, 60%-uk jelezte, hogy 4-5 éve regisztrált a közérdekű önkéntes tevékenységet végzők rendszerébe. Az önkéntesek számát kevesebb válaszadó jelölte meg, a legtöbb intézményre 1-3 vagy több mint 10 önkéntes fogadása jellemző.

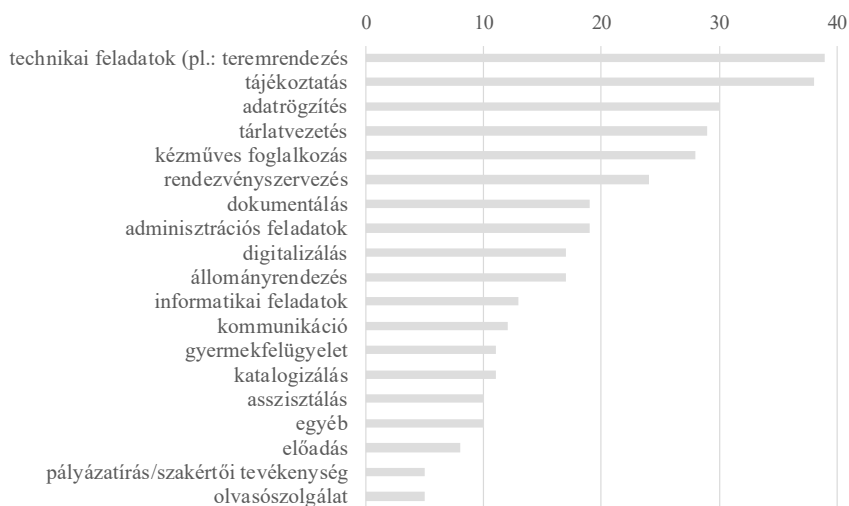
13. sz. ábra: A muzeális intézmények száma és megoszlása az általuk fogadott szerződéses önkéntesek száma szerint

Jellemző tevékenységek

A felmérésben rákérdeztünk arra is, hogy az önkéntesek milyen tevékenységet végeznek az egyes intézményekben. Önkéntes szerződés keretében sokféle feladatot látnak el az önkéntesek, felmérésünk szerint különösen jellemző a technikai, a tájékoztatással és adminisztrációval kapcsolatos tevékenység. Az alábbi tevékenységek az említések gyakoriságának sorrendjében jellemzik a múzeumok önkéntes tevékenységeit: technikai feladatok, tájékoztatás, adatrögzítés, tárlatvezetés, kézműves foglalkozás, rendezvényszervezés, dokumentálás, melyet a 13. sz. ábra részletesen is bemutat. Fontos kiemelni, hogy az *Európai Gazdasági és Szociális Bizottság* nyilatkozata szerint: „Nem az a cél, hogy az önkéntes tevékenység helyettesítse a fizetett munkát, sőt kifejezetten az a kívánatos, hogy a fizetett munkát ne lehessen önkéntes tevékenységgel helyettesíteni. Az önkéntes tevékenység különleges értéke az, hogy hozzájárul a közösség formálásához. Az önkéntes tevékenység nem egyszerű társadalmi szolgáltatás és nem is azért van, hogy állami alapfeladatokat vállaljon át.” (2006/C 325/13)

Felmérésünk rámutat arra, hogy a hatékony önkéntesmenedzsment érdekében szükség van a tudatosan tervezett és szervezett munkára, a stratégiai tervezésre. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni az önkéntesek képzésére, felkészítésére, mely akár azt is lehetővé teszi, hogy ne munkatárs, hanem az önkéntesek köréből kiképzett mentor, önkéntes-koordinátor szervezze meg a múzeumi önkéntesek

tevékenységét. Sok intézményben a leépítések kényszeréből kovácsoltak előnyt és építették fel a közösségi aktivitást, az önkéntesek befogadását.

14. sz. ábra: A különböző szerződéses önkéntes tevékenységek típusának gyakorisága

Felmérésünkben rákérdeztünk, hogy mennyire elégedettek a múzeumok az önkéntesek munkájával. A válaszadások alapján a muzeális intézmények igen nagy elégedettséget fejeztek ki az önkéntesek munkájával kapcsolatban. A 7-es skálán maximálisan elégedett a múzeumi válaszadók fele, 6-os elégedettséget jelzett közel negyede, és 5-ös elégedettséget 15%-uk.

4.7. Iskolai közösségi Szolgálat

Az iskolai közösségi szolgálat múzeumi jellemzői

Az elmúlt években új fogalommal ismerkedhetett meg a hazai múzeumi és oktatási ágazat, ez az iskolai közösségi szolgálat (IKSZ). Az érettségire készülő középiskolások által végzett kötelező 50 órás közösségi tevékenység nem tekinthető önkéntes aktivitásnak, az iskolai közösségi szolgálatra mint pedagógiai eszközre tekintünk.

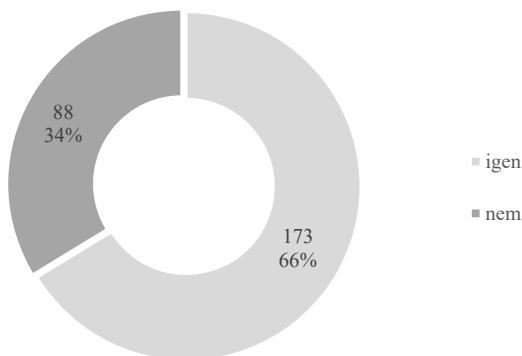
A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC törvény szerint a „*közösségi szolgálat: szociális, környezetvédelmi, a tanuló helyi közösségének javát szolgáló, szervezett keretek között folytatott, anyagi érdektől független, egyéni vagy csoportos tevékenység és annak pedagógiai feldolgoása.*”

A múzeumok esetében jelen kutatásunkat megelőzően még nem rendelkezünk adattal az iskolai közösségi szolgálattal tevékenységgel kapcsolatban. Ezért elsősorban az érdekelt bennünket, hány múzeumban jelenik meg a diákok fogadása.

Reprezentatív felmérésünk szerint a múzeumok közel kétharmadában fogadnak iskolai közösségi szolgáltató középiskolásokat. Lásd 15. sz. ábra. Ez magas aránynak mondható, hiszen csak pár éve vezette be a kormányzat ezt a programot.

Rákérdeztünk, mióta vált az intézményben elérhetővé az IKSZ-es program. A múzeumok több mint 60%-a 3-4 éve fogad IKSZ-es diákokat. 17%-uk a bevezetéstől kezdve, több mint öt éve érzékelték a társadalmi feladat fontosságát.

A diákok fogadására ugyanakkor koordinátori munkakörben foglalkoztatott munkatárs csupán az intézmények 40%-ában van, ami igencsak megterheli a dolgozókat és a közösségi szolgálat hatékonyságát sem igazán segíti.

15. sz. ábra: A muzeális intézmények száma és aránya, aszerint, hogy fogadnak-e iskolai közösségi szolgáltatókat

A múzeumok és az iskolák megállapodásának száma

A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet szerint a középiskola feladata és az intézmény vezetőjének felelőssége a tanuló választása alapján az iskolai közösségi szolgálat megszervezése állami, önkormányzati, civil, nonprofit szervezetnél, illetve a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény hatálya alá tartozó szervezetnél, középiskola magánszeméllyel kötött megállapodása alapján magánszemélynél vagy saját intézményben. Az anyagi ellenszolgáltatás nélküli közösségi szolgálat a családon kívül bárhol végezhető, ahol a diák a szűkebb vagy tágabb közösségének javát szolgálja. A tanuló által választható tevékenységi területek közé tartozik a kulturális és közösségi tevékenység.

Kerestük a választ arra a kérdésre, hogy a középiskolai diákokat fogadó múzeumok jellemzően hány iskolával kötnek szerződést. A kutatás adatai szerint a múzeumok közel 40%-a 4-6 iskolával áll szerződéses viszonyban. Közel 20%-uk viszont több mint 10 iskolával szerződött. A múzeumok közel negyede 2-3 iskolával áll szerződéses viszonyban.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy múzeumi területen az intézmények jellemzően hány diákot fogadnak közösségi szolgálatra. Felmérésünk szerint a muzeális intézmények harmada több mint 20 középiskolást fogad, negyedrészüknél is többen 10 feletti diákot, 20%-uk 4-6 iskolásnak tud feladatot adni.

Tevékenységek

Szakmai körökben izgalmas kérdés, hogy milyen feladattal lehet megszólítani a középiskolás fiatalokat. Kutatásunk ezért rákérdezett arra, hogy a múzeumok milyen tevékenységekbe vonják be a középiskolásokat. A muzeális intézmények többféle lehetőséget kínálnak az iskolai közösségi szolgálatos diákoknak. Ezek többsége adminisztratív, adatrögzítéshez, dokumentáláshoz köthető, de az érdekesnek ígérkező, tájékoztatáshoz, tárlatvezetéshez is kapcsolható tevékenységek is jellemzők. Az említések gyakoriságának sorrendjében az alábbiak a legtipikusabb tevékenységek: technikai feladatok (pl. teremrendezés), tájékoztatás, adatrögzítés, tárlatvezetés, kézműves foglalkozás, rendezvényszervezés, tárlatvezetés, adminisztrációs feladatok, dokumentálás, digitalizálás, informatikai feladatok.

16. sz. ábra: Iskolai közösségi szolgálatos tevékenységek muzeális intézményekben

Felkészítés IKSZ-es feladatokra

Ha a közösségi szolgálatra pedagógiai eszközként tekintünk, akkor három szakaszra bonthatjuk a tevékenységet: a felkészítő órákra, a tevékenységre és a feldolgozó szakaszra. Az említett rendelet szerint a *„közösségi szolgálatot az adott tanuló esetében koordináló pedagógus az ötven órán belül – szükség szerint a mentorral közösen – legfeljebb öt órás felkészítő, majd legfeljebb öt órás záró foglalkozást tart.”*

A pedagógiai eszköz akkor hasznos a diák számára, ha a tevékenységet kb. 3 óra felkészítés és megbeszélés keretezi. A jogszabály szerint minden iskolai közösségi szolgálatos intézménynek, szervezetnek felkészítést kell biztosítania. Ezért rákérdeztünk felmérésünkben arra, hogy hány múzeum készíti fel a diákokat az iskolai közösségi szolgálatos feladatokra. Ugyanakkor a kutatás szerint a múzeumok 88%-a nem készíti fel a diákokat a feladatra! Ennek okát abban is kell keresni, hogy sok esetben nem a teljes 50 órát tölti múzeumban a diák.

A múzeumok 5%-ában csupán egy órát, 2%-ukban két órát, 1,5%-ukban 3 órát, vagy ennél kevesebbet szánnak a felkészítésre. Fontos megjegyezni, hogy nem lehetett egyértelmű, hogy a válaszadók a felkészítés alatt a teljes szolgálatot értik-e, mert a válaszadók 0,8%-a 50 órát jelölt meg.

Felmérésünkben az intézmények jelezték, hogy a múzeumok munkatársai többnyire elégedettek a középiskolások közösségi szolgálatával. 28%-uk 7-es, 27%-uk 6-os, 24%-uk 5-ös értékelést adott.

4.8. Az esélyegyenlőség biztosítása

Az esélyegyenlőségről eddig nem rendelkezünk széles körű hazai múzeumi adatokkal. A jelen kérdésblokkban szereplő első téma a muzeális intézmények infrastrukturális feltételeit méri fel, érintve az akadálymentesítés mértékét és a legtöbbször használt akadálymentes megoldásokat. A második témakörben pedig az rajzolódik körül, melyek azok a hátrányos helyzetű célcsoportok, akiknek és akikkel a hazai muzeális intézmények különböző programokat szerveznek.

Az esélyegyenlőség egyik alapfeltétele, hogy a múzeumi infrastruktúra akadálymentes legyen. Az épített környezet akadálymentességének fogalmát az 1997. évi LXXVIII. törvény így határozza meg:⁴⁵ *„Akadálymentes: az épített környezet akkor, ha annak kényelmes, biztonságos, önálló használata minden ember számára biztosított, ideértve azokat az egészségkárosodott egyéneket vagy embercsoportokat is, akiknek ehhez speciális eszközökre, illetve műszaki megoldásokra van szükségük.”*

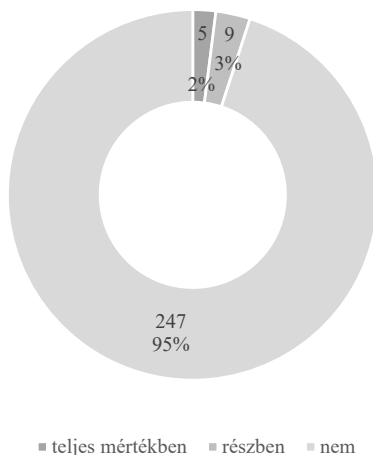
A törvény építményekkel szemben támasztott általános követelményei között szerepel, hogy *„Az építmény elhelyezése során biztosítani kell ... a közhasználatú építmények esetében a mindenki számára biztonságos és akadálymentes megközelít-*

45 1997. évi LXXVIII. tv. 2. § 1.

hetőséget”, továbbá „az építménynek és részeinek (önálló rendeltetési egység) építése, felújítása, átalakítása, bővítése, helyreállítása, korszerűsítése során biztosítani kell mindenki számára a közhasználatú építmények esetében a biztonságos és akadálymentes használatot.”⁴⁶

Fizikai akadálymentesség

A felmérésünkben rákérdeztünk, hogy a múzeumok terei fizikailag mennyiben akadálymentesítettek. Azt feltételeztük, hogy a hazai muzeális intézmények a törvény bevezetése óta eltelt húsz évben és kisebb-nagyobb támogatásokkal javarészt akadálymentessé váltak. Az adatok ezzel szemben azt mutatják, hogy a válaszadók közel 95%-a szerint intézményük fizikailag egyáltalán nem akadálymentes, csupán 3,5%-uk részben tartja akadálymentesnek, míg alig 2% az, aki teljes mértékben akadálymentes muzeális intézményben dolgozik!

17. ábra: A fizikailag akadálymentesített muzeális intézmények száma és aránya

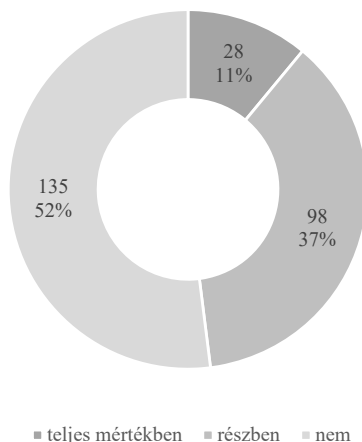
Az értékek szakmai besorolás szerint sem igazán eltérőek. Részben vagy teljes mértékben a legnagyobb arányban (6,3%) az országos szakmúzeumok akadálymentesek.

Figyelembe kell azonban venni, hogy számos muzeális intézmény épülete műemléki státuszú, ezért a komplex akadálymentesítés nem valósítható meg. Mégis léteznek olyan akadálymentes megoldások, amelyek alkalmazásával még egy műemléki épületben is biztosítható a részleges akadálymentesség.

⁴⁶ 1997. évi LXXVIII. tv. 31. § (1) d) és (4) c).

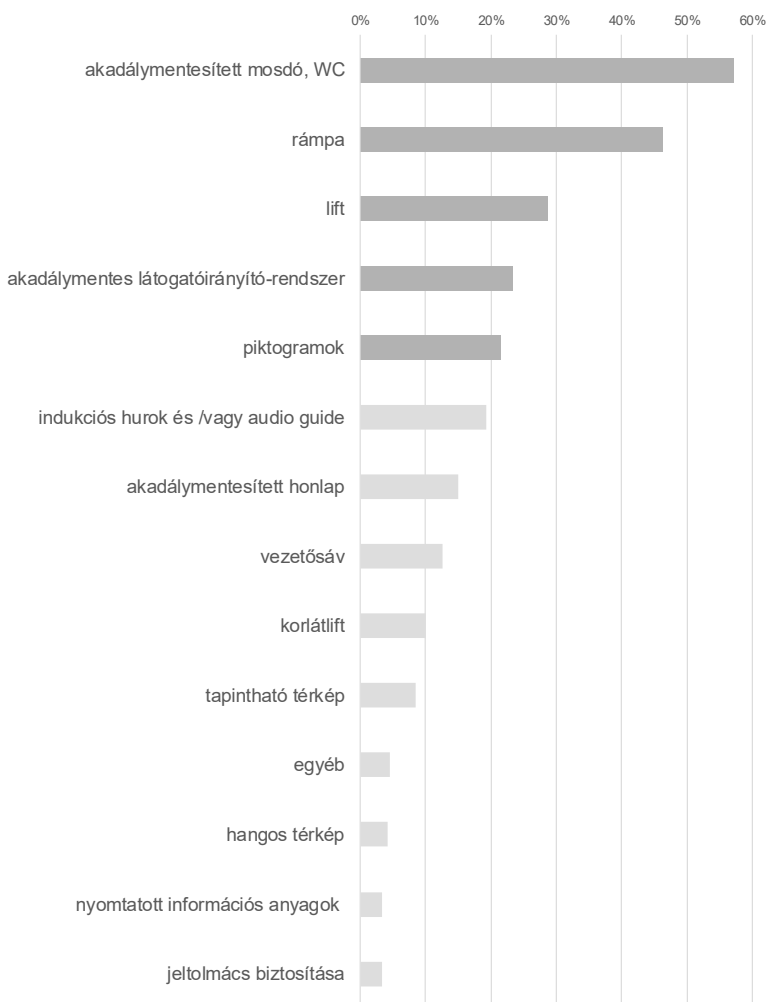
Infokommunikációs akadálymentesség

A muzeális intézmények infokommunikációs akadálymentessége kedvezőbb képet mutat. Az összes múzeum egytizede teljes mértékben, míg csaknem kétötöde részben akadálymentesített infokommunikációs szempontból. Ebben a területi múzeumok állnak az élen, hiszen az adatok szerint több mint egynegyedük teljes mértékben, míg egyharmaduk részben akadálymentesített. Még az országos múzeumok infokommunikációs akadálymentesítettségét érdemes említeni, közel egyötödük teljes mértékben, kétharmaduk pedig részben az.

18. sz. ábra: A infokommunikációs szempontból akadálymentesített muzeális intézmények száma és aránya

A fizikai akadálymentesség az épület könnyebb megközelíthetőségét és használhatóságát jelenti, az infokommunikációs megoldásokkal összekötve az alacsony küszöbű jelleg megteremtésében segíti a múzeumot.

19. sz. ábra: Akadálymentes megoldások mértéke a muzeális intézményekben

Akadálymentes megoldások

Kutatásunkban rákérdeztünk arra, egyenként milyen akadálymentes megoldásokkal rendelkeznek a muzeális intézmények. Ha a fizikai és infokommunikációs akadálymentesítés megoldásait egyesével tekintjük át, jóval árnyaltabb képet kapunk.

A válaszadó múzeumi szakemberek leggyakrabban akadálymentesített mosdó meglétéről számoltak be, a legtöbb országos múzeumban pedig a rámpa a leggyakoribb. Mindkettő a fizikai akadálymentesség alapvető eleme, ahogy az összes válaszadó negyedének, az országos múzeumok négyötödének, vagy a tematikus,

területi és megyei hatókörű városi múzeumok több mint fele esetében meglévő lift is. Igen magas arányban van jelen mindegyik múzeumtípusnál az akadálymentes látogatóírányító rendszer, gyakori a piktogramok használata is.

Ezzel szemben jeltolmács, különböző nyomtatott információs anyagok és hangos térkép a legkevesebb muzeális intézményben található meg. (19. sz. ábra)

Míndez összefüggésbe hozva az előző kérdésekre adott igencsak negatív válaszokkal, nehezen magyarázható. Az országos múzeumok válaszadói például minden esetben azt jelölték, hogy a múzeum fizikailag nem akadálymentes, ezzel szemben a fizikai akadálymentesítés megoldásaival nagy számban rendelkeznek, tehát legalább részben akadálymentesnek számítanak. Hasonló a helyzet a tematikus múzeumokkal is.

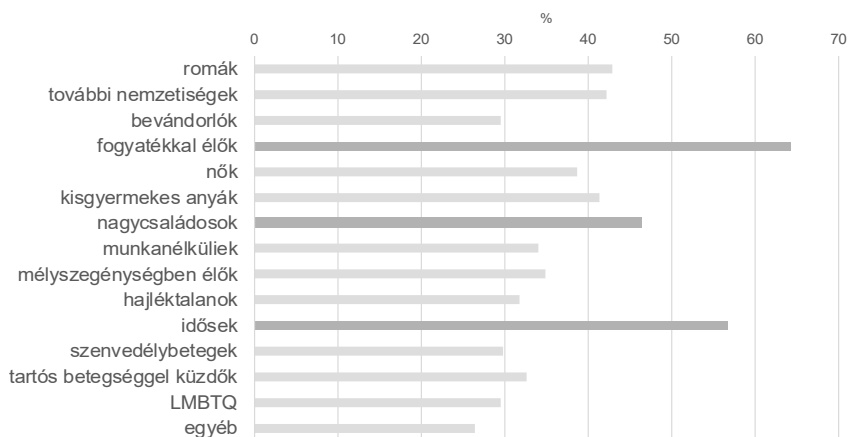
Hátrányos helyzetű csoportok

A második nagyobb kérdéskörben 14 hátrányos helyzetű csoport esélyegyenlőségének elősegítése érdekében végzett múzeumi tevékenységekre voltunk kíváncsiak. Azt is fontosnak tartottuk megkérdezni, hogy ezen tevékenységek hiányában a muzeális intézmények munkatársai észlelik-e a környezetükben található esélyegyenlőségi csoportokat.

A témakör első kérdésére, miszerint „Volt-e programja/foglalkozása/szolgáltatása hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítése érdekében az elmúlt öt évben?”, egyáltalán nem kaptunk adatokat. Vagy hibás volt az adatbevitel, esetleg a kérdőív rendszeren belüli kialakítása, vagy valóban senki nem válaszolta meg ezt az eldöntendő kérdést.

A második kérdésben igen összetett válaszokat kértünk. A múzeumi szakemberek egyes esélyegyenlőségi csoportokra bontva jelölhették meg, milyen forrásból finanszírozták a megszervezett ismeretterjesztő programot vagy segítő/támogató programot: pályázatból, saját költségvetésből, önkormányzati forrásból, egyéb forrásból, vagy nincs információ a megrendezett program finanszírozásának forrásáról. Minden kategóriában akár több válasz is megjelölhető volt, így a válaszok összesítése nem volt lehetséges, külön finanszírozási formánként, célcsoportot és múzeumi szakmai besorolást is figyelembe véve vizsgáltuk az adatokat, az összes válaszadó arányában. Amennyiben egyik típusú programot sem jelölték meg az adott csoportnál, arról is kértünk információt, hogy a muzeális intézmény közelében vannak-e ilyen csoportok, vagy nincsenek, pontosabban tud-e ilyen csoportról a múzeum környezetében a válaszadó.

Ezért a válaszokat a négy fő témára osztva összesítettük és elemeztük.

20. sz. ábra: Ismeretterjesztő vagy szórakoztató programot szervező muzeális intézmények aránya

Az ismeretterjesztő vagy szórakoztató program/szolgáltatás alatt az értendő, amely az adott célcsoport érdeklődését igyekszik kielégíteni, vagy a nagyközönségnek az adott célcsoportról szól. Ezen programok célcsoportjai közül mind az öt finanszírozási formában és csaknem az összes múzeumi szakmai besorolásból a fogyatékkal élők emelkednek ki. Megállapítható, hogy a hátrányos helyzetűek közül jelenleg ők alkotják a muzeális intézmények elsődleges célcsoportját. Visszaülve az előző kérdéskörre: a programok megközelítésének biztosításához is minél több intézményben meg kell oldani a komplex (fizikai és infokommunikációs) akadálymentesítést.

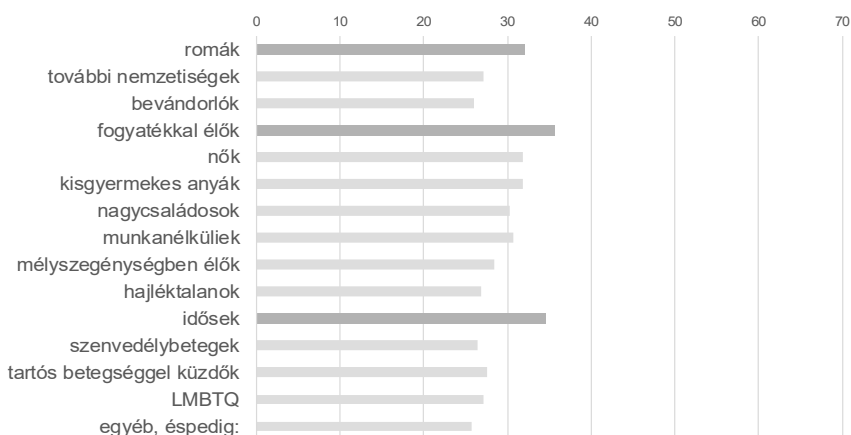
A kérdést a programok egyes finanszírozási formáinak oldaláról tekintve pályázati forrásokból a fogyatékkal élők mellett a romáknak és az időseknek szervez programokat a muzeális intézmények kb. hatoda-negyede. Érdekes témakör, hogy az intézmények saját költségvetésből mely célcsoportnak szóló programokra tudnak vagy akarnak áldozni: a fogyatékkal élők és az idősek számára szervezik a legtöbb ismeretterjesztő programot saját finanszírozásban. Feltűnően alacsony az önkormányzati forrásból megvalósult esélyegyenlőségi múzeumi rendezvények száma, de ebben is a fogyatékkal élők és az idősek csoportjainak programjait támogatják. Ez azt a hajlandóságot mutatja, hogy az önkormányzat mely csoportok kulturális programjait támogatja, és a muzeális intézmény kiknek szánt programokra kér támogatást. Szintén alacsony az egyéb finanszírozásban megvalósult olyan rendezvények száma, amelyek célcsoportjai között a fogyatékkal élők mellett már megjelennek a különböző nemzetiségek is.⁴⁷ A legmagasabb azon válaszok aránya, ahol nincs információ a program finanszírozásának módjáról. Ebben

⁴⁷ A nemzetiségek esetén a muzeális intézményi rendszerben számos nemzetiségi bázismúzeum és nemzetiségi tájház szerepel, a kutatás ezek pontos vizsgálatára nem terjedt ki.

a kategóriában nem az eddig megfigyelt trend mutatkozik. A kiemelkedő célcsoportok ugyanis a munkanélküliek és az LMBTQ⁴⁸ csoportok, lényegében az összes múzeumtípusnál.

Az adatokat múzeumi szakmai besorolás bontásában vizsgálva mindegyik intézménytípus esetében a legfontosabbak a fentiekben megállapított célcsoportok, amelyek tehát a fogyatékosággal élők, az idősek és a romák.

A következő programtípus a segítő, támogató program/szolgáltatás, amely a meghatározás szerint az élethelyzetben felmerülő problémákra keres megoldást, vagy az életminőséget javítja. A muzeális intézmények ismeretátadási programjaira kevésbé jellemző az ismeretterjesztő és szabadidős jellegű programtípus. Ennek megfelelően már jóval kevesebb megvalósulásáról kapunk információt a válaszból, azonban mind a finanszírozási formát, mind pedig a múzeumi szakmai besorolást tekintve azonosak a célcsoportok, mint a másik programtípusnál.

21. sz. ábra: Segítő, támogató programot szervező muzeális intézmények aránya

Azok, akik nem szerveztek az adott hátrányos helyzetű csoportnak esélyegyenlőségét elősegítő programot, megjelölhették, hogy a szervezetük környezetében található-e ilyen csoportok. Az összesített múzeumi adatokból a legtöbben a nőket és a munkanélkülieket nevezték meg. A múzeumi szakmai besorolást tekintve vannak azonban eltérések: az országos múzeumoknál a bevándorlók, a szenvedélybetegek és az LMBTQ csoportok jellemzőbbek, míg a megyei hatókörű városi múzeumoknál a munkanélküliek mellett a szenvedélybetegek és a tartós betegséggel küzdők.

Ezek a megnevezett célcsoportok egy jövőbeli lehetséges utat mutatnak arra, hogy a muzeális intézményeknek mely hátrányos helyzetű csoportokkal érdemes megvalósítani különböző tevékenységeket.

Az utolsó témakör azon csoportok megnevezését foglalja össze, amelyeket a múzeumi válaszadó nem lát intézménye környezetében. Mind az összesített, mind

48 Leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer.

pedig a szakmai besorolás szerint bontott adatokban a bevándorlók emelkednek ki mint a múzeum körül legkevésbé jelenlévő hátrányos helyzetű csoport. Átlagosan és a kisebb múzeumok esetében a hajléktalanok és az LMBTQ csoportok tartoznak még ide, míg az országos múzeumoknál a nők és a mélyszegénységben élők.

4.9. Összegzés

A reprezentatív felmérés elsőként számszerűsítette egységes szempontrendszer alapján a muzeális intézmények partnerséggel, közösségi részvétellel, önkéntességgel, iskolai közösségi szolgálattal és esélyegyenlőségi tevékenységgel kapcsolatos információit. A kutatás tapasztalatai alapján jelentős a múzeumok társadalmi beágyazottsága, azonban az intézmények működése számos szempontból fejleszthető. A múzeumok egyötöde rendelkezik közművelődési megállapodásra vonatkozó dokumentummal. Partnerségi viszonyait tekintve a legnagyobb arányban alapfokú oktatási intézményekkel, civilszervezetekkel és az elektronikus sajtóval állnak együttműködésben. A főbb partnerkapcsolatokat ezek mellett helyi nyomtatott médiumok, az óvodák és a középfokú oktatási intézmények jelentik. Másik muzeális intézménnyel 66,7%-uknak van együttműködése, közművelődési intézménnyel hasonló arányban, míg nyilvános könyvtárral több mint a felének. A társadalmi beágyazottság mértékét mutatja az is, hogy a vizsgált múzeumok fele tagja valamely szakmai hálózatnak. A megkérdezettek legfontosabb együttműködő partnere a települési önkormányzat, a második és a harmadik helyen is valamely civil szervezeti együttműködés áll. Az intézmények és a partnereik kapcsolataira az erős kötődés jellemző.

A múzeumok ugyan szoros kapcsolatban állnak az önkormányzatokkal és civil szervezetekkel, de a közösségi részvételi együttműködés jellemzően nem rögzített módon történik. A vizsgált múzeumok döntő többségének nincs megjelenítve a működést szabályozó dokumentumában a lakosság az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe való bevonásának a módja. Az intézmények több mint fele valamely helyi civil szervezet székhelyeként, telephelyeként vagy központjaként is szolgál. Ezek a civil szervezetek alapvetően kulturális jellegű tevékenységet folytatnak. A civilekkel történő együttműködés különösen jellemző a közérdekű muzeális gyűjteményekre, melyeknek 40%-a ad helyet informális közösségnek, s hasonló arányban is szerveznek együtt rendezvényeket. Az intézményi stratégia és munkaterv készítésébe, véleményezésébe ugyanakkor csupán a múzeumok 15% körüli aránya vonja be a civileket és közösségeiket. A rendelkezésre álló adatok szerint a muzeális intézmények munkatársai legnagyobb számban a Helyi Értéktár Bizottságokban vannak jelen. Ebbe a grémiumba a múzeumok 42%-a küld képviselőt.

A vizsgálat alapján a magyar múzeumokban ismertté és elfogadottá vált az önkéntesek bevonása a múzeumi tevékenységébe. A muzeális intézmények kétharmadában tevékenykednek önkéntesek. Nagy számban fogadnak ugyan önkéntes

segítőket, önkéntes stratégiával azonban csak alig 15%-uk rendelkezik. Az önkéntes-menedzsmenttel kapcsolatos dokumentummal bíró intézmények túlnyomó többsége – a nagyobb állománnyal rendelkező – országos múzeumok köre. A vizsgálatok szerint az intézmények munkatársai nagyon elégedettek az önkéntesek munkájával. Az önkénteseket a múzeumok jelentős hányada, 80%-a fogadja önkéntes szerződés keretében. Az önkéntesek elsősorban technikai feladatokat látnak el, a jellemző tevékenységek sorában ezt követi a tájékoztatás, az adatrögzítés, a tárlatvezetés, a kézműves foglalkozások tartása és a rendezvényszervezés. A vizsgált múzeumok többsége csak 1-3 önkéntesnek ad feladatot, és csak a nagy intézményekre jellemző a 10 feletti önkéntes fogadása. Ez az eredmény arra is visszavezethető, hogy a szervezetekben nem megfelelő a szakalkalmazotti létszám. Az intézmények csupán negyedében dolgozik önkéntes koordinátori munkakört betöltő munkatárs.

A reprezentatív felmérés adata szerint a múzeumok közel kétharmadában fogadnak iskolai közösségi szolgálatos középiskolásokat. Az intézmények harmada több mint 20 középiskolást fogad, többségük 10 feletti diáknak is tud feladatot adni. Koordinátori munkakörben foglalkoztatott munkatárs ugyanakkor csupán az intézmények 40%-ában van jelen. A múzeumok többféle tevékenységet is kínálnak az iskolai közösségi szolgálatos diákoknak. Ezek jelentős része technikai, adminisztratív, adatrögzítéshez és dokumentáláshoz köthető. Az érdekesnek ígérkező, tájékoztatáshoz, tárlatvezetéshez is kapcsolható tevékenységek ugyancsak sok intézményre jellemzők. Az intézmények munkatársai többnyire elégedettek a középiskolások közösségi szolgálatával. A közösségi szolgálatra történő felkészítésre viszont nem sok időt szánnak a múzeumok. Ez egyebek mellett azzal is magyarázható, hogy a diákok közül sokan csupán néhány órás gyakorlatot teljesítenek egy helyen.

A válaszadók közel 95%-a szerint intézményük fizikailag egyáltalán nem akadálymentes. Kedvezőbb képet kapunk azonban a muzeális intézmények infokommunikációs akadálymentessége terén. A múzeumok akadálymentesített mosdóval, rámpával és lifttel rendelkeznek legnagyobb arányban, jeltolmács, különböző nyomtatott információs anyagok és hangos térkép csak kevés szervezetben található meg. A különféle hátrányos helyzetű csoportok számára szervezett ismeretterjesztő vagy szórakoztató program/szolgáltatás közül legtöbbször a fogyatékos-sággal élők részesülnek, de jelentős az idősek, a romák és a nagycsaládok számára szervezett program is.

A reprezentatív vizsgálat rámutat azokra a gyengeségekre (humán erőforrások hiánya koordinátori munkakörökben, az akadálymentesítés forráshiánya, közösségi részvételi társadalmiasítást segítő és önkéntességi stratégiák nélkülözése, folyamatos kutatások hiánya), amelyek a muzeális terület nagyobb arányú, célzottabb és folyamatos támogatásával lehetne enyhíteni.

4.10. Irodalom

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30337.354484 (utoljára megtekintve: 2018. 07. 03.).
1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.315798 (utoljára megtekintve: 2018. 07. 01.).
2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=94916.338696 (utoljára megtekintve: 2018. 08. 16.).
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139880.357104 (utoljára megtekintve: 2018. 08. 16.).
- 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=154155.353173 (utoljára megtekintve: 2018. 08. 16.).
- Arapovics Mária (2015): Közösségi művelődés, önkéntesség, iskolai közösségi szolgálat az országos múzeumokban TÁMOP-7.2.1-11/K-2014-001 pályázat kutatási jelentése. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre <http://mokk.skanzen.hu/teszt-almenupont-01.html>.
- Arapovics Mária (2015): Közösségi művelődés és önkéntesmenedzsment országos múzeumokban CIVIL SZEMLE 2015: (4) pp. 11-23.
- Bagdy Emőke (1997) Pszichofitness Animula, Vác.
- Cseri Miklós (2018): Az európai múzeumok társadalmi szerepvállalása. In Partnerségben a múzeummal nemzetközi konferencia – In Partnership with Museums International Conference (szerk: Arapovics Mária – Bereczki Ibolya – Nagy Magdolna) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. 51-54.
- A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. (2019) (szerk. Arapovics Mária – Beke Márton – Dóri Éva – Tóth Máté) Módszertani útmutató 2019. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.
- Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez (2017) (szerk. Csordás Izabella) Cselekvő közösségek projekt SZNM – NMI – OSZK.
- Esélyegyenlőségi módszertani útmutató – háttéranyag. (2017)(szerk. Csongor Anna). online kiadvány. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/csk_utmutato_eselyegyenloseg_20170331.pdf. 2019. 05. 09.
- Közösségfejlesztés módszertani útmutató. (2017)(szerk. Arapovics Mária – Vercseg Ilona): Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás. EFOP-1.3.1-15-2016-00001. Budapest. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és

- Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár.
- Közösségfejlesztési folyamatok mérése-értékelése módszertani útmutató 2017. (szerk. Molnár Aranka). online kiadvány. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_meres_ertekeles_20170331-2.pdf. 2019. 05. 09.
- Káldy Mária – Kárpáti Andrea – Szirmai Anna Linda (2010): Helyzetkép és perspektívák. Múzeumpedagógia Magyarországon 2008-2009 Múzeumi Iránytű 6. (szerk. dr. Bereczki Ibolya – Ságghi Iлона) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre.
- Kulturális statisztikai rendszer 2017 Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma <http://kultstat.emmi.gov.hu/cikkek/kulturalis-statisztikai> (utoljára megtekintve: 2018. 07. 01.).
- „Múzeumok Mindenkinek” Program – Múzeumok oktatási-képzési szerepének erősítése – Központi módszertani fejlesztés, TÁMOP-3.2.8/A-08-2008-0002.
- Nagy Magdolna (2018): Múzeumok és közösségeik – egy kutatás margójára In: Arapovics Mária – Bereczki Ibolya – Nagy Magdolna (szerk.): Múzeumi Iránytű 13. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 47-77.
- Putnam Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* New York: Simon & Schuster.

5. Melléklet

Kérdőív - Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése

Bevezetés

A *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* című Emberi Erőforrások Operatív Program keretében elindult EFOP-1.3.1-15-2016-00001 számú projekt célkitűzései: a társadalmi aktivitás segítése, a lakosok, az önkormányzatok, valamint a kulturális intézmények¹ közötti kapcsolatok erősítése, továbbá az együttműködés kultúrájának magasabb szintre emelése.

E célok eléréséhez a *Cselekvő közösségek* projekt célja szakmailag támogatni a településeket és azok kulturális intézményeit, civil szervezeteit a közösségfejlesztési folyamatok megvalósításában, mindezt a közművelődési, muzeális és könyvtári intézmények egyedi eszköztárára alapuló új fejlesztésű módszertanok alapján.

Jelen kutatás célja egy országos helyzetkép feltárása

- a kulturális intézmények lokális (településrészi, települési) szintű közösségi beágyazottságáról, továbbá arról, hogy
- egyrészt milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségek hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére,
- másrészt milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket,
- milyen eszközökkel segítik elő az intézmények a lokális közösségek megerősödését, a helyi társadalom összetartozását, tágabban értelmezve: milyen hatásokat gyakorolnak a kulturális intézmények a helyi társadalomra, milyen mértékben jelenik meg az önkéntesség és az esélyegyenlőség az intézmények működésében.

A kérdőívben gyűjtött adatokat a projektben együttműködő partnerintézmények: a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., valamint az Országos Széchényi Könyvtár fogja felhasználni kizárólag kutatási célokra. Intézményenként egy kitöltést várunk, a kérdőív kitöltése megközelítőleg 60-70 percet vesz igénybe. A kitöltő lehet az intézmény vezetője, vezető beosztású munkatársa, vagy az őt/őket helyettesítő munkatárs.

¹ Itt és a továbbiakban az „intézmény” kifejezés alatt a jogi személyiséggel nem rendelkező, de rendszeresen elérhető hely, épület is értendő, pl.: közművelődési közösségi színtér, KSZR.

I. A válaszadó adatai

I. 1. Mi az Ön beosztása?

1. az intézmény vezetője
2. más vezető beosztású munkatárs
3. nem vezető beosztású munkatárs
99. nincs válasz

I. 2. Mióta dolgozik az intézményben?

1. kevesebb, mint 5 éve
2. több, mint 5 éve, de kevesebb, mint 10 éve
3. több, mint 10 éve
99. nincs válasz

I. 3. A válaszadó neme:

1. férfi
2. nő

I. 4. Kérem, adja meg születési évét!

.....

I. 5. Kérem, nevezze meg legmagasabb iskolai végzettségét!

1. általános iskola
2. szakiskola, szakmunkásképző
3. szakközépiskola
4. gimnázium
5. felsőfokú szakképzés, FSZK/FOSZK
6. főiskola, BA/BSc
7. egyetem, MA/MSc
8. PhD doktori fokozat
9. egyéb, éspedig:
99. nincs válasz

II. A település jellemzője

II. 1. Település neve:

.....

II. 2. Település típusa:

község

város

megyei jogú város

főváros

II. 3. Régió:

.....

II. 4. Megye:

.....

II. 5. Járás:

.....

III. Az intézmény jellemzői

III. 1. Az intézmény hivatalos megnevezése:

.....

III. 2. Kérem, adja meg az intézmény alapításának évét!

.....

III. 3. Az intézmény típusa (szakmai besorolás szerint).
[Több válasz is lehetséges!]

III. 3. 1.

Többfunkciós intézmény

1. közművelődési, múzeumi és/vagy könyvtári feladatokat is ellátó költségvetési szerv, amely az alábbi feladatokat látja el:

a. közművelődési

b. múzeumi

c. könyvtári

III. 3. 2.

Közművelődési intézmény vagy közösségi szintér

1. közművelődési intézmény

a. Agora

b. IKSZT

c. egyéb közművelődési intézmény (nem Agora és nem IKSZT)

2. közművelődési közösségi szintér

a. IKSZT

b. egyéb közművelődési közösségi szintér (nem IKSZT)

III. 3. 3.

Muzeális intézmény

1. múzeum

a. országos múzeum

b. országos szakmúzeum

c. megyei hatókörű városi múzeum

d. területi múzeum

e. tematikus múzeum

2. közérdekű muzeális gyűjtemény

3. közérdekű muzeális kiállítóhely

III. 3. 4.

Nyilvános könyvtári hálózat

1. nemzeti könyvtár

2. megyei könyvtár

3. városi könyvtár

4. községi könyvtár

5. KSZR szolgáltatóhely

6. tagkönyvtár, fiókkönyvtár

III. 4. Az intézményt fenntartó szervezet típusa:

1. központi költségvetési szerv

2. megyei vagy fővárosi önkormányzat

3. települési, kerületi önkormányzat

4. kisebbségi önkormányzat

5. gazdasági társaság, vállalkozó

6. egyház

7. civil szervezet (egyesület, alapítvány)

8. egyéb, éspedig:

99. nincs válasz

III. 5. Az intézmény működési formája:

1. a fenntartótól önálló költségvetési szerv
 2. nonprofit gazdasági társaság
 3. civil szervezet
 4. a fenntartótól önálló egyházi jogi személy
 5. a fenntartótól nem önálló, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet (pl. közművelődési közösségi színtér, KSZR)
99. nincs válasz

III. 6. Van az intézménynek vagy annak fenntartójának közművelődési megállapodása az önkormányzattal?

1. igen
2. nem

III. 7. Tagja-e az intézmény szakmai hálózatoknak/szervezeteknek?
(Amennyiben nem önálló intézmény tölti ki, akkor a kérdést át kell ugrani.)

1. igen, hány db-nak:
2. nem

III. 8. Hány főállású munkavállalója van az intézménynek?

..... fő

ebből szakmai végzettséggel² rendelkezők száma: fő

III. 9. Hány részmunkaidős munkavállalója van az intézménynek?

.....fő (TMI)

ebből szakmai végzettséggel² rendelkezők száma: fő

2 2/1993. (I. 30.) MKM rendelet szerint – részletesen kifejtve a módszertani segédanyagban.

IV. Az intézmény partneri együttműködései

IV.1. Milyen szervvel, szervezettel, csoporttal, intézménnyel működik együtt az Önök intézménye? *(Több válasz is megjelölhető!)*

Amely együttműködő partnert megjelöli, ott kérjük, hogy konkrétan határozza meg, hogy milyen formában nyilvánul meg az együttműködés!

Együttműködő partner	Partneri kapcsolat (igen:1/ nem: 2/ nem tudja, nincs válasz: 99)	Száma (db)	Együttműködési tartalomra példák (pl. közös pályázati program, közös rendezvény)
1. települési és/vagy szomszéd települési önkormányzat/önkormányzati társulás (a döntéshozó testület: képviselő-testület, közgyűlés)			
2. települési és/vagy szomszéd települési önkormányzat polgármesteri hivatala (a testület „végrehajtó” hivatala)			
3. kisebbségi önkormányzat			
4. civil szervezet			
5. jogi személyiséggel nem rendelkező, nem formális közösség			
6. vállalkozó, vállalkozás			
7. művelődési ház, közösségi színtér			
8. kisebbségi közösségi színtér			
9. nyilvános internetszolgáltató hely (teleház, e-Magyarország Pont, internet café stb.)			
10. nyilvános könyvtár, könyvtári szolgáltatóhely vagy könyvtárbusz			
11. levéltár			
12. galéria, kiállító terem (működési engedéllyel nem rendelkező, tárgyi, szellemi örökséget bemutató intézmény)			
13. muzeális intézmény, működési engedéllyel nem rendelkező, tárgyi, szellemi örökséget bemutató intézmény			
14. mozi(terem)			
15. színház, nyári színház, bábszínház			
16. táborhely			
17. közösségi használatra is alkalmas vendéglátó egységek			
18. sportlétesítmény			
19. szociális intézmény			
20. egészségügyi intézmény (orvosi rendelő, kórház stb.)			
21. bölcsőde			
22. óvoda			
23. alapfokú oktatási intézmény			
24. középfokú oktatási intézmény			
25. felsőoktatási intézmény			
26. művészeti iskola			
27. egyéb képzőhely (pl. felnőttképző)			
28. turisztikai szervezet, turisztikai információs pont			
29. helyi nyomtatott sajtótermék			
30. helyi tévé, rádió			
31. elektronikus sajtó, települési honlap, közösségi portál			
32. egyházi szervezet (pl. gyülekezet)			
33. egyéb, éspedig:			

V. 3. Helyet ad az intézmény formális (bejegyzett) civil szervezeteknek és/vagy egyéb, informális helyi közösségeknek/csoportoknak? Mely együttműködési formák jelennek meg ezen szervezetek és az intézmény között?

Együttműködési forma	Formális (bejegyzett) civil szervezet			Egyéb, informális helyi közösség/csoport		
	igen	nem	nem tudja/nincs válasz	igen	nem	nem tudja/nincs válasz
Helyiséget ad	1	2	99	1	2	99
Közös rendezvények szervezése	1	2	99	1	2	99
Közös pályázati programok tervezése	1	2	99	1	2	99
Bevonja őket az éves program véleményezésébe	1	2	99	1	2	99
Bevonja őket az intézményi stratégia tervezésébe	1	2	99	1	2	99
Bevonja őket az éves munkaterv véleményezésébe	1	2	99	1	2	99
Szakmai támogatást nyújt számukra	1	2	99	1	2	99
Egyéb, éspedig:	1	2	99	1	2	99

V. 4. Az intézmény bejegyzett székhelye/telephelye/központja helyi civil szervezeteknek? *(Amennyiben nem, kérem, ugorjon az V.5. kérdéshez!)*

1. igen, hány db-nak:

2. nem

V. 4. 1. Milyen területen tevékenykednek ezek a bejegyzett, helyi civil szervezetek? *(Több válasz is megjelölhető!)*

1. kultúra

2. vallás

3. sport

4. szabadidő, hobbi

5. oktatás

6. kutatás

7. egészségügy

8. szociális ellátás

9. polgári védelem

10. környezetvédelem

11. településfejlesztés

12. gazdaságfejlesztés

13. jogvédelem

14. közbiztonság

15. karitatív tevékenység

16. nemzetközi kapcsolatok

17. érdekképviselés

18. politika

19. egyéb, és pedíg:

99. nincs válasz

V. 5. Van-e az intézményt anyagilag támogató civil szervezet?

1. igen, hány db:

2. nem

V. 6. Megkérdezték-e a helyi közösségeket, intézményük látogatóit az intézményük tevékenységével kapcsolatban – kitérve a lakossági igényekre is – az elmúlt három évben?

Megkérdezés módja	Történt-e megkérdezés? (igen:1/ nem:2/ nem tudja, nincs válasz:99)	Ha igen, a megkérdezés dokumentált? (igen:1/ nem:2/ nem tudja, nincs válasz:99)
interjúban vagy csoportos interjúban		
falugyűlés, lakossági fórum keretében		
írásban (papíralapon vagy online)		
rendszeresen működtetett formális tanácsadó testület keretében		
rendszeresen működtetett nem formális tanácsadó testület keretében		
egyéb, éspedig:.....		

V. 7. Amennyiben az előző két kérdés alapján az intézmény valamiképp bevonja tevékenységének tervezésébe, megvalósításába, értékelésébe a lakosság bármely körét, akkor ennek módja rögzítve van-e az intézmény bármely, működést szabályzó dokumentumában?

1. igen, a következő dokumentumban:

.....

2. nem

V. 8.1. Ön tud a településen elkezdődött/végbement közösségfejlesztési folyamatról?

1. igen

2. nem

V. 8.2. Amennyiben igen, akkor az intézmény milyen szerepet vállalt/vállalt a közösségfejlesztési folyamatban?

1. kezdeményező, generáló

2. nem az intézmény kezdeményezte, de szakmailag támogatja/támogatta

3. helyszínt, eszközöket biztosít/biztosított a közösségfejlesztési folyamathoz

4. nem vállalt szerepet

5. egyéb, éspedig...

99. nem tudja/nincs válasz

VI. Az intézménynek és munkatársainak társadalmi/közéleti szerepvállalása

VI.1. Kérem, jelölje, hogy az intézmény, illetve az intézmény által delegált munkatárs tagja-e az alábbi együttműködési formák valamelyikének (települési, illetve járási szinten)? *(Több válasz is megjelölhető!)*

Együttműködési formák	Igen	Nem	Nem tudja, nincs válasz
Térségi fejlesztési tanács	1	2	99
Területfejlesztési tanács	1	2	99
LEADER akciócsoport	1	2	99
CLLD akciócsoport	1	2	99
Képviselő-testület vagy közgyűlés kulturális ügyekkel foglalkozó bizottsága	1	2	99
Közművelődési kerekasztal/tanács	1	2	99
Civil kerekasztal/tanács	1	2	99
Helyi Értéktár Bizottság	1	2	99
Ifjúsági fórum/diák- vagy gyermekönkormányzat	1	2	99
egyéb, éspedig:	1	2	99

VII. Intézményi önkéntesség és iskolai közösségi szolgálat

VII.1. Az intézményben tevékenykednek önkéntesek?

(Amennyiben nem, kérem, ugorjon a VII.8. kérdésre!)

1. igen, mióta:

2. nem

VII.2. Van-e az intézménynek önkéntes stratégiája?

1. igen

2. nem

VII.3. Az Önök intézményére jellemzők-e a következő állítások? Az Önök intézményében rendszeres feladat az ...

Önkéntesség/önkéntesekkel való közös munka	Igen	Nem	Nem tudja/ nincs válasz
önkéntesek toborzása, kiválasztása.	1	2	99
önkéntesek motiválására irányuló tevékenység.	1	2	99
önkéntesek elismerése.	1	2	99
önkéntes koordinátor kijelölése a munkatársak közül.	1	2	99
önkéntesek felkészítése, ezzel a céllal képzések szervezése	1	2	99

VII.4. Milyen mértékben elégedett az intézménye önkénteseinek tevékenységével? *[Kérjük, értékelje 1-től 7-ig terjedő skálán, ahol az 1: a többségükkel a legkevésbé elégedett, 7: a többségükkel nagyon elégedett!]*

1 2 3 4 5 6 7

99. nincs válasz

VII.5. Jelenleg hány fő önkéntessel dolgozik önkéntes szerződés keretén kívül?

.....fő

VII.6. Az Ön intézménye bejegyzett KÖT (Közérdekű Önkéntes Tevékenység) intézmény? *[Amennyiben nem, kérem ugorjon az VII.8. kérdésre!]*

1. igen, mióta:

2. nem

VII.7. Jelenleg hány önkéntessel dolgozik önkéntes szerződés keretében?

.....fő

VII.8. Jellemzően milyen tevékenységre köt önkéntes szerződést?

1. rendezvényszervezés
2. asszisztálás
3. dokumentálás
4. előadás
5. kézműves foglalkozás
6. tárlatvezetés
7. gyermekfelügyelet
8. pályázatírás/szakértői tevékenység
9. kommunikáció, PR
10. adminisztrációs feladatok
11. adatrögzítés
12. digitalizálás
13. informatikai feladatok
14. állományrendezés, leltározás
15. olvasószolgálat
16. tájékoztatás
17. katalógizálás, dokumentumok feldolgozása
18. technikai feladatok (pl. teremrendezés, pakolás, kertészkedés)
19. egyéb, éspedig:
99. nincs válasz

VII.9. Az intézmény Iskolai Közösségi Szolgálat (IKSZ) fogadószervezet?
(Amennyiben nem, kérem, ugorjon a VIII.1.kérdésre!)

1. igen, mióta:

2. nem

VII.10. Az intézménynek van IKSZ koordinátora?

1. igen

2. nem

VII.11. Az intézménynek hány iskolával van jelenleg együttműködési megállapodása?

..... db

VII.12. Megközelítőleg hány fő IKSZ-es diákja volt az intézménynek az elmúlt egy évben összesen?

.....fő

VII.13. Az intézményben jellemzően milyen tevékenységekbe kapcsolódnak be az IKSZ-es diákok?

1. rendezvényszervezés

2. asszisztálás

3. dokumentálás

4. előadás

5. kézműves foglalkozás

6. tárlatvezetés

7. gyermekfelügyelet

8. pályázatírás/szakértői tevékenység

9. kommunikáció, PR

10. adminisztrációs feladatok

11. adatrögzítés

12. digitalizálás

13. informatikai feladatok

14. állományrendezés, leltározás

15. olvasószolgálat

16. tájékoztatás

17. katalógizálás, dokumentumok feldolgozása

18. technikai feladatok (pl. teremrendezés, pakolás, kertészkedés)

19. egyéb, éspedig:

99. nincs válasz

VII. 14. Az Önök intézményében rendszeres feladat az IKSZ-es diákok felkészítése, ezzel a céllal képzések szervezése? Amennyiben igen, hány órában?

igen, ... órában

nem

VII. 15. Milyen mértékben elégedett az IKSZ-es diákok tevékenységével?
[Kérem, értékelje 1-től 7-ig terjedő skálán, ahol az 1: legkevésbé elégedett, 7: nagyon elégedett!]

1 2 3 4 5 6 7

99. nincs válasz

VIII. Intézményi esélyegyenlőség

VIII. 1. Az intézmény épülete fizikailag akadálymentesített?

1. igen, teljes mértékben

2. igen, részben

3. nem

VIII. 2. Az intézmény infokommunikációs szempontból akadálymentesített?

1. igen

2. igen, részben

3. nem

VIII. 3. Az Ön intézménye rendelkezik az alábbiakkal?

(Több válasz is megjelölhető!)

1. akadálymentesített mosdó, WC
2. rámpa
3. akadálymentes látogatóirányító-rendszer: piktogramokkal és Braille-írással ellátott információs táblák
4. tapintható térkép
5. hangos térkép
6. piktogramok
7. indukciós hurok és /vagy audio guide
8. lift
9. korlátlift
10. vezetősáv
11. akadálymentesített honlap
12. nyomtatott információs anyagok eltérő típusú fogyatékoságúaknak (pl. szórólap a mozgáskorlátozottak akadálymentes útvonalára, a siketek és nagyothallók eszközhasználatára stb.)
13. jeltolmács biztosítása
11. egyéb, éspedig:
99. nincs válasz

VIII. 4. Volt-e programja/foglalkozása/szolgáltatása hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítése érdekében az elmúlt öt évben? Amennyiben igen, kérem jellemezze azokat!

1. igen
2. nem

	Ismeretterjesztő vagy szórakoztató program/ szolgáltatás (amely az adott célcsoport érdeklődését igyekszik kielégíteni, vagy a nagyközönségnek az adott célcsoportról szól.) – Ha volt ilyen program, jelölje meg a finanszírozás forrását (1. pályázat; 2. költségvetés; 3. önkormányzati forrás; 4. egyéb forrás; 99. nem tudja) Több válasz is megjelölhető!	Segítő, támogató program/szolgáltatás (amely az élethelyzetében felmerülő problémákra keres megoldást, vagy az életminőségüket javítja.) – Ha volt ilyen program, jelölje meg a finanszírozás forrását (1. pályázat; 2. költségvetés; 3. önkormányzati forrás; 4. egyéb forrás; 99. nem tudja) Több válasz is megjelölhető!	Nem volt ennek a célcsoportnak az esélyegyenlőségét elősegítő program vagy szolgáltatás, de a szervezetük környezetében vannak ilyen csoportok	Nincsen ilyen hátrányos helyzetű csoport a szervezetük környezetében
romák	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
további nemzeti- ségek	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
bevandorlók	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
fogyatékkal élők	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
nők	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
kisgyermekes anyák	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
nagycsaládosok	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
munkanélküliek	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
mélyszegénység- ben élők	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
hajléktalanok	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
idősek	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
szenvedélybetegek	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
tartós betegséggel küzdők	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
LMBTQ	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x
egyéb, éspedig:	1 2 3 4 99	1 2 3 4 99	x	x

Egyéb közlendők:

Köszönjük, hogy válaszaival segítette munkánkat!

Amennyiben szeretné megismerni a kutatás eredményeit, kérjük, adja meg email címét, és értesíteni fogjuk az eredményekről!

.....

Kiegészítő adatok a kérdezőbiztosra vonatkozóan

Neve:.....

Címe:.....

Telefon:

E-mail:

Az adatfelvétel időpontja: 2017.....

